

MAAHAN MUUTTANEIDEN TOIMINTAMAHDOLLISUUKSIIN
LIITTYVÄT TEKIJÄT

Päivi Lehikoinen

Pro gradu -tutkielma

Sosiaalityö

Jyväskylän yliopisto

Kokkolan yliopistokeskus Chydenius

Syksy 2017

TIIVISTELMÄ

MAAHAN MUUTTANEIDEN TOIMINTAMAHDOLLISUUKSIIN LIITTYVÄT TEKIJÄT

Päivi Lehikoinen

Pro gradu -tutkielma

Sosiaalityö

Jyväskylän yliopisto/Kokkolan yliopistokeskus Chydenius

Ohjaaja: YTT Rauno Perttula

Syksy 2017

96 sivua + 5 liitettä

Suomeen muuttaa vuosittain kymmeniä tuhansia ihmisiä, joiden on vaikeaa päästä yhdenvertaisesti mukaan yhteiskuntaan. Tässä tutkielmassa tarkastelen maahan muuttaneiden sosiaalista osallisuutta Amartya Senin ja Martha C. Nussbaumin kehittämän toimintamahdollisuusteorian kautta. Tutkimustehtäväni on kartoittaa maahan muuttaneiden toimintamahdollisuuksiin liittyviä tekijöitä kahdella pienellä paikkakunnalla. Erityisesti tarkastelen tekijöitä, jotka liittyvät peruspalveluiden muuntamiseen toimintamahdollisuuksiksi ja tekijöitä, jotka liittyvät työllistymiseen. Huomioin myös pienten, maaseutumaisten paikkakuntien erityispiirteitä. Aineisto koostuu kahdessa eri hankkeessa vuosina 2015 ja 2016–2017 tehdyistä neljästä yksilö- ja 11 ryhmähaastattelusta, joiden teemoina olivat eri työntekijöiden ja maahan muuttaneiden näkemykset palvelujen toimivuudesta ja työllistymiseen liittyvistä seikoista. Haastattelut on analysoitu sisällönanalyysillä.

Maahan muuttaneilla heikko kielitaito ja tietämys palveluista ja ennen kaikkea se, miten näitä seikkoja palveluissa huomioidaan, vaikuttaa siihen, miten palvelut edistävät heidän toimintamahdollisuuksiaan. Näitä toimintamahdollisuusvajeita tulisi palveluissa kompensoida kaikin tavoin, jotta voitaisiin puhua yhdenvertaisuudesta. Mm. asiakaslähtöinen, henkilökohtainen palvelu, aikaresurssin lisääminen sekä tulkkipalvelujen ja selkokielen käyttö auttavat maahan muuttaneita palvelujen hyödyntämisessä. Myös palveluohjaus on tärkeää. Ennakkoluulot ja rasismi estävät maahan muuttaneiden toimintamahdollisuuksia ja työllistymistä, ja rasismia löydetty sekä palveluista että työnantajien asenteista.

Koulutus- ja työvoimapolitiikan järjestelmälähtöisyys vaikuttaa maahan muuttaneiden työllistymiseen ja toimintamahdollisuuksiin yleisemminkin. Jotta koulutuksesta tulisi aitoja toimintamahdollisuuksia, pitäisi koulutuksen olla sopivan tasoista (erityisesti kielikoulutus) ja laadukasta, ja siihen pitäisi liittyä myös tarvittava tuki. Tällä hetkellä tuki puuttuu mm. toisen asteen koulutuksesta. Maahan muuttaneet tarvitsisivat konkreettista apua työllistymisessä, mutta peruspalveluissa, kuten työvoimapalveluissa, sitä ei saa, vaan se jää hanketoiminnan varaan. Yhteiskunnan ja kuntien kannattaisi panostaa koulutukseen ja peruspalveluihin.

Paikkakuntien pieniys ja pitkät välimatkat supistavat palveluvalikoimaa, mutta vahvuutena näkyy joidenkin palvelujen joustavuus. Ihan pienillä paikkakunnilla maahan muuttaneet voivat päästä hyvin mukaan kyläyhteisön arkeen, varsinkin jos maahan muuttaneiden tuloa on kunnassa valmisteltu etukäteen yhdessä asukkaiden kanssa. Paikallispolitiikka voi vaikuttaa maahan muuttaneiden toimintamahdollisuuksiin myös niitä huonontaen.

Avainsanat: maahan muuttaneet, yhdenvertaisuus, osallisuus, toimintamahdollisuudet, palvelut, työllistyminen.

Sisällysluettelo

1 JOHDANTO	1
2 MAAHAN MUUTTANEET SUOMESSA JA TUTKIMUSPAIKKAKUNNILLA	5
3 MAAHAN MUUTTANEET, PALVELUT JA TYÖLLISTYMINEN AIEMPIEN TUTKIMUSTEN VALOSSA	8
3.1 MAAHAN MUUTTANEIDEN OSALLISUUS PALVELUISSA	8
3.1.1 <i>Maahan muuttaneet ja palvelut pienillä paikkakunnilla</i>	10
3.2 TYÖLLISTYMINEN OSANA KOTOUTUMISTA	11
3.2.1 <i>Kotoutumisen ja työllistymisen erityispiirteet pienillä paikkakunnilla</i>	13
4 IHMINEN SOSIAALISENA JA TOIMINNALLISENA OLENTONA	16
4.1 OSALLISUUS, INKLUUSIO JA EMPOWERMENT	16
4.2 TOIMINTAMAHDOLLISUUDET JA OSALLISUUS	22
4.2.1 <i>Toimintamahdollisuusteorian* taustaa</i>	22
4.2.2 <i>Vapaus, toimintamahdollisuudet ja toiminnot</i>	24
4.2.3 <i>Toimintamahdollisuuksien muotoutuminen: erottelevat tekijät</i>	25
4.2.4 <i>Kritiikkiä toimintamahdollisuusteoriaan</i>	27
4.2.5 <i>Ihmisarvo keskeisten toimintamahdollisuuksien lähtökohtana</i>	30
4.2.6 <i>Nussbaumin keskeisten toimintamahdollisuuksien luettelo ja osallisuus</i>	31
4.2.7 <i>Hedelmälliset toimintamahdollisuudet ja korrosiiviset olosuhteet</i>	34
5 TEORIASTA EMPIRIAAN: TUTKIELMAN TOTEUTUS	36
5.1 TUTKIMUSMETODOLOGIA JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	36
5.2 HAASTATTELUAINEISTOT	37
5.3 AINEISTON ANALYYSI	39
5.4 EETTISET LÄHTÖKOHDAT JA LUOTETTAVUUS	41
6 TOIMINTAMAHDOLLISUUKSIIN LIITTYVÄT JA TOISIINSA KIETOUTUVAT TEKIJÄT	43
6.1 KOMMUNIKAATION TOIMINTAMAHDOLLISUUS	43
6.1.1 <i>Kielitaito, tulkkipalvelut, aikaresurssi, viranomaisten yhteistyö ja kapulakieli</i>	43
6.2 ELÄMÄN JA RUUMILLISEN TERVEYDEN TOIMINTAMAHDOLLISUUS	47
6.2.1 <i>Maassaolon status</i>	47
6.2.2 <i>Psyykkisen tuen tarpeiden tunnistaminen, tieto palveluista ja työkuultuuri</i>	48
6.2.3 <i>Palveluiden joustavuus, työntekijän asenne ja erilaiset palvelumuodot</i>	49
6.2.4 <i>Diagnostisointi ja erikieliset materiaalit</i>	50
6.2.5 <i>Kulttuuriset käsitykset</i>	52
6.3. RUUMILLISEN KOSKEMATTOMUUDEN TOIMINTAMAHDOLLISUUS	52
6.3.1 <i>Resurssien puute ja kulttuuriset seikat</i>	53
6.4 AISTIEN, MIELIKUVITUKSEN JA AJATTELUN TOIMINTAMAHDOLLISUUS	54
6.4.1 <i>Kielipolitiikka</i>	54
6.4.2 <i>Kielikoulutukseen liittyvät tekijät: tarjonta, laatu, välimatkat, elämäntilanne ja koulutustausta</i>	56
6.4.3 <i>Koulutus- ja työvoimapolitiikan järjestelmäkeskeisyys</i>	58
6.4.4 <i>Tuki peruskoulussa ja toisella asteella</i>	59
6.5 TUNTEIDEN, MUIDEN LAJIEN JA LEIKIN TOIMINTAMAHDOLLISUUS	61
6.5.1 <i>Muuttosyyhyn ja lainsäädäntöön liittyvät tekijät ja palveluiden järjestelmälähtöisyys</i> ..	61
6.5.2 <i>Harrastuksiin pääsy</i>	62
6.6 HALLINNAN, TYÖN JA OMISTUSOIKEUDEN TOIMINTAMAHDOLLISUUS	63
6.6.1 <i>Yksilölliset tekijät: kielitaito, päämäärätietoisuus ja koulutustausta</i>	63
6.6.2 <i>Asenteet, ennakkoluulot ja rasismi rekrytoinnissa</i>	64
6.6.3 <i>Sukupuoli</i>	66
6.6.4 <i>Puutteelliset verkostot, puutteelliset työnhakutaidot ja puutteelliset palvelut</i>	67
6.6.5 <i>Yhteistyö ja asiakasohjaus eri palvelujen kesken</i>	69
6.7 OSALLISUUS: KÄYTÄNNÖN PÄÄTTELYÄ JA YHTEENKUULUVUUTTA TOIMINTAMAHDOLLISUUKSISSA	70

6.7.1 Neuvontapisteet auttavat tieto-osallisuudessa.....	71
6.7.2 Sosiaalisten verkostojen ja suhteiden suuri rooli yhteenkuuluvuudelle.....	72
6.7.3 Mahdollisuus ihmisarvoon, itsemääräämisoikeuteen ja oikeudenmukaisuuteen?	74
7 YHTEENVETO JA POHDINTA	79
7.1. TULOKSET.....	79
7.2 JOHTOPÄÄTÖSTEN KITEYTYS JA POHDINTAA.....	83
LÄHTEET	88
LIITTEET	

LUETTELO TAULUKOISTA

Taulukko 1: Työttömyysaste seutukunnissa helmikuu 2017	7
Taulukko 2: Haastatteluaineistot.....	38
Taulukko 3: Aineistosta Senin pääluokkien alle muodostetut luokat.....	40

LUETTELO KUVIOISTA

Kuvio 1: Osallisuuden ulottuvuudet: kansalais- ja poliittinen osallisuus sekä hyvinvointiosallisuus.....	17
Kuvio 2: Toimintojen muotoutuminen.....	26
Kuvio 3: Osallisuus toimintamahdollisuuksissa.....	33

1 JOHDANTO

Suomeen muuttaa vuosittain kymmeniä tuhansia ihmisiä. Viime vuonna ensimmäinen oleskelulupa myönnettiin tai poliisi rekisteröi EU-kansalaisten ja heidän perheenjäsenten oleskeluoi-keuden yhteensä 39 217 ihmiselle (Maahanmuuttovirasto 2016). Maahanmuutto Suomeen on viimeisinä vuosina kasvanut huomattavasti, koska Lähi-idän sodat ja levottomuudet ovat aja-neet ihmisiä liikkeelle etsimään turvaa Euroopasta.

Työskentelen kuraattorina pääkaupunkiseudulla ammattikoulussa ja aikuiskoulutuskeskuk- sessa, joissa opiskelijoista iso osa on maahan muuttaneita. Yhdessä maahan muuttaneiden opis- kelijoiden kanssa toimiessani itselleni on konkretisoitunut se, miten vaikeaa heidän on tulla hyväksytyiksi ja päästä aidosti mukaan tähän yhteiskuntaan. Rasistiset huutelut julkisilla pai- koilla, hankaluudet toimia oikein byrokraattisessa palvelujärjestelmässä ja vaikeudet saada työtä ovat heille arkipäivää. Tätä kirjoittaessani vastakkainasettelu ja asenteet maahan muutta- neita kohtaan ovat ennestäänkin kiristyneet viimeaikaisten tapahtumien vuoksi. Kaksi viikkoa sitten perjantaina Turussa tapahtui joukkopuukotus, jota epäillään terroristiseksi teoksi.

Sosiaalityön lähtökohtina ovat ihmisarvo, oikeudenmukaisuus ja itsemääräämisoikeus. Ihmi- sellä tulisi olla mahdollisuus toimia siten, että hän voi kokea olevansa osa tätä yhteiskuntaa, häntä arvostetaan ja hän voi tehdä jotain myös yhteiskunnan hyväksi. Kyse on syvästi inhimil- lisestä tarpeesta kuulua joukkoon, sosiaalisesta osallisuudesta. Sosiaalisella osallisuudella tar- koitetaan sekä ihmisen toimintaa ja mukana olemista että yksilöllistä subjektiivista kokemusta, tunnetta kuulumisesta ja osallisuudesta. Näihin molempiin, sekä toimintaan että osallisuuden tunteeseen, vaikuttavat oman toimintamme lisäksi myös muiden ihmisten ja yhteiskunnan luo- mat ehdot, jotka tekevät toimintamme mahdolliseksi. (Keskinen & Vuori 2012, 11.) Esimer- kiksi juuri tietämättömyys palveluista ja kohtaamattomuus palveluissa luovat ulkopuolisuuden tunnetta, samoin vaikeudet päästä työmarkkinoille. Tähän liittyy tämän tutkielman aihe. Tutkin maahan muuttaneiden osallisuutta suhteessa palveluihin ja työllistymiseen: sitä millaisia seik- koja liittyy maahan muuttaneiden mahdollisuuksiin hyödyntää palveluja ja mahdollisuuteen työllistyä.

Jokaisella maahan muuttaneella on oma taustansa, tilanteensa ja kokemuksensa, ja erilaisuus luonnehtii maahanmuuttajataustaisia ihmisiä kuten ihmisiä yleensäkin. Ainoa maahan muuttaneita yhdistävä tekijä voi olla muuttotapahtuma, joten on kategorisoivaa puhua heistä yhtenä ryhmänä. Keskeisin tapa tuottaa ja uusintaa "meitä" ja "toisia" on juuri kategorisointi eli ihmisten ja ihmisryhmien nimeäminen ja luokittelu. Ulla Buchert (2016, 86, 88) on tuonut esiin, että palveluissa asiakkaita ei pidä luokitella maahanmuuttajiksi ja siten toisiksi, vaan palveluissa kaikki asiakkaat kuuluvat meihin. Tästä olen erittäin samaa mieltä. Näen kuitenkin, että on perusteltua tarkastella niitä erityisiä elinolosuhteita ja tilanteita, jotka liittyvät maahan muuttaneiden mahdollisuuksiin hyödyntää palveluja ja työllistyä. Erilaiset rakenteelliset seikat luovat ne puitteet, joiden sisällä itse kukin voi omaa osallisuuttaan eli suhteita eri toiminta-areenoille rakentaa.

Osallisuus on tullut Suomessa vahvasti julkishallinnon erilaisiin ohjelmiin 2000-luvulla. Kyse on kansalaisdemokratian lisäämisestä eli kansalaisten osallistumisen ja vaikuttamisen edistämisestä. Kansalaisdemokratian lisäämisen lisäksi osallisuuskeskustelua on ollut julkishallinnossa myös sen vastakohtana eli osattomuuden tai syrjäytymisen kautta. (Nivala & Ryytänen 2013, 11–13.) Uusliberalistisen politiikan ja New Public Managementin myötä palveluiden järjestämisen keskeiseksi mantraksi on tullut taloudellinen tehokkuus. Ihmisen omaa aktiivista roolia on alettu korostaa sosiaali- ja terveystaloudessa, ja paradoksaalisesti "aktiivinen asiakas" on alettu nähdä passiivisena osallistujana, jota vaaditaan osallistumaan toimintoihin, kuten työllisyyskurssille. (Närhi, Kokkonen & Matthies 2014, 227–228, 233.) Usein julkishallinnon hankkeissa onkin kyse osallistamisesta, jolloin tavoitteena on lisätä kansalaisten osallistumista ylhäältä alaspäin (Anttiroiko 2003, 18–19). Tällöin kyse on julkisen vallan hallinnan muodoista, jotka on puettu osallisuuden kaapuun. Tässä tutkielmassa lähdän kuitenkin sosiaalityön arvoista ja osallisuudesta, jonka lähtökohtana ovat ihmisen omat päämäärät, eivät julkisen vallan ja organisaatioiden tavoitteet. Lähtökohtanani on ihminen, ei järjestelmä.

Hain tutkielmaani teoriaa, jonka avulla pystyn tutkimaan käytäntöä ja jonka taustalta löytyvät sosiaalityölle ja itselleni tärkeät arvot ihmisarvo, oikeudenmukaisuus ja itsemääräämisoikeus. Löysin toimintamahdollisuusteorian, jossa on vahva eettinen pohja, mutta joka soveltuu myös käytännön tarkasteluun. Taloustieteilijä Amartya Sen (1993) ja filosofi Martha C. Nussbaum (2000a) ovat kehittäneet toimintamahdollisuusteoriaa, jossa hyvinvointia ja oikeudenmukaisuutta lähestytään vapauden ja toimintamahdollisuuksien kautta. Toimintamahdollisuusteorian mukaan hyvä elämä on aktiivista elämää. Hyvinvointi syntyy toiminnasta muiden kanssa ja

osallisuudesta yhteisöön. Hyvä elämä ei ole kuitenkaan kaikille samanlaista, vaan hyvinvointi syntyy siitä, että ihmisellä on mahdollisuudet tavoitella itselleen arvokkaita päämääriä ja toimia niiden suuntaisesti. (Nussbaum 2000a; Sen 1993.)

Ihmiset eroavat erilaisten identiteettitekijöiden ja valta-asemien vuoksi sen suhteen, millaisia resursseja he tarvitsevat ja miten he voivat muuntaa nämä resurssit omien tavoitteidensa mukaisiksi toimintamahdollisuuksiksi. Siksi resurssit ja lopputulos, toimintamahdollisuudet, erotetaan teoriassa toisistaan. Samoin erotetaan ne tekijät, jotka vaikuttavat resurssien muuntamiseen toimintamahdollisuuksiksi. (Sen 2009, 65–66, 90.) Esimerkiksi maahan muuttaneen voi olla vaikea muuntaa koulutus mahdollisuudeksi työllistyä rasismin takia. Tämä toimintamahdollisuusteorian resurssien, niihin vaikuttavien tekijöiden ja lopputuloksen erottaminen mahdollistaa tässä tutkielmassa juuri käytännön konkreettisen tarkastelun.

Toimintamahdollisuusteoriassa ihminen nähdään aktiivisesti toimivana olentona, jonka omat kyvyt ja valmiudet sekä yhteiskunnan rakenteet ja instituutiot vaikuttavat samanaikaisesti hänen toimintamahdollisuuksiinsa. Oikeudenmukainen yhteiskunta kompensoi heikompiosaisille heidän toimintamahdollisuusvajeitaan ja luo yhteiskunnallisia mahdollisuuksia. Vapaus näkyy toimintamahdollisuuksissa siten, että ihminen itse valitsee toimintamahdollisuuksien joukosta ja tekee valinnan ryhtymisestä toimintaan, eli toimiiko hän vai jättääkö toimimatta. (Nussbaum 2011, 20, 24–25.)

Tutkimustehtäväni on kartoittaa, mitkä erilaiset tekijät näyttävät olevan yhteydessä maahan muuttaneiden toimintamahdollisuuksiin kahdella pienehköllä paikkakunnalla. Tavoitteena on lisätä ymmärrystä ja tietoa siitä, millaisia tekijöitä liittyy maahan muuttaneiden mahdollisuuksiin muuntaa palveluja aidoksi toimintamahdollisuuksiksi. Samoin tavoitteena on saada lisää tietoa työllistymiseen vaikuttavista seikoista. Pienet paikkakunnat ovat erilaisia paikkoja kootua kuin suuremmat kasvukeskukset, ja tämä pienten maaseutumaisten paikkakuntien näkökulman huomioiminen on yksi tärkeä osa tätä tutkielmaa.

Tein opintoihini liittyvän käytännön harjoittelun keväällä 2017 hankkeessa, jossa tavoitteena on vahvistaa työttömien maahan muuttaneiden sosiaalista osallisuutta. Harjoittelussa litteroin hankkeelle tehtyjä haastatteluja ja tein myös itse muutamia haastatteluja. Vuonna 2015 tehtiin valtakunnallinen selvitys varhaisen tuen palveluista maahanmuuttajataustaisille perheille. Kyseiseen selvitykseen haastateltiin eri toimijoita ja maahanmuuttajataustaisia ihmisiä myös tähän

tutkielmaan liittyvillä paikkakunnilla. Nämä haastattelut sekä osallisuus- hankkeen haastatteluaineistot toimivat tämän tutkielman aineistoina.

Seuraavassa luvussa luon taustakuva tälle tutkielmalle eli kerron lyhyesti maahan muuttaneista Suomessa ja tämän tutkielman paikkakunnilla. Kolmannessa luvussa tuon esiin aiempia tutkimuksia, joissa on tutkittu maahan muuttaneiden osallisuutta, palveluita ja työllistymistä sekä kotoutumista maaseutumaisilla alueilla. Neljäs luku on teorialuku. Siinä määrittelen osallisuuden käsitettä sekä kerron laajemmin toimintamahdollisuusteoriasta ja sen käytöstä tässä tutkielmassa. Viidennessä, metodologialuvussa, esittelen tutkimustehtävän ja tutkimuskysymykset sekä aineistoa ja sen analysointia. Kuudennessa luvussa kerron tutkielman tuloksista, erilaisista tekijöistä, jotka yhdistyvät maahan muuttaneiden toimintamahdollisuuksiin näillä alueilla. Päättän tutkielmaraportin seitsemännessä luvussa yhteenvetoon ja pohdintaan.

2 MAAHAN MUUTTANEET SUOMESSA JA TUTKIMUSPAIKKAKUNNILLA

Molemmat tutkimuspaikkakunnat ovat pienehköjä kaupunkeja, vuoden 2016 väestötietojen mukaan isommassa kaupungissa asui 47 723 ihmistä ja pienemmässä 19 361 (Tilastokeskus 2016). Vaikka toinen on asukasmäärältään huomattavasti suurempi, niin sekin on elinkeinorakenteeltaan maaseutumainen alue. Kun näitä paikkakuntia tarkastellaan seutukuntina, niin ne ovat lähes samankokoisia. Pienemmän paikkakunnan alueella viisi kuntaa aloitti yhteistyön maahanmuuton ja kotoutumisen osalta vuonna 2010, niillä on yhteinen kotouttamisohjelma ja myös yhteinen pakolaisten vastaanotto. Tässä seutukunnassa asukkaita on yhteensä 49 756. Kun toista paikkakuntaa tarkastellaan seutukuntana, niin asukkaita on yhteensä 53 293. (Tilastokeskus 2016.)

Kaksikielisyys näkyy hyvin keskeisesti pienemmässä kaupungissa. Paikkakunnalla yli puolet asukkaista on ruotsinkielisiä ja tarkasteltaessa koko seutukuntaa ruotsinkielisyys vielä vahvistuu, sillä ruotsinkielisiä on 75 prosenttia. Suuremmassa kaupungissa ruotsinkieliset ovat vähemmistönä, heitä on alle 13 %. Ulkomaan kansalaisten osuus väestöstä suuremmalla paikkakunnalla on alle 3 % ja pienemmällä lähes 7 %, kun koko maan prosenttiosuus on 4 prosentin luokkaa. (Tilastokeskus.) Näin suuremmalla paikkakunnalla ulkomaan kansalaisia on keskimääräistä vähemmän kuin koko Suomessa, ja pienemmällä paikkakunnalla heitä on suhteellisesti paljon.

Julkisuudessa keskustelu maahanmuutosta keskittyy turvapaikanhakijoihin, vaikka he ovat vain pieni osa maahan muuttavista. Pitkään Suomeen on tullut kolmisen tuhatta turvapaikanhakijaa vuosittain, mutta poikkeuksellisesti vuonna 2015 heitä tulikin kymmenkertainen määrä eli 32 476 ihmistä (Maahanmuuttovirasto). Jos tuota poikkeuksellista vuotta ei oteta huomioon, niin yleensä suurin osa eli yli puolet Suomeen muuttaneista ihmisistä on tullut perheeseen tai parisuhteeseen liittyvistä syistä. Seuraavaksi suurin maahanmuuton syy on työ, noin 18 prosenttia, ja sitten tulevat pakolaisuus ja opiskelu, jotka ovat molemmat noin kymmenen prosentin luokkaa. (Sutela & Larja 2015, 16.)

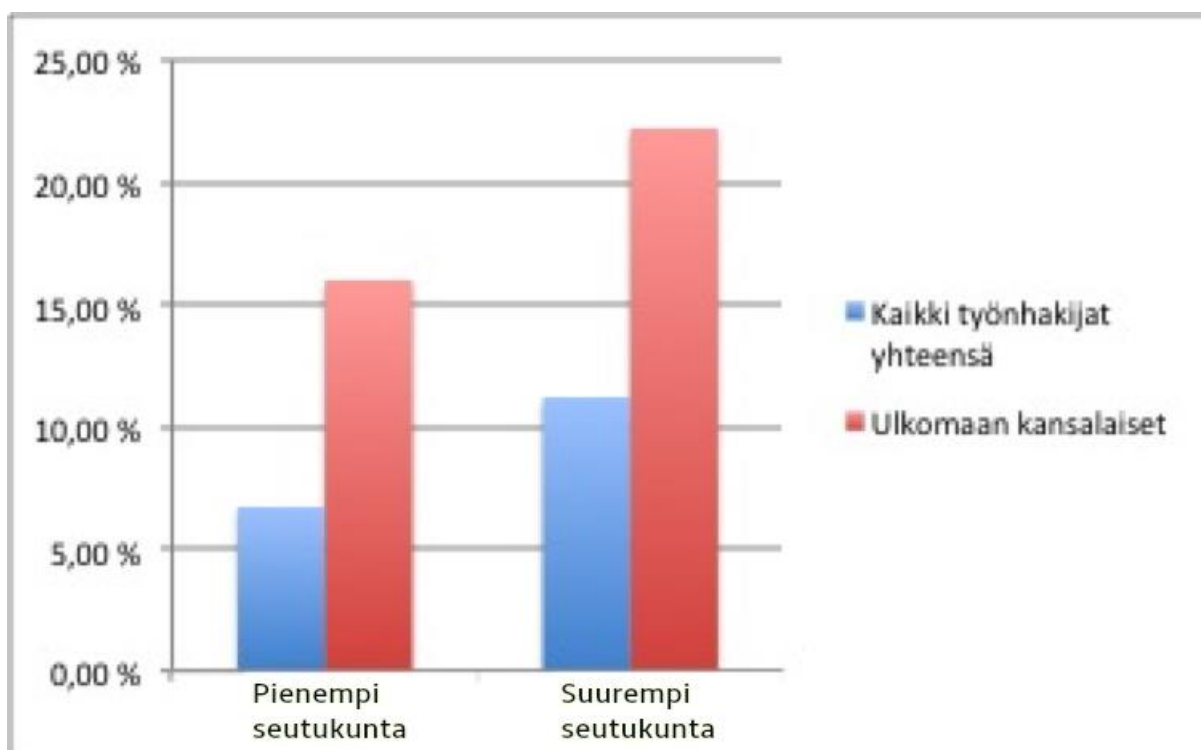
Pakolaisaseman voi YK:n pakolaissopimuksen mukaan saada henkilö, joka on joutunut omassa maassaan vainon kohteeksi alkuperänsä, uskontonsa, kansallisuutensa tai poliittisen ja yhteiskunnallisen aktiivisuutensa vuoksi. YK:n pakolaisjärjestö UNHCR voi määrittää henkilön pakolaiseksi tai jokin valtio voi antaa hänelle turvapaikan. Kiintiöpakolaisella tarkoitetaan YK:n pakolaiseksi määrittämää henkilöä, jolle on myönnetty oleskelulupa valtion talousarviossa vahvistetussa pakolaiskiintiössä. (Gothóni & Siirto 2016a, 11–13; Pakolaisten vastaanotto -tietopaketti kunnille, 3.) Paperittomaksi kutsutaan henkilöä, jolla ei ole lainmukaista määritettyä olla maassa (Helve 2017). Toisella paikkakunnalla toimii turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskus. Kuitenkin suurin osa maahan muuttaneista on sielläkin muuttanut paikkakunnalle perheen, työn tai opiskelun vuoksi.

Yhteiskunnan tulee järjestää riittävästi palveluja ja tukea muuttajille sekä vaikuttaa yleiseen asenneilmapiiriin suvaitsevuuksi edistävästi, ja Suomeen muuttaneen odotetaan taas oppivan kieltä ja yhteiskunnan toimintaa (Siirto & Hammar 2016, 190–191). Kotouttamislain (1386/2010) mukaan kunnan tulee varmistaa riittävät palvelut ja kunnan palvelujen soveltuvuus maahanmuuttajataustaisille kuntalaisille sekä laatia kotoutumista ja monialaista yhteistyötä koskeva kotouttamisohjelma. Kunnan tulee huolehtia mm. maahan muuttaneiden alkukartoituksesta ja kotouttamissuunnitelman laatimisesta. Alkukartoituksessa kartoitetaan alustavasti ihmisen osaamista ja mitä hän tarvitsee päästäkseen oman elämänsä alkuun Suomessa. Työelämään pääsy nähdään hyvin oleellisena osana kotouttamista, ja kotoutumissuunnitelmat tehdään usein painotetusti työllisyyden näkökulmasta. Kotoutumissuunnitelma tehdään kaikille pakolaisille, työttömille maahan muuttaneille sekä sitä pyytävälle maahan muuttaneille. (Gothóni & Siirto 2016b, 266, 268.)

Maahan muuttaneiden työmarkkinoille pääsy on haasteellista ja työttömyys on yleisempää kuin kantaväestöllä, vaikkakin se vähenee asumisvuosien myötä. Ulkomaalaistaustaisten työllisyysaste oli vuonna 2014 kymmenen prosenttiyksikköä heikompi kuin suomalaistaustaisen väestön, mutta yli kymmenen vuotta maassa asuneiden osalta ero pieneni viiteen prosenttiyksikköön. Vaikein työllisyystilanne on pakolaistaustaisilla, mutta tilanne paranee heilläkin ajan myötä. (Larja & Sutela 2015, 71.) Helmikuussa 2017 isomman seutukunnan työttömyysaste eli työttömien osuus työvoimasta oli noin 11 %, kun taas ulkomaalaisten työttömyysaste oli noin 22 prosenttia. Samaan aikaan pienemmän seutukunnan työttömyysaste oli verrattain pieni, alle seitsemän prosenttia, mutta ulkomaalaisten työttömyysaste oli 16 prosenttia. Raportoidut luvut

sisältävät ainoastaan sellaiset henkilöt, joilla on tällä hetkellä jonkin muu kuin Suomen kansalaisuus. (Ely -keskus 2017.)

Taulukko 1. Työttömyysaste seutukunnissa helmikuu 2017

3 MAAHAN MUUTTANEET, PALVELUT JA TYÖLLISTYMINEN AIEMPIEN TUTKIMUSTEN VALOSSA

3.1 Maahan muuttaneiden osallisuus palveluissa

Maahan muuttaneiden kokemuksia palveluista ovat tutkineet mm. Maija Jäppinen (2007) ja Eveliina Heino (2015). Jäppinen haastatteli aiheesta venäläistaustaisia vanhempia. Vanhemmat olivat hyvin tyytyväisiä päivähoitoon. Myös koulun toimintaan oltiin suhteellisen tyytyväisiä, mutta myös tiiviimpää yhteyttä kotiin toivottiin. Vanhempien puutteellinen kielitaito hankaloitti palveluissa toimimista, samoin tietämättömyys siitä, minne kannatti ottaa yhteyttä. Vanhemmat toivoivatkin yhtä, helposti saavutettavissa olevaa tahoja, johon voi ottaa yhteyttä erilaisissa kysymyksissä. Vanhemmille oli tärkeää heitä kohtaavien työntekijöiden positiivinen asenne, halu ymmärtää heitä ja tulla ymmärretyksi. He arvostivat, että työntekijä selitti asiat perusteellisesti. Kritiikkiä vanhemmat antoivat siitä, että työntekijät näkivät heidät yksioikoisesti vain venäläisten tai maahan muuttaneiden ryhmään kuuluvina. Vanhemmat toivoivat tulevaisuudessa kohdatuksi ihmisinä yksilöllisissä tilanteissaan, eivät minkään kategorisoinnin kautta. (Jäppinen 2007, 102–104, 111–112.)

Jäppisen tavoin Heino selvitti haastatteluilla venäläistaustaisten perheiden kokemuksia peruspalveluista ja kysyi myös heidän kehittämisehdotuksiaan palveluihin. Perheet toivoivat, että palvelujen saavutettavuutta lisättäisiin ymmärrettävän palveluinformaation ja palveluiden keskittämisen avulla. Palveluiden keskittämällä tarkoitettiin joko palvelujen sijoittamista fyysisesti yhteen paikkaan tai neuvontapisteiden perustamista. Lisäksi perheet toivoivat henkilökohtaista neuvontaa kasvottomien palvelujen sijaan sekä välittävää asennetta työntekijältä, mikä tarkoitti myös selkeitä vastauksia ja asioiden perustelua. Kolmantena kehittämisalueena esiin nousi palvelujen kohdentaminen. Työntekijän tulisi tavata maahan muuttanutta venäläistaustaista puolisoa yksilötapaamisissa perhetapaamisten lisäksi, jotta tulisi tilaa myös tämän henkilökohtaiselle tilanteelle. Palveluita toivottiin kohdennettavan erityisesti työllistymisessä auttamiseen, koska siinä kaivattiin ohjausta ja neuvontaa. (Heino 2015, 356–363.)

Sisäministeriö selvitti vähemmistöihin kuuluvien iäkkäiden ihmisten kokemuksia syrjinnästä sosiaali- ja terveystalvissa, myös iäkkäiden maahan muuttaneiden. Monesti palveluihin pääsissä oli esteitä, erityisesti liittyen tiedon saantiin palveluista, tulkkipalvelujen toimimattomuuteen ja tietotekniikan käyttöön. Pulmana oli myös se, ettei vanhuksille järjestetty kieliopintoja. Iäkkäiden maahan muuttaneiden kokemus oli, että heitä ei kuunneltu eikä heille selitetty riittävästi asioita palveluissa. Muslimitaustaiset maahan muuttaneet kokivat, ettei heidän tapojaan ja käsityksiään huomioitu palveluasumisessa, kotipalvelussa eikä terveydenhuollossa. (Törmä, Huotari, Tuokkola & Pitkänen 2014, 5, 105–111, 117–121.)

Camilla Nordberg (2015) tutki äskettäin maahan muuttaneiden kotiäitien neuvottelua kansalaisuudesta, erityisesti viranomaiskohtamisissa. Palveluissa ei tuettu kotiäitien omaa toimijuttua heidän omista lähtökohdistaan käsin. Haastatellut kotiäidit olisivat halunneet mennä kielikurssille, mikä olisi ollut mahdollista, jos he olisivat saaneet lapsille kokopäiväisen päivähoitopaikan. Äitien pyynnöistä huolimatta päivähoitopaikkoja ei kuitenkaan järjestetty. Viranomaiset eivät kuulleet heitä. (Nordberg 2015, 70–73.)

Sari Hammar-Suutari (2009) tutki suomalaisten viranomaisten valmiuksia kohdata kulttuurisesti erilaisiksi kokemiaan asiakkaita. Hän haastatteli sekä asiakkaita asiantuntijaroolissa että viranomaisia. Molemmat ryhmät toivat esiin yhteisen kielen puutteen aiheuttamia haasteita. Asiakkaat korostivat molemminpuolisen ymmärtämisen tärkeyttä ja riittävää tulkkipalvelujen käyttöä tarpeeksi pitkään. Asiakkaat kritisoivat myös sitä, että he saavat puutteellista tietoa ja työntekijä ei välttämättä ohjaa heitä eteenpäin jollekin toiselle taholle, josta olisi apua. Kulttuurien väliset erot aiheuttivat epävarmuutta työntekijöissä, mikä näkyi siten, että he rajautuivat ohjeisiin ja tiukkaan tasa-arvon tulkintaan, joiden mukaan kaikille pyritään tarjoamaan samantilaista palvelua. Asiakkaiden erilaiset tarpeet saattoivat näin jäädä huomaamatta. (Hammar-Suutari 2009, 223–234.)

Työntekijän ja maahan muuttaneen suhteen merkitystä palveluissa ovat tuoneet esiin myös Kati Turtiainen (2012), Merja Anis (2008) ja Salla Tuori (2012). Turtiainen (2012) tutki pakolaisten kanssa tehtävää sosiaalityötä. Hän korostaa, että luottamuksen rakentuminen uuteen yhteiskuntaan edellyttää pakolaisten ja viranomaisten keskinäistä tunnustamista ja kunnioitusta. Tunnustussuhteet ovat huolenpitoa, oikeuksien kunnioittamista sekä sosiaalista arvostusta. Anis (2008) puolestaan tarkasteli sosiaalityöntekijöiden ja maahan muuttaneiden välisiä kohtaamisia lastensuojelussa. Hän painottaa, että sosiaalityössä tulisi olla avoin ihmisten monenlaisille puolille:

samanaikaisesti sekä herkkä eroille että ihmisten samankaltaisuuksille. Tämä edellyttää kuuntelevaa, joustavaa ja empaattista työtettä, jotta luottamuksen ja dialogin syntyminen on mahdollista. (Anis 2008, 91.) Myös Tuori (2012) puhuu kuuntelemisesta monikulttuuristen kohtaamisten mahdollistajana. Kuuntelemisen politiikka tarkoittaa sellaista taidokasta kuuntelemista ja dialogia, jossa ihmisiä ei lokeroida heidän edustamiensa hierarkkisten erojen mukaan. Tämä edellyttää työntekijöiden omien lähtökohtien jatkuvaa tarkistamista. (Tuori 2012, 117.)

3.1.1 Maahan muuttaneet ja palvelut pienillä paikkakunnilla

Tietoa maahan muuttaneista ja palveluista pienillä paikkakunnilla Suomessa löytyy lähinnä erilaisten hankkeiden yhteydessä tehdyistä selvityksistä. Saartenoja, Träsk, Tantarimäki ja Mattila (2009) tarkastelivat kokemuksia työperäisestä maahanmuutosta Etelä-Pohjanmaan ja Varsinais-Suomen maaseudulla haastatteleamalla siellä asuvia maahan muuttaneita. Näiden kokemukset kuntien palveluista olivat huonoja: tiedon saanti palveluista oli ollut heikkoa, eivätkä haastatelleet mieltäneet saaneensa mitään kotoutumispalveluja. Toisaalta maahan muuttaneet olivat suhteellisen tyytyväisiä elämäänsä, koska heihin oli suhtauduttu yksilöinä ja heistä oli oltu kiinnostuneita toisin kuin kaupungeissa. (Saartenoja, Träsk, Tantarimäki & Mattila 2009, 9–11, 79–85.)

Anna Martin, Miia Mäntylä ja Merja Pakkanen (2013) tarkastelivat maahan muuttaneiden mahdollisuuksia kotoutua maaseudulle kyselyllä kantaväestölle. Maahan muuttaneiden kohtaaminen palveluissa henkilökohtaisella tasolla ja yhteisöllinen ilmapiiri nähtiin kotoutumista tukevin seikkoina. Sen sijaan maahan muuttaneiden määrien pienuus ja kuntien kokemattomuus vastaanottaa maahan muuttaneita vaikeuttivat palvelujen järjestämistä. Maahan muuttaneilta puuttui vertaistuki, välimatkat olivat pitkiä ja julkinen liikenne heikkoa. (Martin, Mäntylä & Pakkanen 2013, 81.)

Samoja seikkoja on noussut esiin myös kansainvälisessä tutkimuksessa. Philomena de Lima ja Sharon Wright (2009) ovat tutkineet maahan muuttaneita ja palveluja Skotlannin maaseudulla, jossa muuttajat Itä- ja Keski-Euroopasta ovat helpottaneet Skotlannin työvoimapulaa raskailla ja matalapalkkaisilla aloilla. Maahan muuttaneet eivät saaneet palveluita kahdesta eri syystä. Heillä ei ollut tietoa palveluista, mihin vaikuttivat myös kieli- ja kommunikaatiovaikeudet. Toinen syy liittyi maaseudun palveluntarjoajiin, joilta puuttui tarpeellista kokemusta, taitoja ja resursseja vastata muuttaneiden monimuotoisiin tarpeisiin. Myös pitkät välimatkat hankaloittivat palveluihin pääsyä. (de Lima & Wright 2009, 398.)

Näiden aiempien tutkimusten perusteella sekä isoilla että pienillä paikkakunnilla palvelujen hyödyntämiseen liittyy esteitä tietämättömyyden ja kielivaikeuksien vuoksi. Esiin nousevat myös kommunikaation, ihmisen kohtaamisen ja kuulemisen, merkitys ja sen puutteet palveluissa, mihin liittyy myös maahan muuttaneiden kategorisointi. Ihmisen yksilöllinen kohtaaminen ja hänen omista päämääristään lähteminen tulisi olla palveluiden lähtökohtana. Työntekijöiden kohtaamisten kautta rakentuu osaltaan ihmisen oma subjektiivinen toimijuus, pystyvyyden tunne ja kokemus osallisuudesta tähän yhteiskuntaan. Lisäksi pitkät välimatkat ja se, ettei sopivien palvelujen järjestämisestä ole kokemusta pienellä paikkakunnalla, nousivat esiin maaseutuun liittyvinä esteinä. Tässä tutkielmassa haen lisää ymmärrystä näistä palveluihin yhdistyvistä tekijöistä, jotka vaikuttavat palveluiden muuntamiseen toimintamahdollisuuksiksi pienillä paikkakunnilla.

3.2 Työllistyminen osana kotoutumista

Maahan muuttaneiden suhdetta työhön ja työmarkkinoille pääsyä on tutkittu suhteellisen runsaasti. Sirkku Varjonen (2013) tutki maahan muuttaneiden itselleen ja muille maahan muuttaneille rakentamia identiteettejä elämäntarinoiden kautta. Monessa tarinassa työssäkäynti yhteiskunnallisen osallistumisen muotona tuotiin esiin henkilökohtaisena toiveena tai maahan muuttaneita koskevana velvollisuutena ja yleisen kunnollisuuden ohella yhtenä integroitumisen kriteerinä. (Varjonen 2013, 156.) Myös Olga Davydova (2012, 99) toteaa työssäkäynnin olevan latautunut ja arvostettu asia, jonka kautta määritetään maahan muuttaneiden hyödyllisyyttä ja oikeutta olla Suomessa. Marja Peltola (2014) tutki väitöskirjassaan Suomeen muuttaneita perheitä, jotka olivat olleet keskiluokkaisessa asemassa omassa maassaan. Perheet halusivat ottaa etäisyyttä negatiiviseksi koettuun maahanmuuttaja -kuvaan ja korostivat kunnollisuuttaan erityisesti opiskelun tai työn kautta. (Peltola 2014, 286–273.)

Työelämään pääsy ei ole kuitenkaan helppoa, ja työllistymiseen vaikuttavat monet niin yksilölliset kuin rakenteellisetkin seikat. Yhtenä tärkeänä tekijänä ovat yksilön omat resurssit, kuten koulutus ja työkokemus. Vaikutuksensa on myös kielitaidolla, persoonallisuudella, lähtömaalla sekä sosiaalisilla kyvyillä. (Forsander & Ekholm 2001, 64, 68.) Liisa Harakkamäki (2008) tutki seitsemän ulkomailta eri syistä muuttaneen naisen työllistymistä Suomen työmarkkinoille. Näiden naisten työllistymiseen vaikuttivat koulutus, kielitaito ja perhetilanteeseen liittyvät tekijät,

mutta myös heidän omat tavoitteensa. He olivat päämäärätietoisia, arvostivat omaa ammattiosaamistaan ja tekivät selkeitä valintoja edistääkseen uraansa. Kielitaito oli tärkeä, mutta työllistymien ei vaatinut täydellistä kielitaitoa. (Harakkamäki 2008, 7.)

Myös sosiaaliset verkostot ovat tärkeässä roolissa työmarkkinoille pääsyssä. Monille maahan muuttaneille samaan yhteisöön kuuluvat ihmiset muodostavat sosiaalisen verkoston, johon he turvaavat. Pitkällä aikavälillä kontaktit kantaväestöön ovat kuitenkin tärkeitä, koska ne tarjoavat laajemman kosketuspinnan yhteiskunnan eri osa-alueisiin. (Forsander 2013, 234–235.) Myös Akhlaq Ahmadin (2005, 141) mukaan maahan muuttaneiden keskeisiä tiedonlähteitä työhön liittyen ovat nimenomaan epämuodolliset sosiaaliset verkostot, ja työllistymisen kannalta kontaktit valtaväestöön ovat ensiarvoisen tärkeitä. Kontaktien merkitys tuli esiin myös Paul Frijtersin, Michael A. Shieldsin ja Stephen Wheatley Pricen (2005) tutkimuksessa, jossa tutkittiin maahan muuttaneiden työetsintämetodeja ja niiden onnistuneisuutta kantaväestöön verrattuna Britanniassa. Maahan muuttaneiden työnhaku onnistui huonommin kuin kantaväestön, ja he saivat työpaikan yhtä todennäköisesti epävirallisten metodien kuin virallisten reittien kautta. Nimenomaan omat sosiaaliset verkostot olivat maahan muuttaneille tehokkain tapa saada työtä. (Frijters, Shields & Price 2005, 366, 372.)

Työelämän syrjivät ja rasistiset rekrytointikäytännöt ovat tulleet julki useammassakin tutkimuksessa. Ahmad (2005) tutki etnisen taustan vaikutusta työhaastatteluun pääsyyn. Hänen hakiessa työtä omalla nimellään hänelle voitiin ilmoittaa, että paikka on jo täytetty, vaikka suomalaisnimellä hakevalle paikka oli edelleen auki. (Ahmad 2010, 79.) Toinen tutkimus osoitti, että verrattuna suomenkieliseen työnhakijaan venäjänkielisen ja nimisen hakijan piti tehdä kaksinkertainen määrä hakemuksia saadakseen kutsun työhaastatteluun (Larja, Warius, Sundbäck, Liebkind, Kandolin & Jasinskaja-Lahti 2012, 162). Samat syrjivät rekrytointikäytännöt näkyvät myös kansainvälisessä tutkimuksessa. Alison Booth, Andrew Leigh ja Elena Varganova (2010) tutkivat diskriminaatiota työmarkkinoille pääsyssä Australiassa tehden työhakemuksia tyypillisillä Lähi-idän, Italian, Kiinan, alkuperäiskansan ja Iso-Britannian nimillä. Vastauksissa työhakemuksiin oli tilastollisesti merkittäviä eroja. Kiinalaisilla ja Lähi-idän nimillä piti tehdä vähintään 50 % enemmän hakemuksia päästäkseen yhtä moneen työhaastatteluun kuin englantilaisella nimellä. Myös alkuperäiskansan nimellä töitä haettaessa esiintyi selkeästi syrjintää. (Booth, Leigh & Varganova 2010, 8–15.) Ruotsissa Magnus Carlsson ja Dan-Olof Rooth (2007) tekivät samanlaisen tutkimuksen hakien työtä ruotsalaisilla ja Lähi-idän nimillä. Ruot-

salaisella nimellä tuli haastattelukutsuja 50 prosenttia enemmän. Harvimmin maahan muuttaneita kutsuivat työhaastatteluun miespuoliset rekrytoijat sellaisilta työpaikoilta, joissa oli alle 20 työntekijää. (Carlsson & Rooth 2007, 716–717.)

Vaikka maahan muuttaneet onnistuisivat työmarkkinoille pääsemään, on heidän asemansa työmarkkinoilla heikompi kuin muiden. Naisten ja etnisten vähemmistöjen työalat ovat pienipalkkaisia ja vähän arvostettuja, ja maahanmuuttajataustaiset tekevät myös määräaikaistöitä enemmän kuin kantäväestö (Forsander 2007, 326). Esimerkiksi vuonna 2014 ulkomaalaistaustaisista 15–64 -vuotiaista palkansaajista 22 % työskenteli määräaikaisissa työsuhteissa, kun suomalaisistaustaisilla määräaikaisten osuus oli 15 % (Nieminen 2017). Kyseisenä vuonna korkea-asteen opinnot suorittaneista ulkomaalaistaustaisista työllisistä 20 % toimi työntekijäammateissa, kun suomalaistaustaisista näin teki vain 4 % (Sutela 2015, 89). Davydova (2012) tarkasteli itärajalla asuvien venäjänkielisten maahan muuttaneiden naisten kokemuksia elämästään. Työmarkkina-asemien epävakaus ja vaikeudet hyödyntää muualla hankittua koulutusta toivat ihmisten elämään jatkuvaa epävarmuutta. Epävakaiden työmarkkinoiden voidaan nähdä olevan syynä siihen, että naiset nostivat perheen etusijalle. Työelämän epävarmuus työnsi naisia perheen piiriin. (Davydova 2012, 98–99.) Myös Henna Kyhän (2011) tutkimuksessa näkyi muualla kuin Suomessa hankitun koulutuksen ja osaamisen hankala siirtäminen maasta toiseen, sillä hyväkään koulutus ei taannut työtä.

3.2.1 Kotoutumisen ja työllistymisen erityispiirteet pienillä paikkakunnilla

Vaikka tutkimusta maahan muuttaneiden työllistymisestä on suhteellisen runsaasti, niin akateemista tutkimusta maahan muuttaneiden asettumisesta ja työllistymistä nimenomaan maaseudulle on Suomessa tehty todella vähän. Pirjo Pöllänen (2013) tutki puoliseksi Suomeen muuttaneiden venäläistaustaisten naisten hoiva-arkea eri puolilla Pohjois-Karjalaa. Työllistyminen yleisesti korkean työttömyysasteen ja pitkien välimatkojen alueella oli vaikeaa, ja ulkomaalaisiin kohdistui kielteisiä asenteita. Monet naisista elivät työmarkkinoiden marginaalissa vailla koulutustaan vastaavaa työtä. (Pöllänen 2013, 3, 21–22.)

Tiina Sotkasiira ja Ville-Samuli Haverinen (2016) tarkastelivat somalipakolaisten asettumista Lieksaan Pohjois-Karjalaan vuosina 2013–2015. Vaikka somalialaiset olivat Lieksan laillisia asukkaita, niin heidän taloudellisia ja sosiaalisia oikeuksiaan kyseenalaistettiin jatkuvasti osan kantäväestön toimesta. He saivat epäkunnioittavaa kohtelua niin paikallisilta ihmisiltä kuin vi-

ranomaisiltakin. Rasistinen uhkailu, panettelu ja vihapuhe, myös paikallisessa mediassa, fyysiset hyökkäykset ja pahoinpitelyt sekä omaisuuden turmeleminen olivat heidän arkipäiväänsä. Samaan aikaan somalit eivät kuitenkaan tyytyneet passiivisen sivustakatsojan rooliin, vaan toimivat monin tavoin aktiivisesti pyrkien rakentamaan kansalaisuuttaan. He perustivat yhdistyksiä, osallistuivat paikallispolitiikkaan, tekivät yhteistyötä eri viranomaisten kanssa ja hakivat aktiivisesti töitä. (Sotkasiira & Haverinen 2016, 115–120.) Sotkasiira ja Haverinen (2016) analysoivat tätä kansalaisuuden jatkuvaa neuvottelua Engin Isinin (2008) käyttämien kansalaisuuden tapahtuma ja vastatapahtuma -käsitteiden avulla. Kansalaisuuden tapahtumissa ihmisen kansalaisuuden status (tai sen puute) tulee politisoiduksi: sitä joko puolustetaan tai kyseenalaiseetaan jonkun toisen yksilön tai ympärillä olevan yhteisön toimesta. Kyse on aina kaksisuuntaisesta prosessista. (Isin & Nielsen 2008, 1–2; Isin 2008, 17–19; Sotkasiira & Haverinen 2016, 115.)

Britanniassa alettiin 2000 -luvulla puhua "maaseuturasismista" (rural racism), kun tunnustettiin, ettei maaseudun idyllinen ja yhteisöllinen kuva vastaa todellisuutta. Mm. jo aiemmin mainittu de Lima (2005) on tehnyt yhteenvetoa tähän liittyvistä tutkimuksista. Tilastollisten aineistojen perusteella pienet etniset vähemmistöt kohtaavat maaseudulla kahdesta neljään kertaa todennäköisemmin rasismia kuin alueilla, joissa on laajat etniset vähemmistöt, kuten Lontoossa. (de Lima 2005, 3.) Rasismia on sekä isoilla että pienillä paikkakunnilla, mutta erityisesti pienissä kaupungeissa yksittäisillä ihmisillä voi olla ratkaiseva merkitys sille, keitä otetaan mukaan erilaisille areenoille ja keitä ei. Lieksassa oli ryhmä ihmisiä, jotka tekivät kaikin tavoin aktiivista propagandaa somaleja vastaan estäen heitä toteuttamasta täysivaltaista kansalaisuuttaan. (Sotkasiira & Haverinen 2016, 120.)

Vaikka aiheen akateemista tutkimusta on Suomessa vähän, niin erilaisten projektien ja hankkeiden yhteydessä maahan muuttaneiden asettumista ja työllistymistä maaseudulle on selvitetty. Markku Mattila ja Krister Björklund (2013) tutkivat maahan muuttaneiden kotoutumista Närpiössä. Närpiössä maahan muuttaneiden voidaan sanoa kotoutuneen hyvin, ja alueella on ollut pääosin avoin ja suvaitsevainen ilmapiiri ulkomailta tulevia kohtaan. Integraation rakenteellisena perustana on ollut hyvä työllistyminen, alueella on tarvittu aidosti työvoimaa. Osa pakolaisina tulleista ihmisistä on kuitenkin kritisoinut sitä, että heidät on sijoitettu ruotsinkieliselle seudulle, mikä on vaikeuttanut myöhemmin muualle maahan muuttoa. Maahan muuttaneet ovat asettuneet suhteellisen pysyvästi paikkakunnalle. (Mattila & Björklund 2013, 96, 102–107.)

Suutari, Lämsä, Lähdesmäki ja Mattila (2016) tarkastelivat maahan muuttaneita maaseudun yritysten työvoiman kannalta. Palkkaaminen maaseudun yritykseen perustuu työvoiman tarpeeseen, mutta yrityksen ja yrittäjän arvoilla on keskeinen rooli yrityksen päättäessä palkata maahan muuttaneita. Myös maaseudun yrityksiltä vaaditaan yhä enemmän sosiaalista vastuullisuutta. (Suutari, Lämsä, Lähdesmäki & Mattila 2016, 7.)

Maahan muuttaneiden työssä käyminen näyttäytyy siis suuressa roolissa maahan muuttaneiden yhteiskuntaan hyväksymisessä, ja työllistymiseen vaikuttavat monet asiat. Merkityksensä on ihmisen yksilöllisillä seikoilla, kuten koulutuksella, osaamisella, kielitaidolla ja päämäärätietoisuudella. Myös rakenteelliset seikat, kuten sosiaaliset verkostot, rasismi, diskriminoivat rekrytointikäytännöt ja lohkoutuneet työmarkkinat vaikuttavat mitä suuremmissa määrin. Paikkakunnan yrittäjien asenteilla ja arvoilla on ratkaiseva merkitys maahan muuttaneiden palkkaamiselle. Pienillä maaseutumaisilla paikkakunnilla ulkomaalaisiin kohdistuvat kielteiset asenteet ja rasismi vaikeuttavat työllistymistä suurempien paikkakuntien tavoin, ja lisäksi pitkät välimatkat ja korkea työttömyys tuovat omat haasteensa asiaan.

Tässä tutkielmassa haen lisätietoa maahan muuttaneiden toimintamahdollisuuksiin liittyvistä tekijöistä suhteessa työllistymiseen nimenomaan pienillä paikkakunnilla. Asenteet, verkostojen merkitys, pitkät välimatkat ja julkisen liikenteen puute näkyvät todennäköisesti maahan muuttaneiden toimintamahdollisuuksissa myös näillä paikkakunnilla. Närpiössä esiin noussut maahan muuttaneiden kritiikki siitä, että heidät on sijoitettu täysin ruotsinkieliselle alueelle, on mielenkiintoinen myös tämän tutkielman kannalta, koska toinen tässä tutkielmassa tarkasteltu alue on hyvin vahvasti ruotsinkielinen. Tähän huomioon päättyy aiempien tutkimusten esittely, ja seuraavaksi siirryn tutkielmani teoriataustaan.

4 IHMINEN SOSIAALISENA JA TOIMINNALLISENA OLENTONA

4.1 Osallisuus, inklusio ja empowerment

Tässä teorialuvussa määrittelen aluksi osallisuutta, myös inklusion ja empowermentin käsitteiden kautta. Tämän jälkeen esittelen toimintamahdollisuusteoriaa ja sitä, miten hyödynnän sitä tässä tutkielmassa. Samoin tuon esiin, miten hahmotan osallisuuden ja toimintamahdollisuuksien suhdetta toisiinsa.

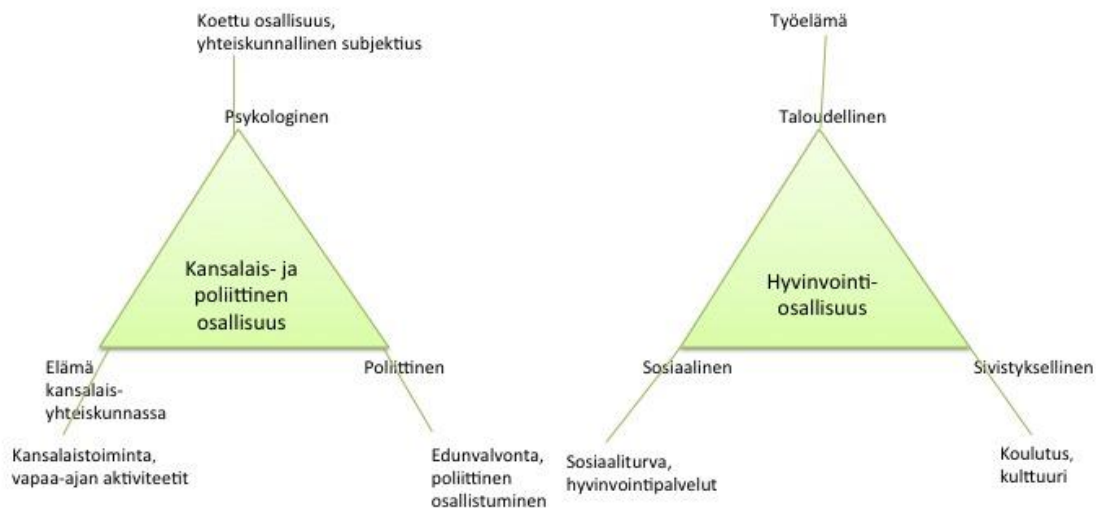
Osallisuus on suhdekäsite

Osallisuus on laaja-alainen yksilön ja yhteisön suhdetta kuvaava käsite, johon sisältyy perustavanlaatuisia olemista, kuulumista ja tunnetta. Osallisuus ei ole yksilön ominaisuus tai yksilön toimintaa, ja se ei pelkisty osallistamiseen tai osallistumiseen. Ne voivat kyllä lisätä osallisuutta, mutta eivät ole sama asia. Osallisuuden reunaehdoja ei voida määritellä ylhäältäpäin, vaan se muotoutuu ihmisten yhteiselämässä toiminnallisesti ja pitää sisällään myös vastarintojen mahdollisuuden. (Nivala & Ryyänen 2013, 10, 24.) Vastarintojen mahdollisuus on tärkeä huomio osallisuudesta. Ihmisellä itsellään tulee olla mahdollisuudet ajatella, punnita ja ottaa kantaa asiantiloihin, ja hänellä tulee olla myös mahdollisuus vaikuttaa ja muuttaa vallitsevia olosuhteita. Osallisuus on näin ihmisen omaa sitoutumista, mahdollisuutta toimintaan ja vaikuttamiseen, mikä tarkoittaa myös valtaa.

Ihminen on osallisena yhteisössä, kun hän on osa yhteisöä (kuuluu johonkin), toimii osana yhteisöä (osallistuu) ja kokee olevansa osa yhteisöä (tuntee kuuluvansa). Osallisuuden edellytyksenä on kaikkien näiden kolmen toteutuminen. Osallisuus voi toteutua suhteessa hyvin erilaisiin yhteisöihin, ja saman ihmisen osallisuus eri yhteisöissä voi olla eri vahvuista: joissakin hyvin vahvaa ja toisessa samanaikaisesti lähes olematonta. (Nivala & Ryyänen 2013, 26–27.)

Juha Hämäläinen (2008) pelkistää osallisuutta kahden eri perusulottuvuuden kautta, hän puhuu kansalais- ja poliittisesta osallisuudesta sekä hyvinvointiosallisuudesta. Kansalais- ja poliittisessä osallisuudessa on psykologinen (koettu), toiminnallinen (elämä kansalaisyhteiskunnassa)

ja poliittinen (edunvalvonta) ulottuvuus. Hyvinvointiosallisuus on puolestaan osallisuutta taloudellisesta toimeentulosta, sosiaaliturvasta ja hyvinvointipalveluista sekä koulutuksesta ja yhteisestä henkisestä pääomasta. Hyvinvointiosallisuus voidaan kiteyttää taloudelliseen (työ-elämä), sosiaaliseen (sosiaaliturva ja hyvinvointipalvelut) ja sivistykselliseen osallisuuteen (koulutus, kulttuuri). (Hämäläinen 2008, 24–27.) Seuraavassa vielä Hämäläisen osallisuuden ulottuvuudet hänen tekemänsä kuvion kautta:

Kuvio 1. Osallisuuden ulottuvuudet: kansalais- ja poliittinen osallisuus sekä hyvinvointiosallisuus (Hämäläinen 2008, 24–25)

Kun osallisuutta tarkastellaan yhteiskunnallisena suhteena, on kyse kiinnittymisestä eri yhteisöjen, kuten perheen, koulu- ja työyhteisön kautta niihin yhteiskunnan toimintajärjestelmiin, jotka mahdollistavat ihmiselle tarpeiden tyydyttämisen, elämisen laadun, elämän hallinnan ja itsensä toteuttamisen yhteiskunnan jäsenenä. Se tarkoittaa osallisuutta koulutuksesta, työstä, riittävästä toimeentulosta, itseä kehittävästä harrastuksista, tyydyttävistä ihmissuhteista, edunvalvonnasta, kansalaistoiminnasta, poliittisesta vaikuttamisesta ja muusta yhteiskunnallisesta

osallistumisesta. (Hämäläinen 2008, 26–27.) Tässä tutkielmassa rajaan tarkasteluni hyvinvointiosallisuuteen eli maahan muuttaneiden hyvinvointipalveluihin, koulutuspalveluihin ja työelämään liittyvien tekijöiden tarkasteluun ja poliittinen ja yhteiskunnallinen toiminta jää syrjään.

Asiakkaiden osallisuutta suhteessa palveluihin voidaan tarkastella tieto-osallisuutena, suunnitteluosallisuutena, päätösosallisuutena tai toimintaosallisuutena. Tieto-osallisuus edellyttää, että ihminen saa tietoa eri palveluista ja niiden piiriin pääsemisestä. Tämä on perusedellytys, että ihminen voi päästä mukaan niihin prosesseihin, joissa hänen asioistaan päätetään. Suunnitteluosallisuus tarkoittaa, että ihmisellä on tietoa omasta palveluprosessista ja palvelutarjonnasta sekä oikeus saada tietoa valmisteilla olevista hankkeista ja oikeus osallistua suunnittelun eri prosesseihin. Omaan palveluprosessiin liittyen ihmisten tulisi saada mahdollisimman tarkkaa tietoa omalta työntekijältään. Sen sijaan laajemmin palvelujen suunnittelussa kansalaiset ovat vielä hyvin vähän mukana Suomessa. Jonkin verran palvelujen kehittämisessä hyödynnetään asiakasraateja tms., mutta nekin ovat vielä harvinaisia. Päätösosallisuus tarkoittaa ihmisen mahdollisuutta päättää palveluista joko itselleen tai laajemmin väestölle. Toimintaosallisuudessa ihmisellä on mahdollisuus toimia omassa toimintaympäristössään, mikä edellyttää todellisten toimintamahdollisuuksien luomista ja esteiden poistamista. Tässä korostuu sosiaalinen näkökulma: yksilö määrittää itseään sosiaalisissa suhteissaan, yhteistoiminnassa muiden kanssa ja tulee kokonaiseksi niiden kautta. (Leemann & Hämäläinen 2016, 588.)

Rinnastan toimintaosallisuuden toimintamahdollisuusajatteluun eli mahdollisuuteen valita ja toimia omien arvostusten mukaan. Näen osallisuuden mukaan pääsynä, toimintana, tunteena ja vaikuttamisena ihmisen omista lähtökohdista käsin. Osallisuus ei ole vain ulkoapäin ohjattua sopeutumista vallitseviin olosuhteisiin, vaan keskiössä on subjektiivinen, aktiivinen toimija, jolla on myös valtaa toimia. Aktiivinen elämä ei ole kaikille samanlaista, ja osallisuutta tarkasteltaessa se pitäisi ottaa huomioon.

Empowerment valtaistumisen ja voimaantumisen prosessina

Osallisuutta määritellään englanniksi myös käsitteellä empowerment. Empowermentilla ei ole mitään yhtenäistä teoriaperustaa, ja siitä johtuen käsitteeltä puuttuu yhtenäinen määritelmä (Adams 2003, 28). On monenlaisia tapoja ymmärtää empowerment. Empowerment suomenneetaan joko valtaistumiseksi, jolloin kantasanana on valta, tai voimaantumiseksi, jolloin kantasa-

nana on voima (Hokkanen 2009, 329). Anu Gretchellin (2002, 91) mielestä nämä eri empowermentin suomennokset kuvaavat hyvin osallisuutta, jossa yhdistyvät sekä tunne että ihmisen kokemus kompetenssistä, kyvykkyydestä.

Eri suomennokset, valtaistuminen ja voimaantuminen, kuvastavat myös kahta erilaista tapaa ymmärtää empowerment (Hokkanen 2009, 329). Robert Adams (2003) määrittää, että empowerment on keino, prosessi, jonka avulla yksilöiden, ryhmien ja yhteisöjen on mahdollista vaikuttaa olosuhteisiinsa ja muuttaa niitä, saavuttaa haluamiaan asioita, kohentaa elämänsä laatua ja auttaa myös toisia näissä pyrkimyksissä. Kriittisten teorioiden perinteestä alkunsa saaneen empowermentin juuret ovat lähihistorian sosiaalisissa liikkeissä, kuten mustien oikeustaisteiluissa, feministisessä liikkeessä ja vammaisliikkeissä. (Adams 2003, 8, 18.) Liisa Hokkasen (2009) mukaan valtaistuminen painottuu poliittisena, kollektiivisena toimintana ja yhteiskunnalliseen alistukseen ja eriarvoisuuteen vaikuttamisena. Kun yhteiskunnallinen ulottuvuus on ensisijainen empowermentin kriteeri, niin tavoitteena on, että jokin sorretti ryhmä kollektiivisesti parantaa yhteiskunnallista asemaansa. (Hokkanen 2009, 318, 331.)

Empowermentia voidaan tarkastella myös yksilökeskeisemmin, voimaantumisenä. Tällöin empowerment paikantuu enemmän postmoderneihin teorioihin ja voimavarakeskeiseen ajatteluun, jossa korostetaan yksilön tietoisuuden lisäämiä toimintamahdollisuuksia. Empowerment ymmärretään asiakkaan yksilöllisen kapasiteetin lisäämisenä, jolloin korostuvat yksilön vastuu, ihmisen oma aktiivisuus ja yksilölliset valinnat hänen elämässään. Asiakkaan leimaamista ja paternalismia vältetään, ja asiakas on kohteen sijaan subjekti. Tämä empowermentin ymmärrystapa on ollut Suomessa vallitsevampi. (Kuronen 2004, 281–282.) Valtaistuminen ja voimaantuminen eivät ole toisiaan poissulkevia, vaan ne voidaan ymmärtää myös toisiaan täydentävinä ja dialogissa keskenään (Hokkanen 2009, 332–334).

Empowermentiin liittyy nimensä mukaisesti hyvin tiiviisti valta. Vallan muodot ovat moninaisia: on poliittista, taloudellista, kulttuurista, tiedollista, fyysistä tai henkistä valtaa. Empowermentin yhteydessä valtaa voidaan hahmottaa ylivaltana (power over), toimintavaltana (power to) tai jaettuna valtana (power with tai osin saman sisältöinen power of). Ylivalta on hierarkista valtaa, joka mahdollistaa sen käyttäjän alistavan toista. Ylivaltaan liittyy vallan nollasummapeli: yhdellä oleva valta on toiselta pois. Ylivallassakin vallan määrä voi vaihdella yksilöittäin. Toimintavaltana on vähän piilotetumpaa, mahdollisuutta saada aikaan haluamansa tapahtuma tai lopputulos joko suoraan tai välillisesti, ohjauksella. Jaetussa vallassa valta nähdään

kasvavana suureena, joka lisääntyy ja kasvaa yhteistoiminnassa. Jaetussa vallassa toimitaan yhdessä joukon kasvaessa. (Hokkanen 2009, 325–326.)

Tässä tutkielmassa näen empowermentin prosessina, jossa luodaan toimintamahdollisuuksia. Empowerment on sitä, että toimitaan ihmisten kanssa tasavertaisina heidän tavoitteistaan käsin ja haetaan muutosta joko yksilön tai ryhmän kanssa. Keskeistä on ihmisen oma toimijuus. Työntekijä auttaa ihmistä tiedostamaan ja selkeyttämään omia tavoitteitaan ja tukee siitä lähtevää toimintaa. Tällöin ihmisen itsemääräämisoikeus ja hänen kanssaan jaettu valta ovat keskiössä työntekijän ylivallan ja toimintavallan sijaan.

Mikko Mäntysaaren (2009) mukaan yksilölähtöisessä tavassa ymmärtää empowerment on vaarana, että sen yhteiskunnallinen ja rakenteellinen konteksti kadotetaan, jolloin siitä tulee hallinnon ja asiakkaisiin kohdistuvan säätelyn käsite. Näin vallankäytöstä tulee lähiyhteisöjen vallankäyttöä ja valtaistumisesta vastaavasti yksilön ongelma. (Mäntysaari 2009, 101–102.) Tästä samasta asiasta on kyse julkishallinnon valtaistamishankkeissa, joista oli puhe jo johdannossa. Esimerkiksi nykyinen työttömien aktivointipolitiikka näkee ihmisen korostetusti vastuussa omasta elämästään ja työttömyydestään, ja sosiaalisten olosuhteiden ja rakenteiden vaikutus asiaan ohitetaan.

Inklusio ja eksklusio

Kuuluminen johonkin yhteisöön tai laajempaan yhteiskuntaan on monimuotoinen prosessi, jossa niin yksilön omat toimet kuin ympäröivän yhteiskunnan suhtautuminen tuottavat erilaisia ja vahvuudeltaan vaihtelevia siteitä ihmisten välille. Prosessissa tapahtuu sekä ihmisten kutsumista mukaan, inklusiota, että heidän sulkemistaan pois yhteisen piiristä, eksklusiota. (Keskinen & Vuori 2012, 11.) Inklusio on näin pääsyä yhteiskunnan järjestelmiin ja instituutioihin ja sen vastapari eksklusio pääsemättömyyttä niihin (Eräsaari 2005, 259). Pohdittaessa mm. kansalaisoikeuksia, yhteiskunnallista solidaarisuutta ja koheesiota, sosiaalista epätasa-arvoisuutta sekä yhteiskunnallisia osallistumisen oikeuksia ja mahdollisuuksia käytetään inklusion ja eksklusion käsitteitä (Leemann & Hämäläinen 2016, 589).

Euroopan unioni alkoi käyttää inklusio–eksklusio -käsitteitä 1980 -luvun lopulla, siitä tuli sosiaalipolitiikan avainkäsite, jolla korvattiin aiemmin keskiössä ollut köyhyyden käsite (Rawal 2008, 161). John Pierson (2016) määrittelee, että sosiaalinen eksklusio on ajan myötä

tapahtuva prosessi, joka deprivoi yksilöitä ja perheitä, ryhmiä ja naapurustoja niistä resursseista, joita tarvitaan sosiaaliseen, taloudelliseen ja poliittiseen osallistumiseen yhteiskunnassa kokonaisuudessaan. Tämä prosessi on ennen kaikkea seurausta köyhyydestä ja alhaisista tuloista, mutta myös muut tekijät, kuten diskriminaatio, matala koulutustaso ja ankea elinympäristö ovat vaikuttavina tekijöinä. Tässä prosessissa ihmiset ovat merkittävän osan elämästään eristettyjä instituutioista, palveluista, sosiaalista verkostoista ja kehittymismahdollisuuksista, joista yhteiskunnan suuri enemmistö voi nauttia. (Pierson 2016, 12.)

Kun tarkastellaan paperittomien maahan muuttaneiden tilannetta, niin heidän kohdallaan voidaan monesti puhua laajasta pääsemättömyydestä yhteiskunnan järjestelmiin, eksklusiosta. Meillä on yhä suurempi joukko ihmisiä, jotka joutuvat elämään yhteiskunnan laitamilla ja ulkopuolella. On huomattava, että Suomessa eksklusiosta käytetään suomennosta syrjäytyminen syrjäyttämisen sijaan. Englanninkielinen exclusion ja ruotsinkielinen utslagning merkitsevät enemmän ulkopuolelle jättämistä tai työntämistä. Anneli Pohjola (2016, 90) kysyykin aiheellisesti, että onko Suomi niin uusliberalistisen yksilöllisyyden läpitunkema, että syrjäytyminenkin saadaan kuulostamaan yksilölliseltä valinnalta.

Kiteytettynä voidaan sanoa, että osallisuus on mahdollisuutta osallistua täysivaltaisesti yhteisöön, jossa elää ja mahdollisuutta tehdä omaa elämää koskevia valintoja omien arvojen mukaisesti. Se on myös kokemusta omasta kyvykkyydestä ja tunnetta osallisuudesta. Empowerment on prosessi, jossa luodaan toimintamahdollisuuksia ihmisen omista lähtökohdista käsin, ja inklusiolla kuvataan ihmisen pääsyä laajemmin eri yhteiskunnan areenoille ja osallisuuteen. Nämä käsitteet kuvaavat osallisuutta yksilön näkökulmasta laajempaan yhteiskunnalliseen näkökulmaan. Sosiaalinen osallisuus näyttäytyy näin eettisenä ideaalina, jota kohti pyritään, mutta josta on vaikeaa saada konkreettisesti otetta. Tätä tutkielmaa varten etsin sellaista teoreettista viitekehystä, jonka lähtökohtana olisi ihmisarvon ja oikeudenmukaisuuden eetos ja joka lisäksi mahdollistaisi käytännön palvelujen ja työllistymisen tarkastelun konkreettisesti osallisuuden edistämisen ja ehkäisemisen kannalta. Osallisuus konkretisoituu yksilön, yksittäisen ihmisen, elämässä. Löysin toimintamahdollisuusteorian, jonka avulla on arvioitu niin politiikan ohjelmia kuin ihan käytäntöäkin, esimerkiksi Jari Pirhonen (2012) tutki vanhusten toimintamahdollisuuksia palvelutalossa.

4.2 Toimintamahdollisuudet ja osallisuus

On todettava, että löytäessäni toimintamahdollisuusajattelun en vielä ymmärtänyt, miten laajasta viitekehystä itse asiassa on kyse. Tämän luvun aluksi kerron hieman taustaa toimintamahdollisuusteorian kehittymisestä, koska ilman sitä teoriasta on vaikea saada kokonaiskuvaa. Sitten esittelen toimintamahdollisuusteorian keskeiset käsitteet.

4.2.1 Toimintamahdollisuusteorian* taustaa

Politiikassa on pitkään dominoinut yksinomaan taloutta ja utilitaristista hyödyn ja sen maksimoinnin näkökulmaa korostava ajattelu kehityksestä ja elämänlaadusta. Taloustieteen nobelisti Amartya Sen (1992) läksi kehittämään vaihtoehtoa ajattelulle, jossa kehitys ymmärretään kaapeasti vain taloudellisten käsitteiden, kuten bruttokansantuotteen kautta. (Sen 1992, 42; 2009, 225; Nussbaum 2007, 71–72.) Taloudellinen hyvinvointi itsessään ei ole hyvän elämän päämäärä, vaan tulojen hyöty on ainoastaan siinä, mitä ne mahdollistavat ja mitä niiden kautta voidaan tehdä. Resurssien kasautumisen sijaan tulee tutkia hyvin elämisen mahdollisuuksia, ja köyhyyttä tulee tarkastella taloudellisten resurssien puutteita laajemmin ihmisen toimintamahdollisuuksien puutteena. (Sen 1999, 89–92; 2009, 226–227, 234, 256.)

Toimintamahdollisuuksiin pohjaava hyvinvoinnin ja oikeudenmukaisuuden tarkastelu on herättänyt paljon kiinnostusta, ja siitä on käyty ja käydään edelleen vilkasta keskustelua kritiikin ja vasta-argumenttien muodossa. Eri tutkijoiden voimin toimintamahdollisuusajattelusta on kehittynyt laaja-alainen ja monitieteinen viitekehys, jota on vienyt eteenpäin omalla panoksellaan erityisesti filosofi Martha C. Nussbaum (2011). Toimintamahdollisuusajattelu ei ole teoria, joka selittää köyhyyttä tai hyvinvointia, vaan se muodostaa laajan, normatiivisen viitekehysten, jonka avulla voidaan arvioida, käsitteellistää ja vertailla esimerkiksi poliittisia järjestelmiä tai sosiaalisia muutoksia (Robeyns 2005, 94).

*Toimintamahdollisuusteoriasta käytetään englanninkielisiä termejä Capability Approach, Capabilities Approach ja Human Development approach. Sen käyttää viitekehystä nimeä Capability Approach, kun taas Nussbaum käyttää yleensä monikkomuotoista Capabilities Approach -nimitystä, jolla hän haluaa korostaa toimintavalmiuksien joukkoa, josta ihmisellä tulisi olla mahdollisuus valita. Suomeksi capability käännetään yleensä joko toimintakyvyksi, toimintavalmiudeksi tai toimintamahdollisuudeksi. Mielestäni toimintakyky yhdistyy ihmisen omiin sisäisiin ominaisuuksiin ja resursseihin, kun taas toimintavalmiuksista tulee miellelyhtymä erilaisiin instituutioihin (esim. poliisi) ja niiden toimintavalmiuteen. Käytän toimintamahdollisuus -käsitettä, koska se tuo selkeimmin esiin, miten myös rakenteet vaikuttavat ihmisen mahdollisuuksiin toimia, ei vain tämän omat toimintakyvyt. Toimintamahdollisuudet muodostuvat sekä yksilön kyvyistä että sosiaalisista olosuhteista. Toimintamahdollisuus -suomenos ilmentää myös yksilön vapautta valita: kyseessä on mahdollisuus ja yksilö itse valitsee toimiiko hän vai ei.

Senin ajattelussa keskeistä on ollut länsimaissa hyvin suositun John Rawlsin (2001) oikeudenmukaisuusteorian kritisointi ja sille vaihtoehtoisen hahmottamistavan kehittäminen. Rawlsin teoria kuuluu sopimusteoreettiseen perinteeseen, ja siinä pohditaan, että millaiseen sopimukseen yhteiskunnan oikeusperiaatteista päätyisivät vapaat, rationaaliset ja keskenään tasa-arvoiset yksilöt, kun he ovat tietämättömyyden verhon takana eli kenenkään tietämättä itse, missä asemassa tulee tuossa yhteiskunnassa olemaan. Teoriassa kuvaillaan näin ihanteellista, oikeudenmukaista yhteiskuntaa. (Herne 2012, 132.)

Rawlsin mukaan oikeudenmukaisuus perustuu kahteen periaatteeseen. Ensimmäisen mukaan jokaisella ihmisellä on oltava oikeus mahdollisimman suureen perusvapauteen, joka ei rajoita muiden vastaavaa vapautta. Toisen periaatteen mukaan yhteisten resurssien tasajako on oikeudenmukaista ja resurssien eriarvoinen jako on hyväksyttävissä ainoastaan tiettyjen ehtojen valitessa. Ihmisten asettaminen eriarvoiseen asemaan resurssien jaon suhteen on sallittua vain, jos täytyy kaksi ehtoa: kaikilla on mahdollisuus tavoitella erojen suhteen parempia asioita ja jako parantaa heikommassa asemassa olevien tilannetta. (Rawls 2001, 42–43; Sihvola 2007, 272–275.)

Sen kritisoi, että Rawlsin teoria on liian abstrakti: koska teoria kuvaa ideaaliyhteiskuntaa, niin siitä ei ole apua todellisen maailman oikeudenmukaisuuskysymysten ratkaisuisissa. Ei riitä, että pohditaan, millaiset instituutiot olisivat teoriassa oikeudenmukaisia, vaan teorian lisäksi on tutkittava, miten kyseiset instituutiot toimivat käytännössä. Se että instituutio järjestetään ihanteellisen oikeudenmukaisesti, ei vielä välttämättä takaa oikeudenmukaisuuden toteutumista käytännössä. Esimerkiksi instituutioissa toimivien ihmisten toiminta vaikuttaa oikeudenmukaisuuteen. Parempi tapa on vertailla ja pohtia millainen järjestely olisi jossakin yhteiskunnassa oikeudenmukaisempi kuin joku toinen. (Sen 2009, 15–16, 68–70; Herne 2012, 176–178.) Toisen Senin kritisoima asia on, että resurssien jako Rawlsin eroperiaatteen mukaan ei kerro mitään yksittäisen ihmisen hyvinvoinnista, koska se ei ota huomioon ihmisten eroja käyttäen resurssit hyödykseen. Ihmiset ovat eriarvoisessa asemassa monien synnynnäisten, sosiaalisten ja ympäristöllisten seikkojen suhteen siinä, miten he pystyvät muuntamaan resurssit omien päämäärien mukaisiksi mahdollisuuksiksi toimia ja olla. (Sen 1992, 81–82; 2009, 65–66; Nussbaum 2000a, 68.) Resurssien tasa-arvoisen jaon sijaan täytyy tutkia jokaisen ihmisen mahdollisuutta muuntaa resurssit sellaisiksi toimintamahdollisuuksiksi (capabilities), joiden toteuttaminen tuo heille hyvinvointia. (Nussbaum 2000a, 70–71; Sen 2009, 253–254.)

Toimintamahdollisuusteoria voidaan asemoida paitsi oikeudenmukaisuusteoriaksi, myös yhdeksi hyvinvointipolitiikan teoriasuuntaukseksi. Tarveteoreettisessa hyvinvointiajattelussa hyvinvointi nähdään tarpeiden tyydytyksen tilana, kun taas resurssiteoreettisessa ajattelussa hyvinvointia tarkastellaan konkreettisesti resursseihin perustuvana. Kolmantena keskeisenä hyvinvoinnin jäsentäjänä on osallisuus- ja toimintateoreettinen hyvinvointiajattelu: kyse on toiminnallisuuden ja yhteisön osallisuuden mukanaan tuomasta hyvinvoinnista. Tätä suuntausta edustaa toimintamahdollisuusteoria. (Niemelä 2010, 17–19.)

Toimintamahdollisuusajattelulla on sinänsä pitkät juuret, sillä siinä on paljon yhtymäkohtia Aristoteleen (384–322 eKr.) esittämiin ajatuksiin hyvästä elämästä (Saari 2011, 55). Liisa Björklund ja Sari Sarlio -Siintola (2010) ovat kiteyttäneet näitä Aristoteleen ajatuksia. Aristoteleen mukaan hyvä elämä on hyvää toimintaa siinä yhteisössä, jossa ihminen elää: ihminen, joka ei pääse toteuttamaan itseään, ei voi olla onnellinen. Ihminen tarvitsee aitoja mahdollisuuksia toimia yhteisössään ja yhteiskunnan tulee politiikallaan turvata näille mahdollisuuksille suotuisia olosuhteita. (Björklund & Sarlio-Siintola 2010, 38.) Juha Sihvola (1998, 32) summaa, että Aristoteleen mukaan onnellisuus edellyttää ihmisen mahdollisuutta elää mahdollisimman täydellinen ihmiselämä, olla terve, tyydyttää ravinnon, suojan ja sukupuolisuuden perustarpeet, käyttää ja kehittää aisteja sekä kuvittelun ajattelun kykyjä, opiskella ja muotoilla kattava tiedollinen maailmankuva, luoda tunnesiteitä muihin ihmisiin, ottaa osaa oman ja yhteisön elämän suunnitteluun sekä elää tasapainoisessa suhteessa luontoon. Hyvinvointi ei siis pelkisty pelkäämään aineellisiin resursseihin, vaan on otettava huomioon myös ihmisen mahdollisuudet toimia, yhteydet muihin ihmisiin ja osallisuus niihin yhteisöihin, joissa hän elää.

4.2.2 Vapaus, toimintamahdollisuudet ja toiminnot

Senin ajattelun lähtökohtana on ajatus vapaudesta. Vapaus on mahdollisuuksia, vapautta elämään, terveyteen, koulutukseen jne. Tärkeintä on, että ihmisillä on vapauksia tai toimintamahdollisuuksia tehdä elämänsä sellaiseksi kuin he haluavat sen tehdä, toimia niin kuin he haluavat toimia ja olla sellaisia persoonia kuin he haluavat olla. Ne ovat ihmisen todellisia, oikeita vapauksia vastakohtana muodollisille vapauksille: mahdollisuuksia, joita yksilö voi halutessaan toteuttaa. Keskiössä on ihmisen vapaus toteuttaa omaa olemistaan ja toimintaansa omien arvojensa mukaisesti. Vapaus tarkoittaa paitsi mahdollisuutta tavoitella valittuja asioita myös mahdollisuutta tehdä vapaita valintoja. (Sen 2009, 228, 237; Nussbaum 2011, 20.)

Keskeistä toimintamahdollisuusteoriassa on, että siinä erotetaan keinot ja lopputulos. Resurssit ovat keinoja ja ihmisen toimintamahdollisuuksien kokonaisuus on se lopputulos, jota tulee tarkastella. Ne ovat kaksi eri asiaa. Resurssit ovat muutakin kuin aineellisia hyödykkeitä, esimerkiksi hyvinvointipalvelut ovat myös resursseja. Ihmisten hyvinvointia ei voida mitata suoraan resursseilla, ne ovat vain keino, väline tavoitella suurempaa hyvinvointia. (Sen 1993, 30–33; 1999, 74–76.; 2009, 26, 90.)

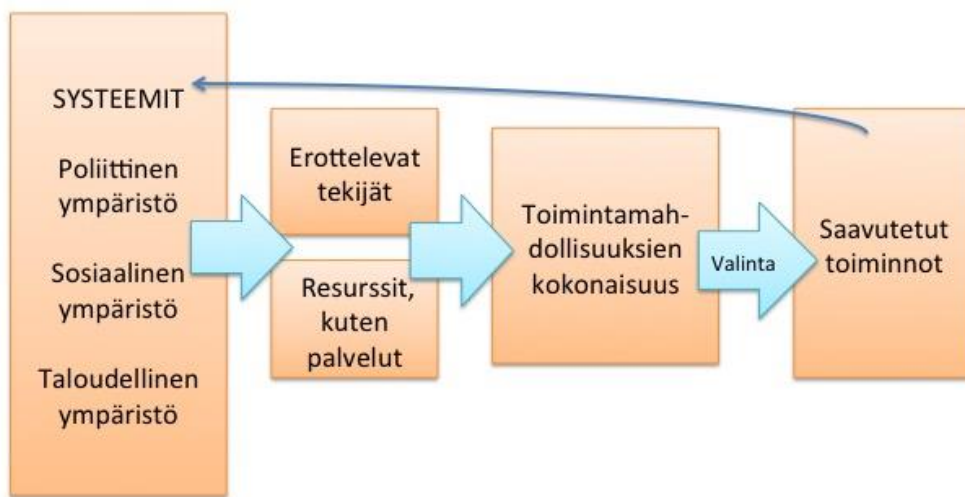
Jotta resurssien muuntamista aidoiksi toimintamahdollisuuksiksi voidaan tutkia, täytyy erottaa toteutuneet toiminnot ja niiden mahdollisuudet. Kyse on toiminnoista (functionings), jotka ovat ihmisen toteutuneita tekemisiä ja olemisia (doings and beings) ja niitä edeltävistä toimintamahdollisuuksista (capabilities), jotka ovat vaihtoehtoisia toimintojen yhdistelmiä. Ihminen valitsee toimintamahdollisuuksien joukosta ja toimii, saavuttaa toimintoja. Toiminnot heijastavat monenlaisia asioita, joita ihminen arvostaa. Toimintoja ovat perustavanlaatuiset asiat, kuten että ihmisen on riittävän ravittu ja elää terveenä. Yhtä perustavanlaatuisia ovat myös monimutkaisemmat toiminnot tai olotilat, kuten ihmisen kokema osallisuus yhteisön toiminnassa ja itsekunnioitus. (Sen 1993, 31; 1999, 75.) Yhdessä nämä olemiset ja tekemiset (beings and doings), joita Sen kutsuu toiminnoiksi, muodostavat arvokkaan elämän (Robeyns 2005, 95).

Toimintamahdollisuusteoria painottaa nimenomaan toimintamahdollisuuksia, joita ihmisellä on, riippumatta siitä, toteuttaako hän niitä vai ei (Hick 2011, 292–293). Esimerkiksi jokaisella ihmisellä tulisi olla mahdollisuus olla osa yhteisöä, mutta jos joku haluaa olla erakko, niin hänellä täytyy olla mahdollisuus myös siihen (Robeyns 2005, 95). Viitekehys pohjaa näin poliittiseen liberalismiin (Nussbaum 2000a, 5). Osallisuus on yhteisöihin ja ihmisiin liittymistä ja mukaan pääsyä, mutta siten, että kyse on ihmisen omasta tahdosta ja halusta olla osallinen, liittyä tai toimia.

4.2.3 Toimintamahdollisuuksien muotoutuminen: erottelevat tekijät

Käytettävät resurssit vaikuttavat hyvinvointiin, mutta hyvinvointia ei voi samaistaa resursseihin. Resurssit eivät pysty kuvaamaan tosiasiallista hyvinvointia, koska ihmiset eroavat sen suhteen, millaisia resursseja he tarvitsevat ja miten he voivat muuntaa nämä resurssit toiminnoiksi. Toimintamahdollisuuksiin liittyy myös erottelevia tekijöitä. Ne ovat moninaisia yksilöllisiä ja yhteiskuntaan ja ympäristöön liittyviä tekijöitä, jotka vaikuttavat siihen, miten yksilö voi muuntaa resurssit toimintamahdollisuuksiksi. Juuri nämä erottelevat tekijät aiheuttavat sen, että samat resurssit johtavat eri ihmisillä erilaisiin lopputuloksiin suhteessa hyvinvointiin. Monet

näistä ihmisten välisistä eroista ovat sosiaalisia ja yhdistyvät traditionaalsiin hierarkioihin. Jotta ihmisiä voidaan kohdella tasapuolisesti, täytyy ottaa huomioon jokaisen yksilöllinen tilanne, eli se sosiaalinen konteksti, jossa hän elää ja ne esteet, joita konteksti tuo vapauden, mahdollisuuksien ja materiaalsen hyvinvoinnin suhteen. Erilaiset tekijät estävät ihmistä hyödyntämästä resursseja. (Nussbaum 2000a, 68–71.) Ortrud Lessmann ja Felix Rauschmayer (2013) ovat jäsentäneet tätä toimintamahdollisuuksien ja toimintojen muotoutumista kaaviolla, jonka Hirvilammi ja Mäki (2013) ovat suomentaneet:

Kuvio 2: Toimintojen muotoutuminen

Alkuperäinen lähde Lessmann & Rauschmayer 2013, 98, suomennettu kuvio Hirvilammi & Mäki 2013, 123.

Esimerkiksi pienituloisuus ei rajoita kaikkia ihmisillä samalla tavoin, koska ihmisillä on erilaisia toimintamahdollisuuksia. Siihen miten ihminen voi muuntaa tuloista tai kulutushyödykkeistä saatavan hyödyn haluamikseen toiminnoiksi vaikuttaa Senin mukaan neljä erilaista erottelevaa tekijää: henkilökohtaiset syyt (esim. ikä, sukupuoli, sairaudet, lukutaito, älykkyyys), elinympäristöön liittyvät erot (esim. ilmasto-olosuhteet), sosiaalisten olosuhteiden erot (esim.

poliittinen järjestelmä, sosiaaliset normit, turvallisuus, sukupuoliroolit) ja yksilöiden suhteelliseen asemaan liittyvät tekijät (esim. kokemukset suhteellisesta köyhyydestä). (Sen 1999, 70–71; 2009, 254–256.)

Toimintamahdollisuuksien tutkimuksessa erotetaan toisistaan näin paitsi resurssit (keinot) ja toimintamahdollisuudet (lopputulos), myös resurssit ja niihin vaikuttavat erottelevat tekijät. Samalla ne kuitenkin ymmärretään toisiinsa kietoutuvina. (Sen 1999, 90; 2009, 226.) Kun kiinnitetään huomio toimintamahdollisuuksiin, voidaan tuoda näkyviin kompleksinen vuorovaikutus ihmisen pyrkimysten ja sosiaalisen ja materiaalisen kontekstin välillä. Kysymys on siitä, mitä tämä ihminen aidosti pystyy tekemään ja olemaan. (Nussbaum 2000a, 68–71.) Esimerkiksi se, että palveluja on saatavilla, ei vielä kerro niiden saavutettavuudesta yksittäiselle ihmiselle. Jokaisella on omat yksilökohtaiset tekijänsä sekä ympäröivä sosiaalinen konteksti, jotka vaikuttavat siihen, miten erilaisia resursseja, kuten palveluita, voi hyödyntää. Tällainen tarkastelu auttaa ymmärtämään ja hahmottamaan sekä yksittäisten ihmisten tilanteiden kokonaisuutta että niitä tekijöitä, jotka yleisemminkin vaikuttavat esimerkiksi juuri palvelujen toimivuuteen aitoina toimintamahdollisuuksina.

Tässä tutkielmassa tutkin palveluihin liittyviä erottelevia tekijöitä, jotka vaikuttavat siihen, miten ihminen voi muuntaa palveluita toimintamahdollisuuksiksi. Samoin tutkin työllistymisen toimintamahdollisuuteen liittyviä erottelevia tekijöitä. Hyödynnän Senin (1999, 2009) esittämää jakoa neljästä erottelevasta tekijästä (henkilökohtaiset syyt, elinympäristöön liittyvät erot, sosiaalisiin olosuhteisiin liittyvät erot ja yksilöiden suhteelliseen asemaan liittyvät erot) omassa analyysissäni käyttäen tätä jakoa eri tekijöiden yläluokkina.

4.2.4 Kritiikkiä toimintamahdollisuusteoriaan

Toimintamahdollisuusteoriaa on kritisoitu mm. siitä, että teoria on liian yksilökeskeinen eikä käsittele riittävästi ihmisiä osana heidän sosiaalista ympäristöään (Alkire 2009, 34). Tätä on kritisoinut mm. Séverine Deneulin (2008, 106–107). Sen (2000) puolestaan katsoo, että tekijät, joiden nähdään vaikuttavan toimintamahdollisuuksiin, ovat väistämättä sosiaalisia. Hän myös toteaa, että toimintamahdollisuusteorian lähtökohtana eivät ole suhteet ja niiden järjestelmä, vaan toimintamahdollisuusteoria nimenomaan fokusoi näihin suhteisiin. (Sen 2000, 8.)

Kritiikkiin yksilökeskeisyydestä ja riittämättömästä sosiaalisen ympäristön huomioimisesta Ingrid Robeyns (2005) on vastannut Seniä seikkaperäisemmin. Hänen mukaansa toimintamahdollisuusteoriaa tarkasteltaessa täytyy erottaa eettinen ja ontologinen individualismi. Eettisen individualismin mukaan yksilöt ja vain yksilöt ovat moraalisen huolen kohteita, ja toimintamahdollisuusteoria fokusoii tähän yksilön tilanteeseen. Eli kun arvioidaan erilaisia yhteiskunnallisia järjestelyjä, niin ollaan kiinnostuneita siitä, mitkä tilanteen vaikutukset ovat yksilölle. Ontologisen individualismin mukaan vain yksilöt ja heidän ominaisuutensa ovat olemassa, ja kaikki sosiaaliset tilanteet voidaan identifioida redusoimalla ne yksilöihin. Näin ontologisessa individualismissa yhteiskunta rakentuu vain yksilöistä, ja ei ole mitään enempää kuin yksilöiden summa ja heidän ominaisuutensa. Tätä ontologista näkemystä toimintamahdollisuusteoria ei kuitenkaan sisällä: toimintamahdollisuusteoria nojaa eettiseen individualismiin, mutta ei ontologiseen individualismiin. On tärkeää ymmärtää, että eettinen individualismi ei ole yhteensopimaton sellaisen ontologian kanssa, joka tunnustaa yhteydet ihmisten ja heidän sosiaalisten tilanteidensa välillä. Samalla tavoin tiettyihin ryhmiin keskittyvä sosiaalipolitiikka voi olla täysin yhteensopiva eettisen individualismin kanssa. Teoreettisella tasolla toimintamahdollisuusteoria ottaa huomioon sosiaaliset suhteet ja yhteiskunnallisten rakenteiden ja instituutioiden rajoitukset ja mahdollisuudet yksilöille ainakin kahdella tavalla. Ensiksikin huomioimalla sosiaaliset ja ympäristöön liittyvät tekijät, jotka vaikuttavat resurssien muuntamiseen toimintamahdollisuuksiksi, ja toiseksi erottamalla teoreettisesti toiminnot toimintamahdollisuuksista. Ihminen valitsee toiminnan toimintamahdollisuuksien joukosta, ja toimintamahdollisuusteoria ottaa huomioon yhteiskunnallisten rakenteiden ja rajoitusten vaikutuksen noihin valintoihin. (Robeyns 2005, 108; 2008, 90–91.)

Toimintamahdollisuusteoriaa on kritisoitu myös siitä, ettei se kiinnitä huomiota erilaisiin yksilöiden toimintaan vaikuttaviin ryhmiin. Tähän Robeyns (2005) on vastannut viittaamalla moniin tutkimuksiin (mm. Nussbaum 2000a, Sen 1995), joissa tarkastellaan ja vertaillaan naisten keskimääräisiä toimintamahdollisuuksia verrattuna miehiin. (Robeyns 2005, 109.)

Samoin toimintamahdollisuusteoriaa on kritisoitu keskittymisestä toimintamahdollisuuksiin itse toteutuneen toiminnan sijaan. Mm. Richard J. Arneson (2011) on esittänyt kritiikkiä, että kun ollaan kiinnostuneita pelkästään toimintamahdollisuuksista, ei niinkään siitä käyttäkö niitä kukaan, tulee oikeudenmukaisuudesta outo käsitys. Esimerkiksi yhteiskunta rakennuttaa

hienon oopperatalon, johon kaikilla on vapaa pääsy nauttimaan hienoista esityksistä. Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden kannalta on kuitenkin yhdentekevää, että hyödyntääkö kukaan tätä mahdollisuutta. (Arneson 2011, 39–40.)

Sen ei ota kantaa siihen miten oikeudenmukainen yhteiskunta pitää kokonaisuudessaan järjestää. Hän korostaa, että demokraattisessa päätöksenteossa on ratkaistava, että mitkä toimintamahdollisuudet ovat tärkeitä ja yhteiskunnan tuettavia. Hänen mukaansa poliittisen ajattelun keskittyessä toimintamahdollisuuksiin se ohjaa voimakkaasti sitä, mihin oikeudenmukaisuuskeskustelussa pitää kiinnittää huomiota. Yksilön vapaus valita toteuttaako tiettyä toimintamahdollisuutta on oleellista oikeudenmukaisuuden kannalta, itse toiminta ei ole. (Sen 2009, 232–233.) Eli jos oopperassa käynti on yhteisesti katsottu tärkeäksi toimintamahdollisuudeksi, on tarkasteltava nimenomaan sitä, että kaikille on sinne mahdollista päästä. Ihminen itse tekee omien arvostuksiansa pohjalta päätöksen toimintaan ryhtymisestä eli oopperaan menosta.

Nussbaum on kritisoinut sitä, ettei Sen teoriassaan ota kantaa, että mitkä toimintamahdollisuudet ovat oikeudenmukaisen yhteiskunnan kannalta merkittäviä ja miten oikeudenmukainen yhteiskunta järjestetään. Hän näkee tärkeänä, että sosiaalisissa oikeudenmukaisuusteorioissa määritellään ne toimintamahdollisuudet, jotka yhteiskunnan tulisi taata. Tutkijoiden tulee ottaa kantaa siihen, mitkä asiat tekevät ihmisarvoisen elämän ja millaiseen yhteiskuntaan tulisi pyrkiä (Nussbaum 2000b, 222–223; Aaltio 2013, 56). Nussbaumin ajatus on, että tällöin ihmiset voisivat vaatia tällaisten perustavien toimintamahdollisuuksien tukemista ja niiden kirjaamista perustuslakiin. Siksi Nussbaum on määrittänyt keskeisimmät inhimilliset toimintamahdollisuudet, joita tarvitaan ihmisarvoiseen elämään. Hän siirtyy oikeudenmukaisuudessa vertailuajattelusta kynnyksajatteluun: tietty hyvinvoinnin minimi on taattava kaikille. (Nussbaum 2000a, 12; 2007, 166–167; 2011, 24.)

Sen ei edellytä, että kaikille ihmisille olisi taattava samat toimintamahdollisuudet. Toimintamahdollisuusteoriaa voidaan käyttää eri tarkoituksissa, kuten köyhyyden tai ihmisoikeuksien arvioinnissa, ja eri tarkoituksissa on tarkoituksenmukaista painottaa eri toimintamahdollisuuksia. Senin mukaan on olennaista, että kukin yhteiskunta tarjoaa kansalaisille ne toimintamahdollisuudet, jotka määritellään välttämättömiksi sen omassa julkisessa keskustelussa ja päätöksenteossa, demokraattisessa prosessissa. (Sen 2009, 232–233; 2004, 77–80; Robeyns 2005, 106.)

Seuraavaksi esittelen Nussbaumin ajatuksia ihmisarvoisesta elämästä ja siitä, millaisia toimintamahdollisuuksia voidaan edellyttää, että jokaisen ihmisen ihmisarvo toteutuu.

4.2.5 Ihmisarvo keskeisten toimintamahdollisuuksien lähtökohtana

Toimintamahdollisuusajattelun ytimessä on jakamaton ihmisarvo: jokainen ihminen, yksilö, tulee itsessään nähdä lopputulemana, ei välineenä kenenkään muun päämäärälle. Tässä toimintamahdollisuusteorian lähtökohdassa on yhtymäkohtia Karl Marxin ajatteluun. Mahdollisuus ihmisarvoiseen elämään on jokaisen ihmisen subjektiivinen oikeus, ja lakien ja instituutioiden tulee suojata ja kunnioittaa jokaista kansalaista. Oikeudenmukaisuus ei perustu ihmisten tekemiin sopimuksiin, vaan lähtee suoraan ihmisarvosta. Yhteiskunnan toimintojen ja palvelujen pitäisi tukea inhimillisiä toimintamahdollisuuksia ja edistää jokaisen vapautta ja mahdollisuuksia elää omanlaistaan hyvää elämää. Toimintamahdollisuus - ja ihmisoikeusajattelussa on paljon yhteneväisyyksiä, ja Nussbaumin mukaan toimintamahdollisuudet voidaankin nähdä yhtenä tapana tarkastella ihmisoikeuksia. (Nussbaum 2000a, 2, 6, 56, 73; 2007, 74, 78, 80.)

Olosuhteet muotoilevat sekä ihmisten valintaa että pyrkimyksiä, tavoitteita ja toiveita yhtä hyvin kuin sitä, mitä mahdollisuuksia heillä on toimia. Haavoittuvassa asemassa olevat ihmiset mukautuvat olosuhteiden luomiin preferensseihin eli siihen, mitä he ajattelevat, että voivat saavuttaa ja minkä yhteiskunta katsoo olevan heidän kaltaisilleen sopivaa. Tyypillisesti nämä preferenssit validioivat olemassa olevaa järjestystä. Oikeudenmukaisuutta ja hyvinvointia ei voi näin tarkastella tutkimalla ihmisten tyytyväisyyttä asiantilaan.

(Nussbaum 2000a, 31; 2007, 73.)

Toimintamahdollisuuksien luettelo muodostaa kynnyksen tai alarajan, jonka mukaiset toimintamahdollisuudet jokaisen ihmisen tulisi saavuttaa. Yhteiskunnan tulee auttaa kansalaiset tämän kynnyksen yli: näin varmistetaan tietty hyvinvoinnin minimi kaikille. Ei riitä, että yhteiskunta vain pidättäytyy esteiden asettamisesta, vaan oikeudenmukaisen yhteiskunnan on kompensoitava heikompiaisille heidän toimintamahdollisuusvajeitaan. Ihmisillä tulisi olla yhtäläiset mahdollisuudet tehdä haluamiaan asioita ja toteuttaa ihmisyytään, ja ihmisen hyvinvointi edellyttää kaikkien näiden toimintamahdollisuuksien toteutumista. (Nussbaum 2000a, 12–13; 2007, 71; 2011, 24–25; Pirhonen & Pulkki 2016, 255.)

Toimintamahdollisuudet ovat sillä tavoin universaaleja, että ihmiset kaikkialla tarvitsevat suunnilleen samoja asioita, mutta toimintamahdollisuuksia täytyy soveltaa partikulaarisesti ja paikallisesti. Juuri siksi toimintamahdollisuudet listalla ovat melko abstraktilla ja yleisellä tasolla, jotta niitä voidaan sopeuttaa vallitseviin olosuhteisiin. Pirhonen (2013, 62) kuvaa tätä esimerkillä, että Intiassa on oikeutettua vaatia lapsille lukutaitoa, kun Suomessa voidaan kenties vaatia jo medialukutaitoa. Erilaisissa olosuhteissa erilaiset arvot korostuvat, ja lista jättää liikkumati- laa erilaisille, paikallisille variansseille. Toimintamahdollisuuksien luettelo on näin avoin, ja sitä voidaan täydentää ja muuttaa. (Nussbaum 2007, 78–79.)

4.2.6 Nussbaumin keskeisten toimintamahdollisuuksien luettelo ja osallisuus

Seuraavaksi esittelen tämän Nussbaumin (2007, 76) kymmenkohtaisen luettelon keskeisim- mistä inhimillisistä toimintamahdollisuuksista, joiden lähtökohtana ovat aiemmin esitetyt Aris- toteleen ajatukset hyvästä elämästä. Esittelen luettelon Björklundin ja Sarlio-Siintolan (2010, 40) suomennoksena:

1. Elämä. Mahdollisuus elää normaalipituinen ja ihmisarvoinen elämä.
2. Ruumiillinen terveys. Mahdollisuus pysyä terveenä (riittävä ravinto ja suoja).
3. Ruumiillinen koskemattomuus. Mahdollisuus liikkua vapaasti paikasta toiseen ilman pelkoa joutua väkivallan kohteeksi.
4. Aistit, mielikuvitus ja ajattelu. Mahdollisuus käyttää aistejaan ja mielikuvitustaan, aja- tella ja päätellä sekä kehittää näitä taitoja riittävän koulutuksen turvin. Vapaus ilmaista itseään politiikan, kulttuurin ja uskonnon alueilla.
5. Tunteet. Mahdollisuus kiintyä toisiin ihmisiin ja asioihin sekä rakastaa heitä, jotka ra- kastavat ja huolehtivat meistä. Oikeus erilaisiin tunteisiin kaipuusta oikeutettuun vi- haan.
6. Käytännöllinen päättely. Mahdollisuus muodostaa käsitys hyvästä ja suunnitella omaa elämäänsä.
7. Yhteenkuuluvuus. Mahdollisuus elää yhteydessä toisiin ihmisiin aidossa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, mahdollisuus eläytyä toisten asemaan sekä kantaa heistä huolta. Mahdollisuus kunnioittaa itseään ja luottaa siihen, että ihmiset kunnioittavat toinen tois- tensa ihmisarvoa ja pitävät toisiaan tasa-arvoisina sukupuolesta, rodusta, seksuaalisesta suuntautumisesta, sukupuolisesta suuntautumisesta, uskonnosta tai etnisestä alkupe- rästä riippumatta.
8. Muut lajit. Mahdollisuus huolehtia luomakunnasta, eläimistä ja kasveista.

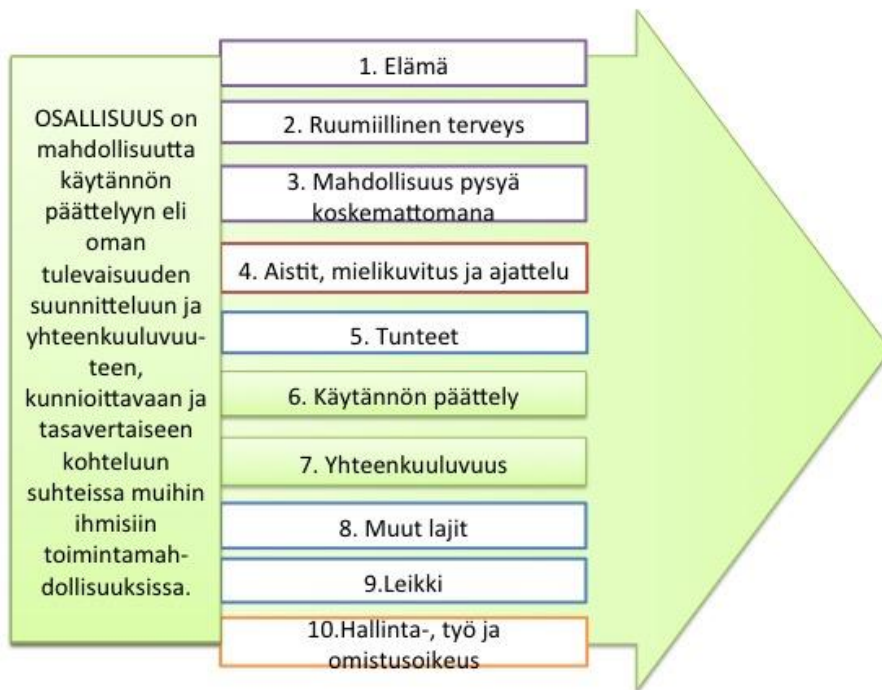
9. Leikki. Mahdollisuus kokea iloa, leikkiä, pelata ja nauttia harrastuksista.
10. Hallinta, työ- ja omistusoikeus. Mahdollisuus osallistua niihin poliittisiin valintoihin, jotka koskevat omaa elämää. Oikeus poliittiseen osallistumiseen sekä sananvapauden ja yhdistymisvapauden suojaan. Yhtäläinen omistusoikeus (maa-alueisiin tai muihin aineellisiin hyödykkeisiin). Oikeus osallistua työelämään tasa-arvoisesti ja omista inhimillisistä lähtökohdista käsin. (Nussbaum 2007, 76; 2011, 32–34, Björklund & Sarlio-Siintola* 2010, 40.)

Vaikka toimintamahdollisuudet on listalla esitetty erillisinä, niin todellisuudessa ne ovat yhteydessä toisiinsa monin kompleksisin tavoin. Kaikki nämä toimintamahdollisuudet ovat yhtä tärkeitä. Luettelossa on kaksi toimintamahdollisuutta, eli käytännöllinen päättely ja yhteenkuuluvuus, jotka ovat sillä tavoin erityisiä, että niiden tulisi sisältyä kaikkiin muihin toimintamahdollisuuksiin. Vasta silloin toimintamahdollisuuksista tulee inhimillisiä. Ihminen on syvästi sosiaalinen olento rationaalisuuden lisäksi. Esimerkkinä voidaan käyttää työtä. Jotta työ olisi ihmiselle inhimillistä, sen pitäisi sisältää mahdollisuus itsenäisen päättelyn käyttöön ja yhteenkuuluvuuteen. Ihmisen tulee voida tehdä työtä yhdessä toisten ihmisten kanssa siten, että työhön sisältyy vastavuoroinen ihmisyyden ja inhimillisyyden tunnustaminen. Kaikkien toimintamahdollisuuksien tulisi olla ihmisille mahdollisia sellaisessa muodossa, että ne mahdollistavat nämä molemmat, käytännöllisen päättelyn ja yhteenkuuluvuuden. (Nussbaum 2000a, 81–83; 2011, 39–40.)

Myös Sen (2000) näkee, että jos ihmisellä ei ole mahdollisuutta olla yhteydessä muihin ihmisiin ja ottaa osaa yhteisön elämään, se kurjistaa suoraan ihmisen elämää. Paitsi että tilanne on menetys itsessään, se voi epäsuorasti luoda lisää deprivatiota. Esimerkiksi osattomuus yhteisössä voi vähentää niitä taloudellisia mahdollisuuksia, joita sosiaaliset kontaktit tuovat mukanaan. (Sen 2000, 14.)

* Nussbaumin toimintamahdollisuusluetteloa ovat suomentaneet mm. Björklund ja Sarlio-Siintola (2010), Pirhonen (2012), Aaltio (2013) ja Herne (2013). Tälle tutkielmalle on tärkeä luettelon 7. toimintamahdollisuus, josta Nussbaum käyttää käsitettä "affiliation". MOT-sanakirjan mukaan se tarkoittaa yhteyttä, yhdistymistä ja liittymistä sekä liittämistä ja hyväksymistä. Björklund ja Sarlio-Siintola käyttävät tästä toimintamahdollisuudesta suomenosta "yhteenkuuluvuus", Aaltio taas käsitettä "yhteisön jäsenyys", Herne käyttää termiä "yhdistyminen" ja Pirhonen suomentaa tämän toimintamahdollisuuden "osallisuudeksi". Käytän luettelosta Björklundin ja Sarlio-Siintolan suomenosta, ja sitä myöten yhteenkuuluvuuden toimintamahdollisuutta, koska en halua rajata osallisuutta vain tähän yhteen toimintamahdollisuuteen. Selvitän ajatuksenkulkuani enemmän seuraavalla sivulla.

Katson, että osallisuus on pääsyä toimintamahdollisuuksiin ja käytännön päättelyn ja yhteenkuuluvuuden toimintamahdollisuudet määrittävät molemmat osallisuutta. Osallisuus on mahdollisuutta osallistua täysivaltaisesti yhteisöön, jossa elää ja mahdollisuutta tehdä omaa elämää koskevia valintoja omien arvojen mukaisesti. Osallisuus on tasavertaisia toimintamahdollisuuksia, tieto-osallisuutta ja valtaa. Osallisuuteen kuuluu ihmisen oma toimijuus ja sitoutuminen. Osallisuus sisältyy toimintamahdollisuuksiin, mutta sen toteutumiseen vaikuttavat monet erilaiset yksilöllisiin eroihin, sosiaalisiin olosuhteisiin, suhteelliseen asemaan ja elinympäristöön liittyvät seikat. Osallisuus on näin suhdekäsite: mahdollisuutta käytännön päättelyyn, oman elämän suunnitteluun ja yhteenkuuluvuuteen, kunnioittavaan ja tasa-arvoiseen kohtaamiseen suhteissa muihin ihmisiin eri toimintamahdollisuuksissa. Seuraavaksi tekemäni kuvio selventämään asiaa:

Kuvio 3. Osallisuus toimintamahdollisuuksissa

4.2.7 Hedelmälliset toimintamahdollisuudet ja korrosiiviset olosuhteet

Nussbaumin luetteloa keskeisistä toimintamahdollisuuksista on hyödynnetty eri tutkimuksissa, ja sitä kautta luetteloa on myös muokattu ja tehty uusia käsitteitä toimintamahdollisuuksiin liittyen. Jonathan Wolff ja Avner de-Shalit (2007) ovat tutkineet Nussbaumin keskeisten toimintamahdollisuuksien luettelon hyödynnettävyyttä tarkasteltaessa monidimensioista huono-osaisuutta. He arvioivat yhdessä englantilaisten ja israelilaisten sosiaalialan asiantuntijoiden ja palvelunkäyttäjien kanssa, että mitkä toimintamahdollisuudet ja huono-osaisuuden muodot ovat yleisesti merkittävimpiä ihmisille ja tekivät myös empiirisen tutkimuksen asiasta. Wolff ja de-Shalit nostivat esiin hedelmällisen toimintamahdollisuuden (fertile functioning) ja korrosiivisen olosuhteen (corrosive disadvantage) käsitteet. Hedelmällinen toimintamahdollisuus tarkoittaa sellaista toimintamahdollisuutta, jonka toteutumisesta seuraa positiivisia vaikutuksia myös muille toimintamahdollisuuksille joko suoraan tai ehkäisten riskejä huonoille, korrosiivisille olosuhteille. Hedelmällinen toiminta näyttää siis edistävän muita siihen liittyviä toimintamahdollisuuksia. Korrosiivinen olosuhde on taas asian kääntöpuoli eli sellainen olosuhde, jolla on riski laajentua ja josta on negatiivisia vaikutuksia myös muille toimintamahdollisuuksille. Korrosiivinen olosuhde on deprivatiota jostakin, jolla on erityisen suuret vaikutukset elämän muille alueille. Korrosiiviset olosuhteet ovat kontekstista riippumattomia, kun taas hedelmälliset toimintamahdollisuudet ovat enemmän kontekstisidonnaisia. (Wolff & de-Shalit 2007, 35–57, 121–122, 144; Nussbaum 2011, 44.)

Esimerkiksi koulutus eli Nussbaumin luettelon mukaan aistien, mielikuvituksen ja ajattelun toimintamahdollisuus on hedelmällinen toimintamahdollisuus ja saa aikaan hyviä vaikutuksia myös muissa toimintamahdollisuuksissa. Se on kuitenkin kontekstisidonnainen. Vaikka maahan muuttaneella olisi ulkomailla suoritettu tutkinto ja korkeakin koulutus, niin hänen voi olla vaikeaa päästä töihin Suomessa. Sen sijaan koulutuksen puute on korrosiivinen olosuhde, jolla on negatiivisia vaikutuksia ihmisen muihin toimintamahdollisuuksiin kontekstista riippumatta. Jotta sosiaalipolitiikka olisi vaikuttavaa yhteiskuntien kannattaisi panostaa hedelmällisiin toimintamahdollisuuksiin ja vaikuttaa korrosiivisiin olosuhteisiin niitä vähentävästi. (Wolff & de-Shalit 2007, 122, 144.)

Yksi merkittävimmistä hedelmällisistä toimintamahdollisuuksista Wolffin ja de-Shalitin mukaan on yhteenkuuluvuuden toimintamahdollisuus, osa osallisuutta. Yhteenkuuluvuuden toi-

mintamahdollisuus toimii eräänlaisena immunisaationa siinä mielessä, että ihmiset jotka kokevat itsensä osallisiksi ja ovat yhteydessä muihin, ovat paremmin varustautuneita selviämään heidän toimintamahdollisuuksiinsa kohdistuvista uhkista ja riskeistä. Yhteenkuuluvuuteen kiinnostuu perustavanlaatuisesti myös kommunikaatio, vuorovaikutus laajassa merkityksessä. Wolffin ja de-Shalitin tutkimuksessa kommunikaatio nousi niin merkittävään rooliin, että he nimesivät sen itsenäiseksi toimintamahdollisuudeksi. Kommunikaation toimintamahdollisuus sisältää myös kyvyn ymmärtää ja puhua paikallista kieltä, että tulee kuulluksi ja ymmärretyksi. Kuulluksi tulemisen kautta ihminen saa vahvistusta omalle olemassaololleen. (Wolff & de -Shalit 2007, 60–61, 139.) Kommunikaatio on tärkeä toimintamahdollisuus myös tässä tutkielmassa. Hyödynnän myös hedelmällisen toimintamahdollisuuden ja korrosiivisen olosuhteen käsitteitä tutkielman tuloksia analysoidessa.

Eräs tälle tutkielmalle tärkeä seikka on myös Wolffin ja de-Shalitin vahvasti esiin tuoma turvallisuus. Paitsi että turvallisuus tarkoitti ihmisille ruumiillista koskemattomuutta ja oman elinympäristön hallintaa, se liittyi myös siihen, miten he ajattelivat mahdollisuutensa säilyttää olemassa olevat toimintamahdollisuudet tulevaisuudessa. Turvallisuus ei näyttäytynyt niinkään itsenäisenä toimintamahdollisuutena, vaan sen merkitys oli juuri siinä, että se vaikutti kaikkiin muihin toimintamahdollisuuksiin sen mukaan, miten ihmiset luottivat toimintamahdollisuuksien jatkuvan. (Wolff & de -Shalit 2007, 9, 106.) Nussbaum nostaa esiin nämä Wolffin ja de-Shalitien huomiot ja sen, että yhteiskuntapolitiikassa tulee luoda toimintamahdollisuuksia siten, että ihmiset voivat luottaa niiden varaan myös tulevaisuudessa. Luottamus tulevaisuuteen on merkittävä ihmisen kyvyille hyödyntää ja nauttia toimintamahdollisuuksistaan. (Nussbaum 2011, 43.)

Wolff ja de-Shalit nostivat esiin myös vastavuoroisuuden suuren merkityksen ihmisen omanarvontunnolle. Ihmiselle on tärkeää se, että voi myös antaa muille ihmisille, yhteisöille ja yhteiskunnalle takaisin jotakin, vastavuoroisesti, ei olla vain saavana osapuolena. (Wolff & de -Shalit 2007, 45–47.) Vastavuoroisuus on tärkeä osa osallisuutta ja mahdollisuutta itsekunnioitukseen, ja ihmisillä tulisi olla mahdollisuuksia toimia vastavuoroisesti. Tämä on myös tärkeä ajatus tälle tutkielmalle. Tähän vastavuoroisuuden huomioon päättyy osallisuuden ja toimintamahdollisuusteorian esittely, eli tässä oli tutkielman teoreettinen viitekehys kokonaisuudessaan. Seuraavaksi siirryn jo empiriaan eli esittelemään tutkielman käytännön toteuttamista. Ensimmäiseksi esittelen tutkimuskysymykset ja sen jälkeen valaisen tutkielman toteuttamista ja analysointi-prosessia käytännössä.

5 TEORIASTA EMPIRIAAN: TUTKIELMAN TOTEUTUS

5.1 Tutkimusmetodologia ja tutkimuskysymykset

Tämä empiirinen tutkielma nojaa toimintamahdellisuusteoriaan. Tutkielma kiinnittyy realistiseen käsitykseen yhteiskunnallisesta todellisuudesta: todellisuuden nähdään olevan olemassa riippumatta ihmisistä ja ihmisten representaatioista, kuten kielestä (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Tutkimusmenetelminä ovat kvalitatiiviset menetelmät eli teemahaastattelut ja sisällönanalyysi.

Tutkielman tarkoituksena on lisätä tietoa ja ymmärrystä niistä tekijöistä, joka vaikuttavat maahan muuttaneiden toimintamahdollisuuksiin. Tutkimustehtävänäni on kartoittaa maahan muuttaneiden toimintamahdollisuuksiin liittyviä tekijöitä kahdella pienellä paikkakunnalla.

Tutkielman päätutkimuskysymys on: Mitkä tekijät aineiston pohjalta näyttävät olevan yhteydessä maahan muuttaneiden toimintamahdollisuuksiin näillä paikkakunnilla?

Keskityn erityisesti tekijöihin, jotka näyttävät olevan yhteydessä maahan muuttaneiden toimintamahdollisuuksiin suhteessa palveluihin ja työllistymiseen.

Näin tarkentavia kysymyksiä ovat:

1. Mitä tekijöitä liittyy palveluihin ja niiden muuntamiseen aidoiksi toimintamahdollisuuksiksi?
2. Mitä erilaisia tekijöitä liittyy maahan muuttaneiden työnteon toimintamahdollisuuteen?
(Nussbaumin 10. toimintamahdollisuus, hallinta-, työ- ja omistusoikeus)

Palveluilla tarkoitan erilaisia peruspalveluja, kuten päivähoitopalveluja, neuvolapalveluja, TE-toimiston palveluja sekä erilaisia koulutuspalveluja kielikoulutuksesta peruskouluun ja toiseen asteeseen. Näitä palveluja voidaan kutsua myös hyvinvointipalveluiksi.

Vastauksia tutkimuskysymyksiin etsin teemahaastatteluilla hankituista aineistoista. Aineistot on kerätty kahdessa eri tutkimushankkeessa, ja niitä ei ole alun perin hankittu juuri tätä tutkielmaa varten. Haastatteluissa käytetyt teemat ovat kuitenkin liittyneet maahan muuttaneiden ja työntekijöiden kokemuksiin peruspalveluista ja työllistymiseen liittyvistä seikoista, joten niitä

voidaan hyvin hyödyntää tässä tutkielmassa. Seuraavaksi esittelen aineistoa vielä yksityiskoh-
taisemmin.

5.2 Haastatteluaineistot

Haastatteluaineistot on kerätty kahdessa eri tutkimushankkeessa. Vuonna 2015 Työ- ja elinkei-
noministeriölle tehtiin valtakunnallinen selvitys varhaisen tuen palveluista maahanmuuttaja-
taustaisille perheille. Selvityksessä tarkasteltiin, miten peruspalvelut pystyvät vastaamaan Suo-
meen muuttavien perheiden tarpeisiin. Tätä selvitystä varten myös tutkimuspaikkakunnilla
haastateltiin ryhmähaastatteluina neuvolan, varhaiskasvatuksen ja koulun 18 työntekijää ja yk-
silöhaastatteluna yhtä maahanmuuttajataustaista äitiä. Nämä haastattelut ovat osa tutkielmani
aineistoa. Haastattelujen teemat ovat liitteissä 1 ja 2.

Parhaillaan on menossa vuonna 2016 alkanut kolmivuotinen kehittämis- ja tutkimushanke,
jonka tavoitteena on vahvistaa työttömien maahan muuttaneiden sosiaalista osallisuutta. Hank-
keessa haetaan osallisuuden vahvistamista välillisesti siten, että palvelujen käyttäjien ääni olisi
mukana palveluiden suunnittelussa ja mahdollisesti palveluita tuottamassa. Tähän hankkeeseen
liittyvät eri hankkeiden työntekijöiden, TE -toimistojen työntekijöiden sekä kotouttamistyön
yksikön työntekijöiden ryhmähaastattelut, jotka tehtiin loppuvuodesta 2016. Näiden haastatte-
lujen teemat ovat liitteessä 3. Lisäksi yhdessä ryhmähaastattelussa haastateltiin seitsemää maa-
hanmuuttajataustaista kielikurssilaista. Näissä ryhmähaastatteluissa kysyttiin maahan muutta-
neiden kielen oppimiseen ja työllistymiseen liittyviä seikkoja. Olen litteroinut näitä haastatte-
luja, ja niistä muodostuu osa tämän tutkielman aineistosta.

Samaan hankkeeseen liittyivät myös keväällä 2017 opiskelukaverini kanssa tekemäni kahden
työnantajan edustajan ja yhden maahanmuuttajataustaisen työntekijän haastattelut. Toinen
työnantajan edustaja haastateltiin sähköpostitse. Myös nämä työnantajien ja työntekijän haas-
tattelut ovat tämän tutkielman aineistona. Liitteistä 4 ja 5 löytyvät näiden haastattelujen teemat.
Aineiston kokonaisuuden hahmottamiseksi kokosin haastattelut seuraavan taulukkoon:

Taulukko 2: Haastatteluaineistot

Haastattelut selvitykseen vuonna 2015:	
<p>Suurempi kaupunki yksilö- ja ryhmähaastattelut</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yhden maahanmuuttajataustaisen vanhemman yksilöhaastattelu • Varhaiskasvatus 3 työntekijää • Neuvola 3 työntekijää • Koulu 3 työntekijää 	<p>Pienempi kaupunki ryhmähaastattelut</p> <ul style="list-style-type: none"> • Varhaiskasvatus 2 työntekijää • Neuvola 2 työntekijää • Koulu 5 työntekijää
Osallisuus -hankkeeseen liittyvät haastattelut syksyllä 2016 ja keväällä 2017:	
<p>Suurempi kaupunki ryhmähaastattelut</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ryhmähaastattelu kielikurssilla: 7 maahanmuuttajataustaista opiskelijaa ja 3 työntekijää • Kahden alueella toimivan projektin työntekijöiden haastattelut: 2 + 3 työntekijää 	<p>Pienempi kaupunki yksilö- ja ryhmähaastattelut</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yrityksen maahanmuuttajataustaisen työntekijän haastattelu • Kahden eri yrityksen työnantajan edustajan haastattelu (toinen yksilöhaastatteluna, toinen sähköpostitse) • Kotouttamistyön yksikkö: 2 työntekijää
<p>• TE -toimiston työntekijät: 3 työntekijää, joista yhden pääpaikkana suurempi kaupunki, yhden pääpaikkana pienempi kaupunki ja yksi työskenteli molemmilla alueilla</p>	
<p>Yhteensä 31 maahan muuttaneiden kanssa työskentelevää ammattilaista, 9 maahanmuuttajataustaista ihmistä ja 2 yritysten edustajaa.</p>	

Aineistossa on määrällisesti huomattavasti enemmän työntekijöiden haastatteluja kuin maahanmuuttajataustaisten ihmisten. Pyrin kuitenkin analysoinnissa nostamaan maahanmuuttajataustaisten ihmisten omia näkökulmia esille. Samoin vaikka aineistoa hankittaessa ei ole rajauduttu

mihinkään maahanmuuttajaryhmään, kuten työn tai pakolaisuuden vuoksi muuttaneisiin, niin analyysivaiheessa tuon esiin eri syistä muuttaneiden ihmisten erilaisia tilanteita.

5.3 Aineiston analyysi

Haastattelut äänitettiin, ja nauhat purettiin litteroimalla. Yhteensä kirjoitettua aineistoa kertyi 200 liuskaa. Litteroinnin jälkeen aloitin aineiston analysoinnin. Tim Rapley (2011) kuvaa analyysiprosessia siten, että lähtökohtana on aina tiivis aineistoon tutustuminen. Tutustumisen jälkeen aineistosta etsitään, merkitään ja nimetään olennaiset asiat. Tutkijan täytyy koko tutkimusprosessin ajan reflektoida, miksi on tehnyt niin kuin on tehnyt ja tarkastella ja määrittellä nimettyjä otsakkeita uudelleen koko tutkimusprosessin ajan. Analyysissä keskitytään löytämään keskeisiä avainkohtia ja määrittämään niiden välisiä suhteita. (Rapley 2011, 277–278.)

Aloitin analyysivaiheen lukemalla litteroituja haastatteluja useaan kertaan. Luettuani aineistoa moneen otteeseen aloin poimia aineistosta erilaisia toimintamahdollisuuksiin liittyviä tekijöitä, joita koodasin eri väreillä sen mukaan, kuuluivatko ne Senin (2009) määrittelemiini henkilökohtaisiin syihin, elinympäristöön liittyviin eroihin, sosiaalisten olosuhteiden eroihin tai suhteelliseen asemaan liittyviin tekijöihin. Koska tässä tutkielmassa yksi tärkeä näkökulma on tutkia maahan muuttaneiden toimintamahdollisuuksiin liittyviä tekijöitä nimenomaan pienissä kaupungeissa, niin hyödynsin elinympäristön kategoriaa siten, että jaottelin paikkakuntien pienuuteen tai erityisyyteen liittyvät asiat tähän kategoriaan.

Näin käytin aineiston järjestämisessä teorialähtöistä sisällönanalyysiä. Sisällönanalyysissä aineisto pilkotaan ja teemoitellaan erilaisten aihepiirien mukaan. Teemoittelun avulla aineistoon tuodaan selkeyttä, mikä mahdollistaa johtopäätösten teon. Teorialähtöisyys tarkoittaa, että aineiston analyysin luokittelu perustuu aiempaan viitekehukseen, analyysia ohjaa jokin käsitekartta. (Tuomi & Sarajarvi 2009, 108, 113–115.) Tässä tutkielmassa kyseinen käsitekartta on Senin luokittelu erilaisista toimintamahdollisuuksiin vaikuttavista tekijöistä, joista muodostui aineiston luokittelun pääluokat.

Jaoteltuani aineiston Senin neljään pääluokkaan etsin kunkin luokan alla olevista ilmauksista yhteisiä piirteitä ja tyypittelin saman tyyppisiä teemoja yhteen. Etenin näin deduktiivisesti yleisestä yksityiseen. Näitä alaluokkia Senin pääluokkien alle muodostin itse aineistolähtöisesti.

Luokat muokkautuivat ja määrittyivät koko tutkimusprosessin ajan, kunnes päädyin tiettyihin luokkiin. Seuraavaksi esitän taulukon muodossa nämä luokat.

Taulukko 3. Aineistosta Senin pääluokkien alle muodostetut luokat

<p>Henkilökohtaiset syyt</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kielitaito • Terveys ja kehitys • Koulutustausta • Luonteenpiirteet • Elämäntilanne 	<p>Elinympäristöön liittyvät erot</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tulkkipalvelujen saatavuus • Paikallispolitiikka • Vähemmistön näkyvyys • Pitkät välimatkat • Palvelujen joustavuus
<p>Sosiaalsiin olosuhteisiin liittyvät erot</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sosiaaliset suhteet ja verkostot • Lainsäädäntöön liittyvät tekijät • Työ- ja koulutuspolitiikan järjestelmälähtöisyys • Koulutusmahdollisuudet • Tuki peruskoulussa ja toisella asteella • Kulttuuriset seikat • Ammattilaisen ja maahan muuttaneen välinen suhde • Ammattilaisten työkuulttuuri 	<p>Suhteelliseen asemaan liittyvät erot</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sukupuoli • Maassaolon status • Etnisyys • Rasismi

Osa näistä tekemistäni alaluokista jakautuu vielä pienempiin alaluokkiin ja osa ei. Esimerkiksi luokka "Ammattilaisten työkuulttuuri" jakautuu vielä seuraaviin alaluokkiin: erilaiset työmuodot, aikaresurssi, kapulakieli ja joustavuus. Jotkut luokat, kuten maassaolon status, ei sen sijaan enää jakaudu alempiin luokkiin.

Aloin kirjoittaa analyysin tuloksia ja johtopäätöksiä Senin pääkategorioiden mukaisesti. Aloitin henkilökohtaisista tekijöistä, mutta heti ensimmäisen henkilökohtaisen tekijän eli kielitaidon kohdalla totesin, ettei jaottelu toimi tuloksia tulkittaessa ja esitettäessä. Kielitaito on toki aineistosta selkeästi esiin noussut henkilökohtainen erotteleva tekijä. Kuitenkin sen merkitys

maahan muuttaneen toimintamahdollisuuksiin riippuu myös muista siihen liittyvistä erottelevista tekijöistä, jotka vaikuttavat samanaikaisesti. Esimerkiksi tulkkipalvelujen saatavuus ja laatu yhdessä kielitaidon kanssa vaikuttavat yhdessä toimintamahdollisuuksiin palvelujen suhteen. Näin henkilökohtaisiin eroihin kietoutuvat samanaikaisesti myös monet muut erottelevat tekijät. Ryhmittelin ja analysoin aineistoa Senin teemojen avulla, mutta en esittele tuloksia näiden otsakkeiden alla irrallisina toisistaan. Esittelen tulokset eli tekijöitä, jotka liittyvät palveluiden muuntamiseen toimintamahdollisuuksiksi, peilaten niitä keskeisiin toimintamahdollisuuksiin. Toinen tutkimuskysymykseni liittyi suoraan hallinta-, työ- ja omistusoikeuden toimintamahdollisuuteen, työllistymiseen vaikuttaviin tekijöihin. Tähän tutkimuskysymykseen tuon luonnollisesti vastauksia juuri tämän toimintamahdollisuuden kautta.

5.4 Eettiset lähtökohdat ja luotettavuus

Tutkiessani maahan muuttaneiden toimintamahdollisuuksiin liittyviä seikkoja teen heistä samalla "muita". Se on eettinen pulma, jota olen koettanut ratkaista siten, että läpi raportin koetan tuoda esiin, että nämä samat asiat koskettavat meitä kaikkia ihmisiä. Kyse on ihmisten yhdestä elämäntapahtumasta, maahanmuutosta, jonka vuoksi tietyt asiat palveluissa korostuvat, ei ihmisistä sinänsä. Tätä samaa tuon esiin omassa tekstissäni suosimalla maahan muuttanut tai maahanmuuttajataustainen käsitteitä maahanmuuttajan sijaan. On kuitenkin tärkeää, että ymmärrys siitä, mitkä eri seikat vaikuttavat siihen, miten maahan muuttaneet voivat muuntaa palvelut aidoksi toimintamahdollisuuksiksi, lisääntyy. Sitä kautta palveluja on mahdollista myös kehittää aidosti toimintamahdollisuuksia edistäviksi.

Aineistoa on kerätty kahteen eri hankkeeseen liittyen ja jokaisen haastattelun tekemiseen on pyydetty tutkimuslupa. Tutkimuspaikkakunnat ovat sen verran pieniä paikkakuntia, että haastatellut voidaan tunnistaa. Tämän vuoksi raportissa on pidettävä erityinen huoli, etteivät haastateltavien henkilöllisyydet paljastu ja anonymiteetti säilyy. Haastateltujen suojaamiseksi tekstinäytteissä ei ole yleensä ilmoitettu tarkkaa haastateltavan työroolia, ellei se tekstinäytteestä itsestään paljastu, eikä myöskään ole eritelty kumman paikkakunnan asukkaasta tai työntekijästä on kyse.

Olen tarkastellut aineistoa realistisella tarkastelutavalla, eli keskittynyt haastattelujen sisältöön; siihen, mitä haastatteluissa kerrotaan (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Aiem-

pien tutkimusten ja oman työ- ja elämäkokemukseni kautta minulle on syntynyt tietty esiymmärrys maahan muuttaneiden toimintamahdollisuuksista ja olen tulkinut haastatteluja tämän oman ymmärryksen kautta. Lopputulos on näistä lähtökohdista tulkitsemani kuva maahan muuttaneiden toimintamahdollisuuksista. Laadullista tutkimusta voidaankin luonnehtia tutkijan henkilökohtaiseksi konstruktioksi tutkittavasta ilmiöstä (Kiviniemi 2010, 80).

6 TOIMINTAMAHDOLLISUUKSIIN LIITTYVÄT JA TOISIINSA KIETOUTUVAT TEKIJÄT

Seuraavaksi peilaan tuloksia Nussbaumin (2000) keskeisiin toimintamahdollisuuksiin, tosin hieman eri järjestyksessä kuin mitä Nussbaumin alkuperäinen lista on. Olen myös lisännyt listalle yhden toimintamahdollisuuden eli Wolffin ja de-Shalitin (2007) esiin tuoman kommunikaation toimintamahdollisuuden. Tekstinäytteissä haastateltavat on tarvittaessa yksilöity isolla N-kirjaimella ja haastattelija isolla H-kirjaimella. Kun kyseessä on maahan muuttaneen ihmisen itsensä näkökulma, niin tuon sen tekstinäytteiden yhteydessä aina esiin. Samoin tuon esiin, mikäli tekstinäyte on työnantajien edustajan puheesta. Jos puhekatkelmassa ei ole asiaa mitenkään yksilöity, niin silloin kyseessä on jonkun ammattilaisen tuoma näkökulma asiaan.

6.1 Kommunikaation toimintamahdollisuus

Kommunikaation toimintamahdollisuus tarkoittaa laajasti vuorovaikutusta. Osallisuuteen liittyy mitä vahvimmassa määrin vuorovaikutus, ja voidaan katsoa, ettei osallisuutta voi olla ilman vuorovaikutusta. Kommunikaation toimintamahdollisuuteen sisältyy myös kyky ymmärtää ja puhua paikallista kieltä. (Wolff & de-Shalit 2007, 60–61.)

6.1.1 Kielitaito, tulkkipalvelut, aikaresurssi, viranomaisten yhteistyö ja kapulakieli

Jotta voi olla yhteydessä muihin, täytyy tulla kuulluksi ja ymmärretyksi ja ymmärtää itse muita. Kielitaito on voimakkaasti maahan muuttaneiden toimintamahdollisuuksiin vaikuttava henkilökohtainen tekijä. Se vaikuttaa hyvin paljon siihen, miten ihminen pääsee mukaan ja kokee osallisuutta. Näin asiaa kuvasi maahan muuttanut:

"If you learn the language you feel like you are part of the society. If you do not learn the language at all you feel like you are a different group of people than the rest. That's part of integration. If it's a short period of time you live here it will be well lived, its always an asset to learn the language even if you move away after a while. It brings you closer to people. "

Tässä siteerattu haastateltava osasi sekä ruotsia että suomea, mutta halusi, että haastattelussa puhutaan englantia, jotta hän tulee varmasti kunnolla ymmärretyksi ja hän saa ilmaistua kaiken tarkasti.

Se että tulee kuulluksi ja ymmärretyksi myös palveluissa ja ymmärtää itse kaiken tarvittavan, on haasteellista ja aiheuttaa huolta ja epävarmuutta. Näin yksi maahan muuttanut kertoi ystävästään:

"...minun ystäväni...hän on täällä syntyy lapsen, hän on vähän siis kun hänen miehen on töissä, hän ite ei pärjää suomee, hän ei ole suomen kurssilla, ei mitään sitten, mutta joskus minä tulen käymään, ja tää, kuitenkin huomasi kieli, se kieli, se on tosi tärkeä, koska hän ei ymmärtä mitä se tarkoittaa, hän on vähän, kaikki vähän siis epäselväksi, mitä minun lapset, mitä siellä tapahtuu, vähän semmonen olo, huolehtii koko ajan haluaa tietää..."

Toimintamahdollisuusajattelun mukaisesti palveluissa pitäisi kompensoida kielitaidon puutteesta johtuvia toimintamahdollisuusvajeita. Paremmiin suomea osaavat ystävät tai joku perheenjäsen toimivat usein tulkkiaapuna palveluissa. Viranomaisien pitäisi huolehtia tulkin hankkimisesta, eikä alaikäisiä lapsia saisi panna tulkin asemaan, mutta arjessa se ei aina mene niin. Tulee myös yllättäviä tilanteita, joissa on selvittävä nopeasti. Ammattitulkin saaminen näillä alueilla ei ole ihan yksinkertaista. Paikkakunnilla ei ole omaa tulkkikeskusta, joten tulkki pitää varata pitkän matkan päästä toisesta kaupungista. Spontaanisti ja nopeasti tulkkia ei paikalle saada. Paikkakunnan 2 kohdalla asiaa mutkistaa se, että tarvitaan tulkki, joka osaa myös ruotsin kieltä. Aina asiakkaan kielen ja ruotsin kielen taitavaa tulkkia ei löydy, jolloin esimerkiksi joku toinen työntekijä voi tulkata työntekijän puheen ruotsista suomeksi, jonka tulkki taas kääntää asiakkaan kielelle ja sama toisin päin. Tällöin sanoma menee monen välikäden kautta. Kaikkia harvinaisempien kielten tulkkia alueelta ei myöskään löydy, ja sekä tulkkien puutteen että pitkien välimatkojen vuoksi käytetään myös puhelintulkkausta. Pulmia aiheuttaa myös se, että tulkki ei välttämättä osaa asiakkaan murretta. Lisäksi piirit voivat olla jonkun kielen kohdalla hyvin pienet, jolloin asiakas ja tulkki saattavat tuntea toisensa, mikä voi olla asiakkaalle todella hankalaa. Myös tulkin sukupuoli voi olla ongelma, jos esimerkiksi naisasiakkaan tulkki terveydenhuoltopalveluissa on miespuolinen.

"...pitäs tietää etukäteen, että jos sä varaat rokotuskäynnin ja siihen puhelintulkkauksen nii sieltä saattaa ihan hyvin tulla mies ja sitte nainen sanoo et hänellä ois ollu jotain mut hän ei nyt puhu, et sit pitää niinku varata uutta aikaa ja huomioida sit et on naistulkki..."

Tulkkaukseen liittyviä haasteita on toki isoissakin kaupungeissa, mutta haasteet korostuvat pienten paikkakuntien kohdalla pitkien välimatkojen, pienen tulkkien määrän ja ruotsin kielen vuoksi, joten nämä ovat myös elinympäristöön liittyviä eroja verrattuna ruuhkasuomeen.

Tulkkauksen järjestäminen vaatii työtä ja siihen menee aikaa. Tästä voi seurata, että työntekijä on esim. lapsen asiassa vanhempien kanssa vähemmän yhteistyössä kuin yleensä ja ottaa yhteyttä vanhempaan vasta pulmien ilmaantuessa. Näin pohti koulussa työskentelevä ammattilainen:

"...enhän mä voi soittaa jollekin joka ei puhu suomea, eikä se puhu ruotsia, eikä puhu niinkun englantiakaan ni se on niinku sen huomaa että sinne on niinku vähemmän yhteyksissä sinne kotia sillon et sitte jos tulee niinku enemmän alkaa tulla niitä ongelmia ni sitte otetaan tosiaan niinku yhteyttä perheeseen sitte..."

Tämä on selkeästi pulma vanhempien toimintamahdollisuuksien kannalta. Jos vanhempi ei saa tietoa lapsensa asioista, ei hän voi olla osallinen lapsensa asioissa ja tehdä päätöksiä. Jäppisen (2007) tutkimuksessa venäläistaustaiset vanhemmat toivoivat nimenomaan tiiviimpää yhteyttä koulusta vanhempiin päin.

Tulkin käyttö on erittäin tärkeä puutteellisen kielitaidon aiheuttaman toimintamahdollisuusvajeen kompensointikeino. Näin yksi haastateltu maahan muuttanut vastasi kysymykseen siitä, miten hän on saanut tulkkipalveluja palveluissa:

"Joo tulkki tulee. Ensimmäinen vuosi. Nyt menen yksin, sitten minä puhun. Minä en ymmärrä, minä en puhu, mutta suomalainen ymmärrän, mitä haluaa puhuu minä."

On kaavamaista ajatella, että maahan muuttanut saa tulkkipalveluja ensimmäisen vuoden ajan, muttei sen jälkeen. Tulkkipalveluja tulisi käyttää niin kauan kuin on tarpeen. Myös Hammar-Suutarin (2009) tutkimuksessa maahan muuttaneet nostivat esiin, että tulkkipalveluja tulisi käyttää tarpeeksi kauan. Ihmisen tulee pystyä ymmärtämään ja aidosti päättämään asioistaan. Mahdollisuus tulkin käyttöön pitäisi tehdä mahdollisimman helpoksi. Esimerkiksi työntekijöiden ammattitaitoon arvioida tulkin tarve tulisi luottaa niin, ettei lupaa tulkin tilaamiseen joutuisi aina kysymään erikseen. Tällainen byrokratia vie turhaan aikaa. Kunnan tulkkikäytäntöjen pitäisi kaiken kaikkiaan olla erittäin selkeät, jotta jokainen työntekijä tietää miten toimia.

Toinen kommunikaation ja kielitaidon kompensoimiseen vahvasti liittyvä tekijä on yksinkertaisesti aikaresurssi, tapaamiseen varatun ajan lisääminen. Asioiden selittäminen, perustelemisen sekä varmistaminen vie aikaa, mikä tuli esiin monissa työntekijöiden puheenvuoroissa. Aikaresurssiin tarvitaan tietysti myös organisaation ja johdon tuki, mikä ei palveluissa tuntunut olevan mitenkään selkeää. Tupla-ajan varaaminen maahanmuuttajataustaiselle asiakkaalle voisi olla itsestäänselvyys, ainakin ensimmäisellä tapaamisella. Sen jälkeen työntekijä osaa jo enna-

koida, minkä verran lisäaikaa mahdollisesti tarvitaan jatkossa. Riittäväällä ajankäytöllä voitaisiin myös ehkäistä monia myöhempiä ihmisen tietämättömyydestä aiheutuvia ongelmia. Tällöin ihmiselle tulee myös luottamusta, että hän on ymmärtänyt asian ja asia on kunnossa, eikä hänen tarvitse käydä varmistamassa asiaa moneen otteeseen ja monella eri taholla. Työntekijät voisivat myös ehkä itse tuoda tätä asiaa ponnekkaammin johdolle ja päättäjille esiin.

On oikeudenmukaista kompensoida ihmisten toimintamahdollisuusvajeita. Järjestelmäkeskeiset tehokkuusvaatimukset aiheuttavat kuitenkin sen, että myös ammattilaiset itse pohtivat voivatko he käyttää maahanmuuttajataustaisten ihmisten kanssa enemmän aikaa kuin muiden. Toiselle käytetty aika voi olla toiselta pois.

"... sehän vie taas sitte mulilta sitä, mitkä on suunnilleen mitoitettu näin että vaikka niitä on tullu ni eihän resursseja sillä tavalla, eihän ne niitä, ei niitä vaan tuu..."

Maahan muuttaneiden mahdollisuuteen olla vuorovaikutuksessa eri tahojen kanssa vaikuttaa myös eri tahojen ja viranomaisten välinen yhteistyö. Haastatteluissa moni ammattilainen toi esiin, että yhteistyö ei eri tahojen välillä toiminut eikä tieto kulkenut eri paikkojen välillä lainkaan. Kuitenkin yhteistyö ja saattaen vaihto olisi usein ihmisen tai perheen etu. Apua tulisi saada mahdollisimman varhain.

"...meitä ei muisteta että, ja nyt tietysti kun tuli aika paljon uusia lakeja tässä näitten viime vuosien varrella niin meillä on aika...no, meillä on huono yhteistyö lastensuojelun kanssa, meillä on huono yhteistyö sosiaalitoimiston kanssa ylipäänsäkin ja ja, joo."

"...et se että uskoisivat tuota nii että jos me täältä soitetaan, et meillä on huoli vaikka äitin voimista että, et me ei turhan takia niinku et..."

Tiedon saaminen oli vaikeaa myös oman hallinnon alan, kuten terveydenhoidon sisällä.

"[joo joo me ei] ollenkaan saa, haluais tietää että onko ollut mitään erityistä nyt sit synnytyksessä, sit kun mä kerran soitin, no mitä sä haluat tietää, että no joo, ainakin jotain, mulla ei oo mitään papereita eikä vielä oo tullukaan, että se on kestänyt noin kuukauden. Joo, et kyllä on paljon parantamista."

Olisi hyvä, että ihmisen elämässä mukana oleva viranomaisverkosto toimisi yhdessä koordinoitusti asiakkaan kanssa tämän omia päämääriä tukien. Tiedonsiirto asiakkaan luvalla ja mieluiten yhdessä tämän kanssa kaiutuin päällä soittaen on helppo tapa ottaa yhteyttä toiseen palvelutahoon tarvittaessa.

Luottamuksen rakentaminen vie aikaa. Parasta olisi, että tuttu ja luotettavaksi koettu työntekijä olisi mukana tarvittaessa myös muissa palveluissa. Päivähoidon työntekijät toivoivat, että kun

sosiaalitoimistossa täytetään vanhemman kanssa hakemusta päivähoidon, niin työntekijä tulisi tekemään hakemuksen vanhemman kanssa suoraan heille. Tämä olisi mahdollista, sillä molemmat sijaitsevat fyysisesti samoissa tiloissa.

"Niin perheen kanssa tänne täyttämään esimerkiksi koska se tois just sitä et perhe kohtais niinku sitte myös niinku."

Samoin eri tapaamisia voitaisiin järjestää joustavasti niissä tiloissa, jotka ovat perheelle luontevia ja tuttuja, myös perheen kotona. Nämä erilaiset kommunikaatiota helpottavat toimintatavat ovat ammattilaisten työskentelykulttuuriin liittyviä tekijöitä, joita kunnassa voisi yhdessä eri alojen ammattilaisten kesken luoda.

Neljäs aineistosta esiin noussut kommunikointiin vaikuttava tekijä on viranomaisten kielenkäyttö. Usein viranomaiset käyttävät liian vaikeaa kieltä.

"Monesti on se, kun on ollu vieressä, kun joku tommonen viranomainen selittää sille maahanmuuttajalle, että oon ollu mukana siinä. Poliisi tai te-toimiston ihminen tai jopa ulkomaalaistoimistosta niin niin kuunnellu siinä vieressä että voi ei. Mä oon laskenu sanoja niinku että mitkä kaikki menee varmasti ohi. Että ei ei ett mä nään että toinen ihminen ei voi ymmärtää sitä. Ei mitään...käytetään niin vaikeeta sanastoo."

Viranomaisten tulisi tiedostaa, että kommunikoitaessa ihmisen kanssa, jolla ei ole vahva suomen kieli, täytyy puhua lyhyitä virkkeitä ja käyttää sanoja mahdollisimman perusmuodossa. Kun asian tiedostaa ja ryhtyy myös toiminaan näin, niin selkeässä puhumisessa myös kehittyy. Parasta olisi, että viranomaiset opiskelisivat selkokieltä, josta hyötyisivät kaikki muutkin kansalaiset.

6.2 Elämän ja ruumiillisen terveyden toimintamahdollisuus

Mahdollisuus elää normaalimittainen elämä ja mahdollisuus elää mahdollisimman terveenä liittyvät läheisesti toisiinsa. Mahdollisuus ruumiilliseen terveyteen pitää sisällään myös lisääntymisterveyden, riittävän ravitsemuksen ja suojan. (Nussbaum 2007, 76; 2011, 33; Björklund & Sarlio-Siintola 2010, 40.) Ihmisen terveys ja kehitys ovat henkilökohtaisia tekijöitä, joihin yhdistyvät monet muut sosiaaliseen ympäristöön liittyvät tekijät.

6.2.1 Maassaolon status

Keskeinen maahan muuttaneiden suhteelliseen asemaan liittyvä tekijä, joka aiheuttaa eroja ihmisen toimintamahdollisuuksiin terveyteen liittyen, on oleskelulupa tai paremminkin sen puute.

Suomessa palveluihin pääsy ei ole sidottu kansalaisuuteen vaan oleskelulupa. Ilman oleskelulupaa ihminen ei esimerkiksi voi käyttää mielenterveystoimiston palveluja tai hän ei voi saada tarvitsemiaan apuvälineitä.

"N1: .. no koko, isä ja siis kaks lasta nii on näkövammaisia, ja tämä poika on vielä turvapaikanhakija, niin se ei saa näitä apuvälineitä.

N2: Ja tää joka hänen sisko on mulla niin sillä on jo oleskelulupa, ni sillä on kaikki. Just saatiin uudet silmälasit ja suurennuslasii ja kaikki ja ja, koska veli sitte saa, jos saa.

N1:...en tiää miten pitkälle aika menee että tuota nii, se ei osaa lukea suomalaisia kirjaimia ja, on oppinu aika paljon mutta, ois ihan mukavasti varmaan oppinu jos ois vehkeet ja pelit kunnossa."

On aika hankalaa puhua ihmisen osallisuudesta, jos hän ei saa apuvälineitä, kuten silmälaseja, jotta hän näkisi. Se, että oleskeluluvan käsittely kestää niin kauan, on ihmisille muutenkin ahdistusta ja lamaanusta aiheuttava asia. Oma lukunsa ovat paperittomat ihmiset. Heidän toimintamahdollisuutensa ovat hyvin rajattuja ja kansainvälisiä ratkaisuja tulisi kyetä tekemään näiden ihmisten auttamiseksi. Kansallisvaltioiden rajoihin sidottu ajattelu ei enää toimi globaalissa maailmassa.

6.2.2 Psykkisen tuen tarpeiden tunnistaminen, tieto palveluista ja työkuulttuuri

Pelkästään uuteen maahan asettuminen vie voimavaroja ja on stressaavaa. Psykkistä kuormaa on tutkimusten mukaan erityisesti Lähi-idästä ja Pohjois-Afrikasta tulevilla ja erityisesti naisilla (Koponen, Jokela, Skogberg, Castaneda, Suvisaari, Laatikainen & Koskinen 2015, 158, 161). Kun ihminen tulee kiintiöpakolaisena tai turvapaikanhakijana maahan, on hänellä useimmiten myös raskaita kokemuksia ja paljon hätää takanaan, ja huoli perheestä ja sukulaisista jatkuu usein Suomessakin. Juuri maahan tultuaan monikaan muuttaja ei itse koe tarvetta mihinkään psyykkiseen tukeen.

"Kotosuunnitelmassahan hyvin kevyesti kysytään hakijalta oma arvio omasta terveydentilasta. Se on aina hyvä, erittäin hyvä tai normaali. Seuraava kysymys on, onko sinulla omasta mielestäsi tarvetta fyysiseen tai psyykkiseen kuntoutukseen. Ei ole. Polvi on kipeä."

Usein psyykinen hätä ja ahdistus tulevat vasta jälkijunassa ihmisen asetuttua kunnolla maahan, sitten kun sille on tilaa. Vaikka ahdistus tulisi esiin, voi olla myös vaikeaa hyväksyä, että sen hoitamiseen tarvitaan apua. Tähän vaikuttavat myös kulttuuriset seikat.

"Tai osa saattaa just kertoa, että vanhemmat on kuollu tai osa että ei mitään tietoo, että sitten ne on just ja monesti saattaa olla, että sitten pitkän ajan päästä ne alkaa pulpahtelemaan pintaan ja aletaan huomioimaan, että et saa nukuttua tai oot masentunu ett sitte lähetään niinku siitä, että mennään sinne kouluterkkarille ja lääkäriin ja ett sitä mukaa saa apua. Mutta nekin niinko monesti ite huomaa, et ne on tosi haastavia, koska sitten saattaa tulla se kulttuuri vastaan, että mä en oo hullu, kun

se, että se ei tarkoita sitä, että me mennään lääkäriin pyytämään apua, että sä oot hullu. Tai että mutta äiti sanoo, ei minun tarvitse mennä, en minä tarvitse. Mutta niin että kun se olis hyvä, että sää puhut jolleki muullekin."

Psyykkistä tukea mietittäessä asiaa voi vaikeuttaa myös se, että tietyt ammattilaiset, kuten psykologi tai psykiatrinen sairaanhoitaja, saattavat olla maahan muuttaneille vieraita ammatteja. Palveluihin pitäisikin olla hyvin matala kynnyks, ja ammattilaisten pitäisi tehdä itseään tutuksi monissa eri yhteyksissä. Oppilaitosten psykologeilla on mahdollisuus näkyä oppilaiden ja opiskelijoiden arjessa, kyse on myös työkuulttuurista.

"... psykologi olisi sitten enemmän osa sitä kouluarkea, jotta se kynnyks madaltuis ja saattais olla ihan siellä... joskus jossain, emmä tiedä, ryhmäytymisasiossa tai jos sain tämmösissä mukana."

Asiakaskohtaamisissa työntekijöiden tulee kuulla, jos ihminen itse tuo jotain tuen tarvetta esille. Jotkut ammattilaiset kokivat, että oli hyvä, että he eivät tienneet esimerkiksi asiakkaan psyykkisistä pulmista.

"Minusta se joskus oli hyvä, tai oli hyvä, ettei ne kertonut näin. Mutta sitten oli myös, kerran oli semmonen tilanne että se poika rupes siinä puhumaan. Niin kyllä siinä niinku itellä tuli kauhee, niinku että, niin mä vaan siitä sun työharjoittelusta nyt niinku.."

Työntekijän hämmennys on ymmärrettävää, mutta silti jokaisen ammattilaisen tulisi kyetä kuulemaan asiakkaan hätä. Palveluverkoston ja yhteistyökuvioiden tulisi olla niin selkeitä, että työntekijä osaa ohjata asiakasta oikeaan paikkaan tarvittaessa. Ihmisen elämäntilanteen kokonaisuuden huomiointi eri palveluissa luo ihmisille toimintamahdollisuuksia. Matalan kynnyksen mielenterveyspalvelujen järjestäminen ja niistä laajasti tiedottaminen ovat todella tärkeitä; psyykkinen kuorma syö ihmisen kykyä oppia uutta ja selvitä uudessa arjessa inhimillisestä kärsimyksestä puhumattakaan. Ihminen on psykofyysinen kokonaisuus, ja usein on helpompi tuoda esiin jotakin fyysisistä sairautta. Somatisoinnista voi olla kyse esimerkiksi siinä, kun terveydenhuoltoalan työntekijät toivat esiin, että pakolaisina maahan muuttaneet haluavat kovasti lääkettä ja kivun poistajaa pienimpäänkin vaivaan.

6.2.3 Palveluiden joustavuus, työntekijän asenne ja erilaiset palvelumuodot

Eräs aineistosta esiin noussut maahan muuttaneiden terveyden toimintamahdollisuutta edistävä tekijä oli neuvolapalvelujen joustavuus. Toisessa kunnassa maahantulotarkastuksia tehtiin neuvolassa ja neuvolan terveydenhoitaja oli mukana jo ensimmäisessä tarkastuksessa

työparina. Näin perheille tuli kontakti häneen jo alusta alkaen. Tämä helpotti luottamuksen rakentamista jatkossa. Pienen paikkakunnan etu voikin olla, että kaikki toiminnot eivät ole niin erikoistuneita.

Neuvoloissa palveltiin maahan muuttaneita todella joustavasti muulloinkin kuin varattuina aikoina. Näin matalaa kynnystä neuvoloissa ei yleensä ole:

"... sitte ku heillä on hätä, nii eihän he puhelimitse oikeestaan toimi, koska kieli on vielä hukassa ja sitte he eivät ehkä saa samalla lailla selville ku ihan näin kasvotusten ni, koputtavat oveen ihan mihin päivän aikaan tahansa ja tulevat kysymään ja hakemaan ohjetta ja neuvoa...he jaksaa istua vaikka tunti tai kaks, oottaa vuoroansa, että vaikka ollaan varattuja niin kyllä ne jää oven taakse oottamaan että sitte saavat asiansa esitettyä... ku heillä on hätä nii lähtee hakemaan apua musta se on aika hienoa."

Esimerkistä käy hyvin esiin myös työntekijän asenteen merkitys maahan muuttaneiden toimintamahdollisuuksille. Kyseinen työntekijä näkee maahan muuttaneet aktiivisina toimijoina ja omalla toiminnallaan vahvistaa heidän toimijuuttaan. On turha puhua maahan muuttaneiden osallisuuden mahdollisuuksista, jos työntekijöillä ei palveluissa ja ihmisten kohtaamisissa ole arvostava ja avoin asenne. Ihmisen täytyy tulla nähdyksi ja kuulluksi, jotta hän voi kokea osallisuutta.

Tällä hetkellä palvelut ovat haastattelujen mukaan lähinnä yksilötapaamisia. Palvelumuotoja voisi kehittää siten, että myös ryhmämuotoinen toiminta olisi mahdollista. Tällöin paikalle voisi varata muutaman erikielisen tulkin osallistujien mukaan. Neuvoloissa ei ollut erikielisiä vanhempainryhmiä, mutta paikallinen seurakunta oli järjestänyt yhteisen tilaisuuden, jossa neuvolankin edustajat olivat olleet mukana. Ryhmämuotoisessa kohtaamisessa mahdollistuisivat myös kontaktit muihin ihmisiin ja vertaistuki, mikä edistäisi samalla yhteenkuuluvuuden toimintamahdollisuutta.

6.2.4 Diagnostisointi ja erikieliset materiaalit

Lapsen tai nuoren kielelliseen kehitykseen liittyvät pulmat, joihin ei päästä tarpeeksi ajoissa antamaan apua, tulivat useissa haastatteluissa esiin. Lapsen kielenkehitys lähtee hänen omasta äidinkielestään, joka toimii pohjana muiden kielten oppimiselle. Usein on kuitenkin vaikea arvioida, miten lapsi osaa omaa äidinkieltään: onko puheen kehityksessä kyse normaalista vieraan kielen käyttöön liittyvästä viiveestä vai onko taustalla jotakin kielelliseen kehitykseen liittyviä häiriöitä. Kun vanhemmilta kysytään, miten lapsi tuottaa omaa äidinkieltään, on vastaus

yleensä hyvin, koska vanhemmat ovat oppineet ymmärtämään lastaan. Vanhempien oma riittämätön kielitaito ja tulkkauksen pulmat voivat myös aiheuttaa sen, että he eivät kunnolla ymmärrä mitä heiltä kysytään:

"... että se ope kysyy et no miten ymmärtää ja he vastaa vaan kyllä hyvin, kyllä hyvin ja sitte, sit sanotaan että no, millon on sanonut ensimmäisen sanan, sit sieltä saattaa tulla että kolmen kuukauden iässä, sit huomaa että nyt ei puhuta ihan samaa kieltä näissä asioissa..."

Kouluissa on jonkin verran omankielen opettajia, joita voisi ehkä hyödyntää enemmän lapsen omankielen kehityksen arvioinnissa. Näissä tilanteissa korostuu taas moniammatillisuus ja yhteistyö eri tahojen kesken. Parantamisen varaa haastattelujen perusteella olisi sekä yhteistyössä että diagnostisten välineiden kehittämisessä muille kuin suomen- tai ruotsinkielisille lapsille. Puheen kehityksessä on tietyt herkkyyskaudet, ja erikielillä lapsilla olisi oltava mahdollisuus saada kuntoutusta ajoissa.

"...kun on ollu sen kaheksan vuotta täällä ja sit se kielitaito on jollain lailla puutteellinen. Tai et siinä on jotain muuta semmosia esteitä, että esimerkiksi niinkun, on, esimerkiksi puheen tuottamisessa on jotain semmosta, joka vaikuttaa sit siihen niinkun. En minä tiedä, Suomessa tietysti, suomalaisilla lapsilla semmoseen puututaan niin kun tosi nopeasti, et ne on hoidettu jo siellä ala-asteiässä, mut sit kun on jo teini-iässä niin. Ne on tosi haastavia semmoset tilanteet sitten. Et vaikka ymmärtää ja sillä tavalla puhuu, niin se puhuminen kuitenkin saattaa olla joillakin niin epäselvää, on tullut semmosia vastaan useampi. Et on vähän hankala ymmärtää, et oppii ymmärtämään vasta ajan kanssa."

Samanlaista pulmaa tulee myös oppimisvaikeuksien diagnosoinnissa. Lapsen oppimiseen vaikuttavat monet seikat ja on luonnollista, että lapsen oppiminen on haasteellista ensimmäisinä vuosina vieraalla kielellä. On kuitenkin lapsen toimintamahdollisuuksien kannalta huono tilanne, jos taustalla on myös oppimisvaikeuksia, joihin tarvittava tuki viivästyy, kun ei ole kehitetty sopivia menetelmiä ja välineistöä. Myös oppimisvaikeuksien testaaminen nojaa suomen- tai ruotsinkieliseen välineistöön.

Terveyteen liittyviä erikielisiä materiaaleja ei ollut muutenkaan käytössä. Terveydenhuoltoalan sisällä kaivattiin yhteistyötä juuri yhteisten toimintamallien ja materiaalien kehittämiseksi.

"...et sen sais jotenkin niinku yhtenäistettyä et nyt tuntuu että jokainen vähän tekee, tekee et lähtee sillä omalla tyylillä ja mitä mä oon nyt tehny nii mä oon nyt tehny varmaan erillä lailla mitä joku toinen työkaveri on ehkä tehny että tota niin mistä lähtee liikkeelle... just se et ihan infolliset, mulla ei oo ollu semmosta, et mitä mä kerron..."

"...et jos sitte varaa vaikka, et menet laboratorioon nyt, ni sit et missä on laboratorio, ja meillä ei esimerkiks löydy karttaa tuolta meidän tuolta sairaalan, et sitä mä oon toivonu et saatais kartta..."

Yhdessä toimien osaamista karttuisi, toimintatavat kehittyisivät, ja materiaaleja saataisiin laajemmin käyttöön. Valtakunnallisten materiaalien lisäksi voisi kehittää myös paikallisia yhteisiä materiaaleja.

6.2.5 Kulttuuriset käsitykset

Kulttuuria voidaan kuvata tapana ajatella, reagoida ja toimia. Kulttuuri siirtyy sukupolvelta toiselle, mutta myös uudistuu ja muokkautuu jatkuvasti. Kulttuuria ovat myös asenteet ja uskomukset, kieli ja käsitteet, elämäntavat ja toiminnot sekä eronteot. (Katisko 2016, 179.) Joissakin kulttuureissa vammaisuudessa ja sairauksissa voi olla vahva stigma. Aineistosta nousi esiin, kuinka esimerkiksi epilepsia voi olla hävettävä asia, jonka vuoksi ihminen suljettaisiin ryhmän ulkopuolelle lähtömaassa, samoin silmälasit. Siksi epilepsiasta ei kerrota muille ja silmälaseja ei hankita lapselle. Tällaisissa tilanteissa korostuu työntekijöiden rooli, että he käyttävät aikaa keskusteluun ja antavat tietoa, jotta ihmiset voivat tehdä päätöksiä uskomuksia laajemman tiedon pohjalta.

Hyvänä ja toimivana tapana toimia erilaisissa kulttuurisissa kysymyksissä ammattilaiset näkivät avoimen kysymisen ja keskustelun.

"... Niinkö yhden tota valtionki alueella on monta tota tämmöstä ryhmittymää ja uskonnollista tota näkemystä että jotenki tavallaan niinkö tietopuolisesti me ei voida saada tätä haltuun koskaan, ja tota, sen takia mää jotenki aattelen että mun mielestä paras, tota, tapa ehkä ollu se että keskustellaan yhdessä sen ihmisen kanssa ja selvitetään minkälainen nyt, miten sää ajattelet ja miten mää ajattelen ja yritän sitten löytää sitten siitä joku et miten toimitaan. Ja siihenki tarvitaan aikaa..."

Jossakin kulttuurissa äiti ei saa liikkua kotoaan synnytyksen jälkeen kolmeen kuukauteen. Neuvolasta oli sitten käyty tuon ajan tapaamassa äitiä ja vauvaa kotona. Näin oli pystytty toimimaan asiakkaan arvoista lähtien. Tällainen joustavuus palveluissa voi mahdollistua paremmin juuri pienillä paikkakunnilla.

6.3. Ruumiillisen koskemattomuuden toimintamahdollisuus

Ruumiillisen koskemattomuuden toimintamahdollisuus tarkoittaa, että ihmisellä on aito mahdollisuus liikkua vapaasti paikasta toiseen. Se tarkoittaa myös mahdollisuutta olla turvassa väkivallalta, sisältäen seksuaalisen väkivallan ja perheväkivallan. Samoin tähän toimintamahdollisuuteen sisältyy mahdollisuus seksuaaliseen tyydytykseen ja mahdollisuus päättää itse ehkäisystä. (Nussbaum 2007, 76; 2011, 33; Björklund & Sarlio-Siintola 2010, 40)

6.3.1 Resurssien puute ja kulttuuriset seikat

Aito mahdollisuus liikkua paikasta toiseen ja siihen läheisesti liittyvä mahdollisuus valita oma asuinpaikkansa ei ole itsestään selvyyttä pakolaisille. Vaikka periaatteessa asuinpaikkansa saa valita, ei se käytännössä ilman taloudellisia resursseja, tietoja, taitoja ja kontakteja ole niin. Hyvin pienelle paikkakunnalle sijoitetuilla kiintiöpakolaisilla oli ollut toiveena muuttaa suurempiin kaupunkeihin.

"Kyllä heille tuli, et he haluaa täältä pois. No sitten kun kerrottiin, että tottakai te voitte lähteä, jos te haluatte, mutta minne te meette. Isommassa kaupungissa sä joudut jonottaman jopa asuntoa, ja siellä ei oo mitään, hyvä kun matto lattialla. Et nyt kun he on päässeet kotiutumaan ja juttelemaan muitten kanssa, niinku verkostoitumaan. Helsingistä ja Turusta heillä on kontakteja, niin se on aivan erilaista."

Aineistosta nousi esiin myös kulttuurisia tekijöitä, jotka liittyvät ruumiillisen koskemattomuuden toimintamahdollisuuteen. Tällainen on mm. ruumiillinen kuritus. Lapsen ruumiillinen koskemattomuus on vanhempien käsissä, ja näitä asioita on pysähdyttävä miettimään vanhempien kanssa. Sekä päivähoitossa että neuvolassa tuodaan vanhemmille esiin, että Suomessa lapsen ruumiillinen kuritus on laissa kiellettyä ja väkivallasta lasta kohtaan ilmoitetaan lastensuojeluun. Asiasta keskustellaan heti alkuun mm. lapsen varhaiskasvatussuunnitelmaa tehdessä, jolloin tilanteessa on yleensä myös tulkki mukana. Varhaiskasvatussuunnitelmassa on ruumiillisesta kurituksesta erikseen oma kohtansa. Toisesta kunnasta löytyi varhaiskasvatussuunnitelma ja perustietolomake käännettynä peräti kahdelletoista eri kielelle suomen, ruotsin ja englannin lisäksi.

Ruumiilliseen koskemattomuuteen liittyvänä asiana esiin nousi myös lasten ympärileikkaus. Neuvolassa vanhemmille kerrotaan, että lasten ympärileikkaus on lain mukaan kielletty ja rangaistava teko. On tärkeää sekä vanhempien että lapsen toimintamahdollisuuksien kannalta, että näistä asioista annetaan palveluissa riittävästi tietoa ja varmistetaan asian ymmärtäminen esimerkiksi juuri omankielisellä aineistolla.

Naisilla ehkäisy liittyy ruumiillisen koskemattomuuden toimintamahdollisuuteen. Aina naisilla, varsinkaan nuorilla naisilla, ei ole perustietoa raskaaksi tulemisesta ja ehkäisystä.

"... et justiin parin tämmöisen teinitytön kans me on keskusteltu just uskonnosta ja ihan raskauksista ja näin et niillä on opetettu aina et se on niinku jumala joka, joka saa vauvan niinku aikaan et mites mä näille lähen niinku kertomaan ja onko mulla, tulee ittellä semmonen et onks mulla oikeutta lähteä kertomaan, mut kyllä mä taas koen ku mä Suomessa asun ja mut on näin opetettu niin tottakai mun pitää puhuu siitä, mut sitte jotku ottaa sen tiedon heti että aa, näinkö se on ja, sitte tota nii jotkut että ei se voi olla nii ja."

Aina ehkäisy ei myöskään ole naisen päätettävissä, ja mies päättää asioista myös naisen puolesta.

"... joo nainen. Se oli päättänyt lähteä opiskelemaan. Ja oli tota suunnitellu, mä en muista mitä se oli päättänyt lähteä opiskelemaan, tästä on nyt pari vuotta aikaa. Ja sitte se tuli käymään siinä. Se ei tullu mulle mut sit kollegalle. Tuli miehensä kanssa käymään. No sä et lähtenytkään opiskelemaan? No en, kun tulin raskaaksi. Se katse sitä miestä kuulkaa."

Mahdollisuus päättää omaan ruumiiseen ja elämään liittyvistä asioista itse kuuluu osallisuuteen mitä vahvimmin, ja tässä korostuu jälleen riittävän tiedon saanti. Eri palveluissa työntekijöiden tulee antaa informaatiota, jotta naisilla on tarpeeksi tietoa päätöksen tekoon.

Erilaisia kulttuuriin liittyviä seikkoja asioita ei voi millään tavoin yleistää kaikkia maahan muuttaneita koskeviksi. Jokainen maahan muuttanut on yksilö, ja eri kulttuurien sisälläkin on suuria vaihteluita. Myös suomalaisessa kulttuurissa ja kantasuomalaisissa perheissä esiintyy väkivaltaa lapsia kohtaan ja epätasa-arvoa puolisoitten kesken.

6.4 Aistien, mielikuvituksen ja ajattelun toimintamahdollisuus

Tämä toimintamahdollisuus tarkoittaa mahdollisuutta käyttää aistejaan ja mielikuvitustaan, ajatella ja päätellä sekä kehittää näitä taitoja riittävän koulutuksen turvin. Koulutuksen tulisi sisältää ainakin lukutaito ja matematiikan perushallinnan harjoittelua. Ihmisellä tulee olla mahdollisuus harjoittaa mielikuvitustaan ja ajatteluaan haluamallaan tavalla sekä työssä että muissa yhteyksissä. Toimintamahdollisuuteen sisältyy myös vapaus ilmaista itseään politiikan, kulttuurin ja uskonnon alueilla. Ihmisillä tulee olla mahdollisuus myös miellyttäviin kokemuksiin ja hyödyttömän kivun välttämiseen. (Nussbaum 2007, 76; 2011, 33; Björklund & Sarlio-Siinola 2010, 40.) Tässä tutkielmassa tarkastelun kohteena ovat erityisesti koulutuspalveluihin liittyvät seikat, joita esittelen seuraavaksi.

6.4.1 Kielipolitiikka

Maahan muuttaneille suomen tai ruotsin kielen koulutus on ratkaisevassa roolissa, ja kielen osaaminen on edellytys myös toisen asteen koulutukseen ja korkeakouluihin. Isommalla paikakunnalla järjestetään suomen kielen koulutusta ja pienemmällä vahvasti kaksikielisenä alueena sekä ruotsin että suomen kielen koulutusta. Kotouttamislain (1386/2010) mukaan maahan muuttanut saa itse valita kumman kielen haluaa. Vuonna 2015 tehdyissä haastatteluissa kävi ilmi, että toisessa kaupungissa oli tehty poliittinen päätös, että pakolaisten kieli on aina ruotsi.

Nykyisin kieliä asiaa kysytään maahan muuttaneilta itseltään, mutta kuten työntekijä ilmaisi: *"Mutta kyllähän se on hyvin valmiiksi syötetty, se kumpaa haluaa."* Eli välttämättä maahan muuttaneella ei edelleenkään ole aitoa mahdollisuutta valita kumpaa kieltä hän haluaa opiskella toisena kielenä.

Osallisuuden kannalta olisi todella tärkeää, että maahan muuttaneet saisivat riittävästi tietoa, miten kouluttautuminen ja työllistyminen eri puolilla maata eri kielillä onnistuu ja millaisia seurauksia kielen valinnalla voi olla tulevaisuudelle. Kyseisessä seutukunnassa ruotsin kieli on käypää valuuttaa, mutta muualle Suomeen muutettaessa se voi rajata toimintamahdollisuuksia. Kun ihmisellä on riittävästi tietoa, hän voi toimia ja valita aktiivisesti omaa subjektiuttaan toteuttaen. Samoin molempien kielten kursseille pitäisi olla aidosti mahdollista päästä eli tarjontaa pitäisi olla riittävästi.

Toinen hätkähdyttävä asia kielipolitiikkaan liittyen toisessa kaupungissa on ollut se, että vaikka vanhemmat opiskelevat ruotsia, ovat kaikki turvapaikanhakijoiden ja työperäisten muuttajien lapset menneet suomenkieliseen päivähöitoon ja kouluun. Ainoastaan kiintiöpakolaisten lapset ovat päässeet ruotsinkieliseen päiväkotiin ja sitä kautta ruotsinkieliseen kouluun. Eli vanhemmat ja lapset ovat kotoutuneet eri kielillä. Ratkaisu on täysin käsittämätön vanhempien ja lasten toimintamahdollisuuksien kannalta. Lapsella ja vanhemmilla tulee olla sama toinen kieli, muuten vanhemmuuden toteuttaminen on todella vaikeaa. Jos päivähoidossa vanhemmille puhutaan lapsen asioissa suomea, jota nämä eivät ruotsia opiskelleina ymmärrä, ei vanhemmilla ole mitään todellisia mahdollisuuksia saada riittävästi tietoa lapsensa tilanteesta. He eivät voi myöskään tukea lapsensa kielen oppimista, eikä lapsen kielen oppiminen tue heidän oman kieltensä kehittymistä.

"No onhan siinä se, ettei niillä oo minkäänlaista tukea kotoa esimerkiksi niinku läksyjen tekemisessä koska vanhemmat ei osaa ollenkaan sitä kieltä."

Vanhemman ja lapsen kotoutumista eri kielellä voidaan pitää korrosiivisena olosuhteena, joka säteilee ja vaikuttaa kaikkiin eri toimintamahdollisuuksiin. Yhteinen kieli taas edistää kaikkien perheenjäsenten toimintamahdollisuuksia. Parhaimmillaan perhe opettelee kieltä yhdessä ja samaa tahtia. Näin eräs äiti vastasi kysyttäessä kielikurssin kotitehtävien tekemisestä:

"NI: Minun kaksi tehtävät, siellä poika kanssa ja omaa. (Naurua.)

H: Aivan joo, pojan kotitehtävät, kyllä. Onko, onko, opitko sinä myös pojan kotitehtävästä?

NI: Joo hyvä hyvä, se hänen läksyt, kirja, se hyvä."

On eettisesti kestävämpää, että kielipolitiikalla luodaan lisää esteitä ennestään haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten toimintamahdollisuuksille ja ihmisiä kohdellaan keinoina kielipoliittisille päämäärille. Ihmisillä tulee olla aito mahdollisuus valita toinen kieli omien päämäärien mukaan, ja vanhemmilla ja lapsilla pitää olla mahdollisuus samaan toiseen kieleen.

6.4.2 Kielikoulutukseen liittyvät tekijät: tarjonta, laatu, välimatkat, elämäntilanne ja koulutustausta

Koska maahan muuttaneiden määrä kummassakaan seutukunnassa ei ole kuitenkaan kovin suuri, niin se vaikuttaa tietysti kielikoulutusryhmien tarjontaan. Ryhmät ovat hyvin heterogeenisiä, ja eri tasoisia ryhmiä ei ole tarjolla tarpeeksi. Kielikurssilla pitäisi pystyä etenemään sopivasti niin että opiskelijat eivät turhaudu joko liian hitaaseen tai liian nopeaan tahtiin.

"N2: Oli aivan väärässä ryhmässä liian vaikea ei niinku oli täysin semmonen niinku verhon..sumuverhon takana, ettei saanu mitään otetta. Ja nyt tänä vuonna kun hän on tuossa meidän projektin kieliryhmässä niin on niinku toinen ihminen ett hän jopa siellä auttaa vielä heikompia.

N1: Tänä on pohtinu kielioppiasioita ja ...

N3: Miten se nyt yhtäkkiä niinku lyö oikein silmille sieltä että... mitä on tapahtunu kun nyt tää henkilö toimii näin. Mutta vaan se oli vaan niinku...se oli väärässä paikassa silloin viime kerralla

N2: Ja se ei auta laittaa sitä uudestaan sinne saman tasoselle kurssille, koska se etenee liian nopeasti."

Tarjonnan lisäksi myös kielikoulutusten laatu vaikuttaa siihen, millaisia vaikutuksia sillä on ihmisen toimintamahdollisuuksille. Opettajan asenne ja pätevyys ovat ratkaisevia mahdollisuudelle oppia, mikä tuli selkeästi esiin maahan muuttaneita haastateltaessa. Oli ollut opettaja, joka oli ollut linnoittautuneena tietokoneensa ääreen antaen kirjallisia yksilötehtäviä, joista hän ei myöskään antanut palautetta opiskelijalle.

"Menin kielikurssi kymmenen kuukautta. Sitten opettaja antaa tehtävät. Sitten kaikki tehtävät tein yksin. ... Tämä ei hyvä, ei hyvin oppii, jos joka päivä opettaja monta tuntia, tein omaa tehtävää. Jos ei sanoa, miksi ei hyvin kirjoittaa."

Oli ollut myös asenteeltaan toisenlainen opettaja, joka jakoi opiskelijat pienryhmiin, joissa harjoiteltiin puhumista. Se oli ollut tehokasta opiskelua.

"Mutta toinen opettaja on sympatia. Kaikki puhuu, puhuu, puhuu."

Myös lyhytjänteinen kilpailutuspolitiikka vaikuttaa koulutuksen laatuun, kun alueella pitkään koulutuksia pitänyt ja verkostoitunut kouluttaja häviää kilpailutuksen.

"N3: Niin ja siitä kärsii myös sitte maahanmuuttajaopiskelijat, koska jos siellä on kouluttajana tulee jostain ihan vieraalta paikkakunnalta, [ei tunne tätä ympäristöä ja ei oo verkostoja]

NI: verkostoja työelämään jo valmiiksi]"

Pitkät välimatkat ja huonot julkiset liikenneyhteydet heikontavat pääsyä kielikoulutukseen. Tämä konkretisoituu pienissä kunnissa, joista on useita kymmeniä kilometrejä matkaa kaupunkiin.

"Niin täys mahottomuus se olis tuo jos ei oo itellä ajokorttia jossain syrjäkylässä ja mieskin on vähän vastahankaan esimerkiksi niin."

Näin ajokortti ja auto voivat olla kielikoulutukseen pääsyyn vaikuttavia henkilökohtaisia tekijöitä. Samoin näillä maaseutukunnilla on pulmana se, että kielikoulutukseen yhdistyvät työharjoittelumahdollisuudet ovat kovin vähäiset. Kuten esimerkiksi käy ilmi ihmisen elämäntilanne ja perhesuhteet vaikuttavat nekin kielikoulutukseen pääsyyn. Tähän kietoutuu myös suhteellinen asemaan liittyvä erotteleva tekijä eli sukupuoli. Työntekijöiden haastatteluissa esiin nousivat naiset, jotka lapsia kotona hoitaessaan jäivät usein kielikurssien ulkopuolelle.

"...mutta he, jotka heillä ei taikka heillä ei ole ollut mahdollisuus opiskella kieltä, koska he ovat olleet kotona lastensa kanssa ja.. ja kunhan tiedä, senhän tiedämme, että nämä lapset... tätä hoitoaika, jos tulee useampi lapsi niin se voi olla monta vuotta, jopa kymmenen vuotta jos on ihan epäonnea, jos sanotaan näin... tavallaan. Ett se kieli on heille avain kaikkiin... he eivät tapaa muita suomalaisia, he eivät ole missään heidän kanssa tekemisissä, koska he hoitavat lapsia kotona."

Näiden äitien mahdollisuutta osallistua kielikursseille täytyy tukea, mikä usein edellyttää kokopäiväistä päivähoitoa lapsille. Ainakin toisella paikkakunnalla siihen onkin mahdollisuus. Monilla suuremmilla paikkakunnilla tarjotaan vain puolipäivähoitoa, mikä rajoittaa äitien osallistumista koulutukseen. Tämä näkyi myös Nordbergin (2015) tutkimuksessa.

Maahanmuuttajataustaisen perheen lapsi oppii kielen päiväkodissa. Kielitaito rakentuu oman äidinkielen pohjalle, joten olisi hyvä, että lapsen äidinkieli olisi kuitenkin jo suhteellisen vahva, kun hän menee päivähoitoon. Varhaiskasvatuksessa tulisi nähdä oman äidinkielen merkitys ja tukea sitä kaikin käytettävissä olevin keinoin. Haastatteluissa nousikin esiin, että tietyissä päiväkodeissa otetaan mielellään maahan muuttaneita kielikurssin työharjoitteluun. Muutenkin niin kouluissa kuin päiväkodeissakin kannattaisi rekrytoida mahdollisimman monikulttuurista henkilökuntaa.

Kielen oppimiseen vaikuttaa myös henkilökohtainen tekijä eli ihmisen oma koulutustausta. Maahan muuttaa myös ihmisiä, joilla ei ole oman kielen luku- ja kirjoitustaitoa. Näiden

ihmisten toimintamahdollisuuksiin ja kielen opiskeluun pitäisi kiinnittää erityistä huomiota, koska he ovat suurimmassa vaarassa joutua työnnettyksi yhteiskunnan toimintojen ulkopuolelle, syrjään. Tämä ryhmä nousi esiin monien työntekijäryhmien haastatteluissa. Lukutaidottomat tarvitsevat heille räätälöityä koulutusta ja palveluja, joiden avulla heidän toimintamahdollisuusvajeitaan kompensoidaan. Koulutuksen puute on korrosiivinen olosuhde, joka säteilee paitsi ihmisen omiin toimintamahdollisuuksiin myös seuraavaan sukupolveen ja sen kouluttautumismahdollisuuksiin, sillä koulutus näyttää periytyvän vahvasti myös ulkomaalais-taustaisilla lapsilla (Larja, Sutela, & Witting 2015, 62–63).

6.4.3 Koulutus- ja työvoimapolitiikan järjestelmäkeskeisyys

Keskeinen tekijä, joka vaikuttaa aistien, mielikuvituksen ja ajattelun toimintamahdollisuuteen, on koulutus- ja työllisyyspolitiikka. Koulutuspolitiikka nousi esiin mm. erään maahan muuttaneen haastattelussa. Haastateltu oli alun perin tullut Suomeen opiskelemaan kansainvälistä turismia, koulutusta oli mainostettu hänen omassa maassaan Suomen lähetystön kautta. Kansainvälinen koulutus tuo oppilaitokselle rahaa, joten opiskelijoita koulutetaan alalle, jolla ei ole kuitenkaan työllistymismahdollisuuksia alueella. Tämä selvisi haastatellulle vasta hänen aloitettuaan opinnot. Hän kuvasi näin: *"I think is...sometimes we are half informed."*

Ihmisen tulee saada riittävästi tietoa, jotta hän voi toimia ja valita aktiivisesti eri toimintamahdollisuuksien joukosta, toteuttaa subjektiivtaan ja päättää asioistaan informoituna. Ihmisen tieto-osallisuus on edellytys tälle, ja sitä tulisi edistää mahdollisimman laajasti kaikissa palveluissa. Kyse on myös vallankäytöstä ja manipulaatiosta, jos ihminen saa vain puolittaista tietoa, jonka pohjalta hän joutuu tekemään päätöksiä.

Jotta koulutuksesta olisi ihmiselle hyötyä, siitä pitäisi avautua hänelle aitoja toimintamahdollisuuksia eteen päin, sen pitäisi olla laadullisesti sopivaa ja nivoutua pitemmän tähtäimen suunnitelmaan, mitä ihminen itse tavoittelee ja mihin hän pyrkii. Käytännössä tällainen kokonaisvaltaisuus ja pitkäjänteisyys usein puuttuu. Kun erilaisia koulutusmahdollisuuksia ja opiskelupaikkoja ei ole riittävästi, niin ihmisiä ohjataan sinne, mihin mahtuu, vaikka koulutus ei olisi heille sopiva. Näin tilastot näyttävät eri organisaatioiden tehokasta toimintaa, mutta yksittäisen ihmisen aidot mahdollisuudet toimia ja päästä eteen päin eivät edisty mitenkään. Tämä järjestelmälähtöisyys tuli hyvin selvästi esiin haastatteluissa.

"NI: Ja sitte niinku myös semmonen näkökulma ett ei nopeesti niinku sijoteta ihmisiä vaan johonki että on pois sieltä tilastosta vaan että oikeesti mietittäis jotenki verkostona ja yhteistyönä, että mikä on se järkevin paikka tai reitti."

N3: Niinku monia juttuja ohjaa semonen että pitäis...työttömyystilaston pitäis olla nätimpi niin pannaan toimenpiteeseen ni sitten... on vähän vähentyny nämä työttömät, mutta toisaalta eihän se oo se tilanne muuttunu miksikään sen ihmisen kohdalla."

"...Ne on nopeesti ne ryhmät täynnä. Kansanopiston meidän ryhmä tulee täyteen. Kotoutumiskoulutukset tulee heti täyteen. Valma tulee täyteen ni ei oo niitä reittejä. Ja sitte välttämättä se lukion valmistava ei oikeestaan sopis, ei ois oikee koulutus, mutta se on ainut joka silloin on ollut."

Meidän tulisi tukea jokaista tämän omista päämääristä ja lähtökohdista käsin eikä manipuloida ihmisiä koulutukseen järjestelmän vuoksi. Tällä systeemillä järjestelmä kyllä pyörii, mutta ei auta ihmisiä aidosti eteenpäin, minkä kuitenkin pitäisi olla koulutuspalvelujen tarkoitus.

Maahanmuuttajataustaisten nuorten kanssa työskentelevä kertoo, kuinka koulun opinto-ohjaus ei kohtaa nuoren toiveita ja haaveita:

"Ni ne on niinko ja monelle ku saattaa just tulla niinkö sitä, ett mut pitäskö sun kuitenkin mennä sinne ammattiopistoon ko sitte niinko nuoret, ett miks se sanoo niin mulle, kun määhaluun mennä lukioon."

Nuorten vanhemmillä ei välttämättä ole riittävästi tietoa eri koulutusmahdollisuuksista, jotta he voisivat tukea nuorta tämän urasuunnittelussa ja koulutusvalinnoissa. Tällöin ammattilaisten ohjauksen rooli korostuu ja olisi erityisen tärkeää, että työntekijät lähtisivät aidosti nuoren omista lähtökohdista ja käyttäisivät nuoren kanssa aikaa, jotta tämä voisi rauhassa peilata omia ajatuksiaan ja mahdollisuuksiaan. Pahimmillaan epäsoviva koulutuspaikka vie ihmiseltä täysin motivaation opiskella.

6.4.4 Tuki peruskoulussa ja toisella asteella

Oma äidinkieli on perustavanlaatuinen asia niin nuoren identiteetin kuin hänen kielitaitonsakin kehittymisen kannalta. Oman äidinkielen opiskelu peruskoulussa on maahanmuuttajataustaisille lapsille vapaaehtoista. Haastatellut työntekijät kertoivat, että osa maahanmuuttajataustaisista vanhemmista tukee lapsen oman kielen opiskelua ja osa ei. Vanhemmillä on luonnollisesti toiveena, että lapset integroituvat ja pääsevät sisään yhteiskuntaan. Tällöin he saattavat nähdä vain suomen tai ruotsin kielen oppimisen tärkeyden. Kouluissa on tärkeää antaa vanhemmille riittävästi tietoa äidinkielen opiskelun merkityksestä, jotta nämä tukisivat asiaa. Oman äidinkielen opetusta oli kouluissa pyritty järjestämään, ja toinen paikkakunta oli tehnyt yhteistyötä myös Turun kanssa joissakin kielissä, joiden opettajaa ei läheltä löytynyt. Verkossa tapahtuva

opetus onkin yksi varteenotettava keino saada oppilaille oman äidinkielen opetusta myös pienemmillä paikkakunnilla.

Suomi toisena kielenä ja kirjallisuus -oppimäärään ovat oikeutettuja lapset, joiden äidinkieli ei ole suomi, ruotsi tai saame tai joilla on muutoin monikielinen tausta (EDU.fi-sivusto). Joissakin kouluissa oli vastuuopettajat, jotka koordinoivat maahanmuuttajataustaisten lasten opetusta ja vakituiset suomi toisena kielenä -opettajat, kun taas joissakin kouluissa tunnit oli jaettu eri opettajille lisätunneiksi. Ammattitaitoinen ja asiaan paneutunut opettaja olisi kuitenkin todella tärkeä lasten ja nuorten mahdollisimman hyvän kielitaidon kehittämiseksi.

Tärkeä nivelvaihe lasten ja nuorten koulutuksessa on siirtyminen valmistavasta opetuksesta normaaliin opetukseen, joko peruskouluun tai toiselle asteelle, ammatilliseen tai lukiokoulutukseen. Haastatellut työntekijät toivat esiin, että kynnys normaaliopetukseen siirryttäessä on usein iso ja oppilaat ja opiskelijat tarvitsisivat jatkossakin esimerkiksi kouluavustajien tukea. Mikäli tarvittavaa tukea ei ole saatavilla, niin koulusysteemi syrjäyttää nämä nuoret tehokkaasti.

"Kyllähän tuolla yläkoulussakin niinku jos nyt mä ajattelen tätä ... tyttöä joka mul on ollu nyt tänä vuonna ja joka on edelleen melkein siinä samassa kun syksyllä aloitettiin, ni kyllähän musta tuntuu kauheelta että hänen pitää ens syksynä alottaa kaheksannella luokalla, sehän on ihan sula mahottomuus, et sitte tapahtuu tää et hän jää sinne luokan perälle, ei ymmärrä mitään, ja kohta jää istuskelemaan sinne käytäviin sitte, muitten kohtalotovereitten kanssa."

Myöskään toisella asteella, ammattikoulutuksessa ja lukiossa, ei maahan muuttaneille ollut lisätukea opiskeluun oppitunneilla.

"Ett saattaa olla, että ne on ollu vaikka valmistavilla, ja niillä on autettu tosi paljon ja tuettu, mut sitte ku ne siirtyy just lähihoitajapuolelle amikseen tai mihin vaan niin sit se voi tullaki se niinku aika syvä pää vastaan siellä, ett sua ei enää auteta. Ni sitte niinkö jotenkin se, että kuitenkin ois vielä niitä tyyppejä, jotka auttaa, ettet sää siellä ala tippumaan sitte kelkasta."

Maahanmuuttajataustaisten nuorten toimintamahdollisuusvajeita toisen asteen opinnoissa tulisi selkeästi tukea niin että heillä olisi mahdollisuus onnistua ja edetä omien unelmien mukaisesti, on kyse sitten ammattikoulutuksesta tai lukio-opinnoista.

"Että meidän ei niinku tarttis välttämättä niinkun oman itsemme takia ohjata niitä nuoria sinne lähihoitajakoulutukseen, koska me tiedetään, että järjestelmällä ei ole rahkeita ja me ei uskota niitten ihmisten rahkeisiin, vaan me pystyttäis niinku vastata siihen epäkohtaan jollakin tavalla. Ett tarjota sitä tukee, että ne pärjää."

Haastatellut työntekijät ehdottivat, että näiden nuorten toimintamahdollisuuksia tulisi tukea kouluavustajilla, uraohjauksella ja opiskelutekniikoita harjoittamalla. Tuen tulisi olla koulupäiviin sisältyvää, esimerkiksi läksyparkista iltapäivisin voisi olla apua. Jos tukea varten pitää lähteä talvi-iltana matkustamaan kauemmas pois kotoa ja ei ole bussilippua, niin käytännössä nuori ei voi hyödyntää tuen mahdollisuutta. Siksi olisi tärkeää, että tuki olisi nivottu koulupäivän yhteyteen normaaliin arkeen.

Kaikki haastatellut työntekijät toivat esiin, että sekä peruskoulusta että jatko-opinnoista puuttuu tarvittava tuki maahanmuuttajataustaisille lapsille, nuorille ja aikuisille. Työntekijät tunnistavat järjestelmästä puuttuvan tuen, ja samoin he tunnistavat paineet ohjata järjestelmän mukaisesti. Tämä aiheuttaa työntekijöille eettistä ristiriitaa, kun maahan muuttaneen etu tai toiveet törmäävät järjestelmän puutteisiin. Tiedonkeruu ja tiedon tuottaminen alueilla olevien hankkeiden piirissä on yksi keino pyrittäessä vaikuttamaan koulutuspalveluiden kehittämiseen. Kyse ei ole pelkästään rahasta, vaan myös tahdosta ja suunnitelmallisuudesta järjestää koulutuspalveluita pitkäjänteisesti ja ihmisten toimintamahdollisuuksia aidosti edistäen.

6.5 Tunteiden, muiden lajien ja leikin toimintamahdollisuus

Tunteiden toimintamahdollisuus tarkoittaa, että ihmisillä on mahdollisuus kiintyä itsensä ulkopuolisiin asioihin ja ihmisiin ja heillä on mahdollisuus rakastaa toisia ihmisiä, surra, ikävöidä, olla kiitollinen ja oikeutetusti vihainen. Lapsen tunnemaailman kehitystä ei saa vääristää peiloilla ja huolilla. Muut lajit -toimintamahdollisuuteen kuuluu mahdollisuus elää yhdessä luonnon ja eläinten kanssa ja mahdollisuus huolehtia niistä. (Nussbaum 2011, 33–34; Sarlio-Siintola 2010,40.)

6.5.1 Muuttosyyhyn ja lainsäädäntöön liittyvät tekijät ja palveluiden järjestelmälähtöisyys

Maahanmuuttoa tapahtuu eri syistä. Huonoimmassa asemassa ovat sotien vuoksi muuttavien ihmisten lisäksi myös ne, joita köyhyys ja työttömyys ajavat pois kodeistaan. Näissä seutukunnissa tällaisia maahan muuttaneita ovat mm. kausityöläiset maataloilla tai turkistarhoilla. On perheitä, jotka muuttavat Euroopan sisällä maasta toiseen vanhempien etsiessä työtä.

"Joo et on alottanu koulun Bulgariassa ja se on asunu se perhe välillä Saksassa, sitten taas Bulgariassa, ja sitten Suomessa. "

Tällöin lasten elämä on juuretonta ja rakkaat jäävät taakse:

"Ei ne ikinä halunnu tänne tulla, siel on kaverit ja mummo ja koira siellä."

Suomen järjestelmä ja palvelut eivät luo näille perheillä aitoja toimintamahdollisuuksia myöskään tässä yhteiskunnassa. Jos työjärjestelyt eivät olekaan sitä mitä oli luvattu tai työ loppuu, jäävät nämä ihmiset ilman turvaverkkoja. He eivät välttämättä saa edes tietoa esimerkiksi kielikoulutusmahdollisuuksista. Palveluissa nämä useimmiten Itä-Euroopasta tulevat pätkätyöläiset "eivät kuulu kenellekään" ja jäävät helposti ulkopuolisiksi. Heidän kohdallaan voidaan puhua globaalista eksklusiosta, ulkopuolelle jättämisestä ja syrjään sysäämisestä koko Euroopassa.

Kiristetyt perheenyhdistämiskriteerit rajaavat yhä useamman elämään erossa omasta perheestään. Läheiset ja rakkaat ihmiset voivat olla kaukana, ja heistä voi olla jatkuva huoli. Lisäksi asian käsittely kestää kauan ja odottelu syö ihmisen voimavaroja, lamauttaa.

"Ja sitten saattaa olla se vaikuttaa sit siihen, että niinkun, että tavallaan jämähtää sit junnaa siihen, että odottaa vaan sitä, että se (perheenyhdistämisprosessi) menee eteenpäin."

Perheenyhdistämispolitiikan käytännöt pikemminkin estävät kuin edistävät maahan muuttaneiden tunteiden toimintamahdollisuutta. Haastatteluissa nousi myös esiin, ettei isoille perheille löydy suuria asuntoja, joissa nämä voisivat asua yhdessä ja että palvelut on tarkoitettu ydinperheille.

"Se että... että siellä on aikuisia ja ihan halutaan asua yhdessä...niin jotenkin tämä järjestelmä ei ota vastaan tämmösiä perheitä kovin mielellänsä, koska ei oo niinku...meidän asunnot ei oo sitä varten, eikä asumistukijärjestelmät, eikä mitkään nää etuudet ei oo sitä varten..."

Hyvä elämä tarkoittaa eri ihmisille eri asioita. Joissakin kulttuureissa hyvän elämän edellytys on tiivis perheyhteisö, ja sitä pitäisi pyrkiä myös palveluilla tukemaan.

6.5.2 Harrastuksiin pääsy

Leikin toimintamahdollisuus tarkoittaa, että ihmisillä on mahdollisuus leikkiä, nauraa ja virkistäytyä (Nussbaum 2011, 34). Erilaiset harrastusyhteisöt ovat yksi mahdollisuus osallisuuden kokemiseen. Haastatelluista maahan muuttaneista vain yhdellä miehellä oli harrastus: hän kävi pelaamassa jalkapalloa porukassa, jossa oli sekä kantasuomalaisia että maahan muuttaneita. Harrastamisen vähyyteen vaikuttaa varmasti osaltaan myös tiedon puute harrastusmahdollisuuksista. Myös kulttuuriset seikat yhdistyneenä sukupuoleen voivat liittyä harrastamisen mahdollisuuteen.

"...somalialaistytöjä, pojat saa pelata jalkapalloo mutta tytöt pitää olla niinku kotona auttamassa."

Harrastaminen tuo yleensä mukanaan iloa ja suhteita harrastuskavereihin, ja erilainen harrastustoiminta voi olla väylä yhteisöön liittymiseen ja mukana oloon. Esimerkiksi kunnan järjestämät, ilmaiset ja säännölliset ryhmäliikunta- ja kulttuurin harrastamismahdollisuudet ovat yksi keino edistää virkistäytymisen toimintamahdollisuutta, mahdollisuuksia kohdata muita ihmisiä ja tuntea iloa. Paikkakunnilla oli hankkeita sekä liikuntaan että kulttuuriin liittyen. Haasteena on juurruttaa hankkeissa kehitetty toiminta osaksi peruspalveluja ja niiden toimintaa. Kaikki matalan kynnyksen toimintapaikat kuten kirjastot, liikuntapaikat ja työväenopistot ovat erittäin tärkeitä osallisuuden kannalta.

6.6 Hallinnan, työn ja omistusoikeuden toimintamahdollisuus

Hallinnan, työn ja omistusoikeuden toimintamahdollisuus tarkoittaa mahdollisuutta osallistua niihin poliittisiin valintoihin, jotka koskevat omaa elämää, oikeutta poliittiseen osallistumiseen sekä sananvapauden ja yhdistymisvapauden suojaan. Toimintamahdollisuuteen sisältyy myös yhtäläinen omistusoikeus (maa-alueisiin tai muihin aineellisiin hyödykkeisiin) ja oikeus osallistua työelämään tasa-arvoisesti ja omista inhimillisistä lähtökohdista käsin. (Nussbaum 2007, 77; 2011, 34; Björklund & Sarlio-Siintola 2010, 40.) Tässä tutkielmassa tarkastelen erityisesti oikeutta osallistua työelämään ja siihen liittyviä seikkoja. Työllistyminen nähdään pääväylänä kotoutumiseen, mikä näkyi myös ammattilaisten kommentteissa:

"Ett tämä juttu niin, se on mun mielestä se keskeisin avain, koska työ on se, millä sinä joko opit työtäs, ansaitset rahaa, pärjää omin voimin... ja kaikkihan lopuks sitä tahtoo."

6.6.1 Yksilölliset tekijät: kielitaito, päämäärätietoisuus ja koulutustausta

Henkilökohtaisena työhön ja työllistymiseen liittyvänä tekijänä aineistosta nousi erityisesti kielitaito. Jonkinasteinen kielitaito on tietysti työllistymisen edellytys, jotta kommunikointi työpaikalla on mahdollista. Yleensä työntekijöiden täytyy osata suomea tai ruotsia, mutta työnantajien haastatteluissa kävi ilmi, että toisessa yrityksessä kieleksi kävi myös englanti. Ensimmäisen palkatun maahanmuuttajataustaisen työntekijän kanssa puhuttiin englantia ja pikkuhiljaa palkattiin lisääkin englantia osaavia maahan muuttaneita. Vähitellen koko yrityksen työkieleksi muotoutui englanti. Haastateltujen työnantajien mukaan kielitaito on tärkeä, mutta täydellistä kielitaitoa ei vaadita. Näin kielitaidon merkitystä kommentoi toinen työnantaja: *"Melko suuri,*

mutta jos on halu oppia, niin kyllä se hoituu." Eräs haastateltu maahanmuuttajataustainen nainen totesi, että hän haluaa työpaikan. Hän jatkoi: *"Mutta vaikea jos ei hyvin puhu suomen kieli, vaikeaa."* Haastatellut ammattilaiset pohtivat, että onko se kuitenkin kielitaito, joka estää maahan muuttaneiden työllistymisen, sillä moniin töihin ei tarvita sujuvaa kielitaitoa. Ehkä kyse on enemmänkin työnantajien ennakkoluuloista ja asenteista.

Myös ihmisen omilla asenteilla ja päämäärätietoisuudella on vaikutuksensa työllistymiseen. Näin vastasi työllistynyt maahan muuttanut, jolta kysyttiin, miten hän neuvoisi muita maahan muuttaneita työn haussa:

"First of all I would say that before you look at other things you need to look at yourself. You need to have a proper attitude. You need to...If you want to work and you do something you have to believe it is worthwhile doing what you are going to do."

Myös Harakkamäen (2008) tutkimuksessa ihmisen päämäärätietoisuus oli työllistymistä tukeva seikka.

Koulutustausta vaikuttaa tietenkin ihmisen mahdollisuuksiin työllistyä. Maahan muuttaneen koulutustaso on henkilökohtainen toimintamahdollisuuksiin vaikuttava tekijä mutta se, miten ihminen pystyy mahdollista koulutustaan Suomessa hyödyntämään, riippuu monista sosiaalisten olosuhteiden eroista. Jokainen haastateltu maahan muuttanut kertoi toiveistaan päästä työelämään. Silti heistä vain yksi oli saanut työpaikan Suomessa, hän oli työntekijänä tehtaalla. Kyseinen ihminen oli opiskellut ammattikorkeakoulututkinnon Suomessa ja ylemmän tutkinnon toisessa Euroopan maassa, mutta silti hän ei ollut saanut koulutustaan vastaavaa työtä. Tässä kohtaa tulemme ennakoasenteisiin, ennakkoluuloihin ja rasismiin.

6.6.2 Asenteet, ennakkoluulot ja rasismi rekrytoinnissa

Kun yritysten edustajilta kysyttiin, mitkä tekijät vaikuttavat maahanmuuttajataustaisten ihmisten palkkaamiseen, he vastasivat yksiselitteisesti:

"Se on hyvin paljon, jos mä mietin niinkun yksityisiä yrittäjiä, niin siellä mä näen, että se tärkein on kuitenkin niinkun se yrityskulttuuri, ja yrittäjän tai työnjohdon ja heidän niinkun tahtotila. Ja silloin se on vaikeaa, se niinkun tähän on turha laittaa resurssit, yrittää niinkun saada ihmisiä sisään työpaikkoihin, jos ei ole sitä perusedellytystä, sitä tahtotilaa."

"Oma asenne näitä ihmisiä kohtaan."

Ennakkoluuloista ja asenteista maahan muuttaneita kohtaan kertoivat myös ammattilaiset.

"Työnantajien puolelta sitten taas täällä ei niin paljon maahanmuuttajataustaisia vielä ole, että ne ois niinkun jokapäiväisiä, että täällä olis totuttu näkemään esim. kaupan kassalla. Et ehkä se niinkun niitten näkyminen täällä jokapäiväisessä elämässä ja arjessa, niin se on vielä niin harvinaista että. Ne on aika tuntematon massa. Ja kaikki tuntematon herättää kumminkin jonkinlaista ennakkoluuloa."

"Mä soisin ite, että se ois helpompaa heille, että niinku. Et maahanmuuttajanuoriakin enemmän niinku ihmiset tuntis ja niitä niinku näkis ja. Et ne ei oo semmonen outo massa ihmisiä, jotka tulee vastaan niin. Just yllättyy, kun ne puhuukin hyvää suomee tai niinku silleen."

Muutamat suuret kauppaketjut ovat sitoutuneet työllistämään vaikeassa työmarkkinatilanteessa olevia ihmisiä, kuten maahan muuttaneita. Ammatillaisia mietitytti, että toteutuuko kauppaketjun sitoumus lähinnä ruuhkasuomessa.

"Se on oikeestaan aina se, että miten niinku joku tavaratalonjohtaja täällä, henkilöstöjohtaja, miten ne niinkun ottaa sen, miten se niinkun, miten ne kokee että täällä pystyy. Rajoitehan ei nyt oo kun kuin ihmisen omassa päässä. Sehän on aina, että kuka siellä on niinkun, minkälainen organisaatiokulttuuri, minkälainen johtaja siellä sitten niinkun on. Että niin niin. Vähän niinkun rohkeutta kyllä sitä toivois semmoista rohkeutta. Tuskin ne ihmiset lakkaisi siellä kaupassa käymästä."

Toisaalta kun esimerkiksi hankkeen työntekijä lähestyy työnantajia, niin sosiaalista vastuullisuuttakin työnantajilta löytyy. Tämä edellyttää usein keskustelua ja kasvokkain kohtaamista.

"...Se että kyllä sitä joutuu niinku joutuu kyllä niinkun vaivaa näkemään, että. Jos sitä nuorta ei esimerkiksi ota mukaan, kun sinne menee, niin sitten tarjoaa jotain sellaista, mistä niillä ei oo käsitystä työnantajilla ehkä välttämättä. Niin ei se toimi sillä tavalla."

"Tietyllä lailla tietysti ko osaa heidän kaa keskustella ja kommunikoida niin kumminkin se tuota. Kyllä ne varmaan ymmärtää kuitenkin sen tietynlaisen sosiaalisen vastuun, et ei ne nyt osa siitä haluais ehkä kieltäytyäkään."

Yritys- ja organisaatiokulttuuri ja ennen kaikkea johdon asenteet ovat ratkaisevassa roolissa siinä kuka työllistyy ja kuka ei. Työnantajan asenteiden merkityksestä puhuivat myös Suutari ym. (2016) omassa selvityksessään. Myös selkeää rasismia näkyi rekrytointiin liittyen.

"... Et aatellaan että kun ottaa sit suomalaisen siihen, niin sitten voi mennä sieltä mistä aita on matalin, vaikka voi olla että se ulkomaalaistaustainen vois olla vielä pätevämpi. Mutta ei ehkä, kun siinä on se tuntematon, outo nimi siinä hakemuksessa, niin se on ehkä sitten, kumminkin vielä vaikuttaa siihen. Ja näin on ihan sanottukin, että se menee mappi ööhön. Koska oletetaan että semmosen, sen henkilön kanssa on hankala jotenkin sitten kommunikoida."

Samasta asiasta kertoivat myös mm. Ahmadin (2005), Larjan ym. (2012), Boothin ym. (2010) ja Carlssonin ja Roothin (2007) tutkimukset. Rekrytointikäytännöissä näkyy myös se, että Suomi on todistusten maa. Pulmaa tulee siitä, ettei Suomessa hyväksytyä ulkomailla tehtyjä tutkintoja eikä työnhakijalla ole ehkä työtodistuksia.

"Ja oikeestaan se, että niinkun nuorten, joilla on jo tutkinto vaikka lähtömaasta, niin niitä tutkintoja ei tavallaan niinkun osata mieltää täällä meillä Suomessa. Et ne on niinkun vähän semmosia, mitä me ei pystytä ymmärtämään täällä, niin se ei oo niinkun sitten riittävä."

"Sitten se, että niillä ei ole todistuksia, ne ei pysty niinkun. Kun Suomessa kuitenkin työnantajat kysyy, että mitä sä oot ennen tehnyt. Ja jos sä sanot, niinku et mä oon ollut eri farmeilla tuolla töissä ja tehny, niin se jää vähän kevyeksi niin. Me haluttais nähdä joku paperi. Vähän jotain tarkempaa, että missä sä olet ollut töissä ja kuinka kauan."

Yritysten kynnys ottaa ensimmäinen maahanmuuttajataustainen työntekijä on melko korkea. Mutta jos yrittäjä palkkaa ensimmäisen maahan muuttaneen ja kokemukset ovat hyviä, se alentaa kynnystä ottaa maahanmuuttajataustaisia työntekijöitä jatkossa. (Lemetyinen & Riusala 2004, 14.) Tämän totesivat myös haastatellut työnantajien edustajat. Ensimmäisen maahanmuuttajataustaisen työntekijän jälkeen he olivat palkanneet lisää maahanmuuttajataustaisia työntekijöitä, ja toinen työnantaja puhui multikansallisesta tiimistä, josta oli tullut yrityksen voimavara.

6.6.3 Sukupuoli

Sukupuoli on suhteelliseen asemaan liittyvä tekijä, joka vaikuttaa työn toimintamahdollisuuksiin. Jo aiemmin kielikoulutusta käsitellessä tuli esiin, että naiset voivat olla kotona vuosia ilman että oppivat kieltä ja saavat mahdollisuuksia kouluttautua ja sitä kautta päästä työelämään. Sukupuoleen kietoutuu näin sosiaalisiin olosuhteisiin liittyviä seikkoja, joiden yhteisvaikutuksesta työelämään pääsy vaikeutuu.

Myös eronneiden naisten voi olla vaikea saada kiinni omasta toimijuudestaan ja päästä työmarkkinoille. Kyse on myös kulttuurisista seikoista. Suomessa naisten oletetaan olevan itsenäisiä toimijoita, kun joissakin kulttuureissa mies päättää asioista.

"... sitten niinku tämmöset kulttuuriseikat, että tuota niinkun tietyissä kulttuureissa, kun se naisen asema ei oo niin tasa-arvoinen. Ett se mies siellä pitää ja ei sieltä niin vaan lähdetäkään mihinkään, kun se mies hoitaa kaikki asiat, niin sitten nainen jää. Jos se sitten jää yksin, niin eihän se pärjää mitenkään."

"... näistä naisista jotka .. jotka tulevat yksin tai ovat eronneet .. nämä eronneet naiset tulee useesti semmosista maista, missä ei yleensä erota. Ett he eroavat täällä tai sitten ovat matkalla tänne eronneet, ja että ei oo niinku pystytty kasvamaan siihen niinkun eronneen naisen identiteettiin, eikä koeta että ollaan täysvaltasia, välttämättä täysvaltasia yhteiskunnan jäseniä, vaan että se on jotenkin niinku sen perheen kautta aina identiteetti muodostunu, niin se on varmaan sen takia se on varmaan niinkun iso .. iso riski näille naisille."

Naisten toimintamahdollisuusvajeisiin ja niiden kompensoitiin pitäisi palveluissa kiinnittää huomiota ja auttaa naisia verkostoitumaan ja saamaan vertaistukea. Janan toisessa päässä ovat hyvin koulutetut, nopeasti kielen haltuun ottavat naiset, jotka päämäärätietoisesti hakevat paikkansa työelämässä.

"Mut eilenkin oli aivan loistava malliesimerkki niinkun yliopistotutkinnolla. Tiesi tasan tarkkaan: hän opettelee nyt suomen kielen, sitten ruotsin kielen ja hän laittaa huomenna avoimen hakemuksen Microsoftille ja Nokialle ja mies istui vieressä."

Kaikki haastatellut naiset toivoivat pääsyä työelämään, mutta yksikään ei ollut päässyt töihin. Heille järjestyi kyllä työharjoittelupaikkoja muttei työpaikkoja. Kun tarkastellaan maahan muuttaneiden työllisyyttä, niin juuri naisten huono työllistyminen painaa kokonaisprosenttia alas. Ulkomaalaistaustaisten miesten työllisyysaste on 71 %, kun suomalaistaustaisten miesten työllisyysprosentti on 74 %. Sen sijaan ulkomaalaistaustaisten naisten työllisyysprosentti on 56 %, kun suomalaistaustaisilla naisilla se on 73 %. Naisten heikompaan työllistymiseen liittyvät äitiys, heikko kielitaito, matala koulutus ja lyhytaikainen Suomessa asuminen. (Larja & Sutela 2015, 74, 79–80.)

6.6.4 Puutteelliset verkostot, puutteelliset työnhakutaidot ja puutteelliset palvelut

Maahan muuttaneilla ei ole välttämättä tietoa siitä, kuinka Suomessa toimitaan työtä hakiessa. Heiltä puuttuvat usein myös ne sosiaaliset verkostot, jotka auttavat paikallisia ihmisiä työnhauksussa, kuten nuoria pääsemään ensimmäiseen kesätyöpaikkaan.

"Ei niillä oo sellasta, ku ei vanhemmat osaa ohjata koska ei oo sitä sellasta, että mä meen äitin työpaikalle tai isän työpaikalle kesätöihin ja sieltä kotoa ei tuu semmosta ohjausta."

Ylipäänsä se, mistä työtä voi hakea, voi olla ihmiselle epäselvää samoin kuin se, miten työnhakuprosessissa toimitaan ja käyttäytyään.

"Ett kuka käy heidän kanssa käsi kädessä etsimässä sitä työpaikkaa, kertomassa heille, että miten sä käyttädyt, kun haet työpaikkaa, ett mikä on työn arvostus Suomessa, ett miten he ymmärtävät sen työnantajan asenteen."

Jos löytyy työpaikkoja, joihin voi hakea, on seuraava kompastuskivi työnhakudokumenttien teko. Suomessa käytetään paljon sähköistä hakua, ja hakudokumenttien kirjoittaminen netissä voi heikohkolla kielitaidolla olla haasteellista. Monet maahan muuttaneet tarvitsisivat konkreettista apua ja tietoa työnhaun eri vaiheissa: työpaikan etsinnässä, hakudokumenttien teossa, työhaastattelussa toimimisessa jne. Pakolaiset ja turvapaikanhakijat saavat henkilökohtaista apua ensimmäisinä maassaolovuosinaan, mutta peruspalveluissa tällaista apua ei ole saatavilla.

"...ja kun nämä kolme vuodet täytyy niin...niin kukaan ei niinku ota koppia näistä ja TE-toimistolla ei ole resursseja, vaikka he olisivat kyllä valmiita työntekoon, siis

osaisivat ja pärjäisivät kyllä kielitaidollisestikin tehdä työtä, mutta kukaan ei ota näistä koppia, koska TE-toimiston sisällä tämä ei niinku kuulu heidän tehtäviin tavallaan, ett hehän vaan ottavat vastaan sitä työttömyyshakemusta, mutta eivät järjestä työtä. "

On hätkähdyttävää todeta, että meillä on työvoimatoimisto, jonka tehtäviin ei kuulu auttaa ihmistä konkreettisesti etsimään työtä, vaan tarkoitus on pyörittää työttömyyshakemuksia ja jäykkää byrokraattista rumbaa. TE -toimistossa palvelujen kasvottomuus on viety todella pitkälle, ja kaikki asiat tulisi hoitaa netin kautta sähköisesti. Palvelujen digitalisointi voi olla maahan muuttaneille ihmisille suuri este palvelujen hyödyntämiseen, jos ei osaa käyttää digitaalisia välineitä tai kielitaito on vielä heikko. Tämä tuli esiin myös ammattilaisten haastatteluissa. Jos kielitaitoista ystävää ei lähipiiristä löydy, voi lopputuloksena olla jokin ohitettu päivämäärä, työmarkkinatuen menetys ja siitä seuraavat maksuhäiriöt jne.

*"N1: Se miten tää systeemi toimii mihin pitää lähettää mitäki ja ilmottaa
N2: Ja mitä mitä tämä tarkoittaa tämä tämä ko on tullut kirje mitä ...mitä
N1: Ja että osaa toimia oikein täällä niinku meidän byrokratian maassa, että tekee asiat oikeeseen aikaan ettei myöhästy jostain että tavallaan kärsii siitä tai ..."*

Toisaalta digitalisaatio voi myös auttaa toisia, kun verkossa voi esimerkiksi asioida englanniksi. Palveluja digitalisoidessa pitäisi kuitenkin aina olla vaihtoehtoisesti mahdollisuus myös helposti saavutettavissa olevaan henkilökohtaiseen palveluun.

Yksi työn toimintamahdollisuuteen yhdistyvä seikka on myös urasuunnittelupalvelut, niiden saatavuus ja laatu. Maahan muuttanut tarvitsee ohjausta ja apua urasuunnitteluun pitkin matkaa, ei pelkästään heti alkuun Suomeen muuttaessaan. Ihmisiä ei saisi myöskään "lokeroida" tiettyyn työpaikkaan. Ohjauksessa pitäisi selkeästi lähteä ihmisen omista päämääristä ja auttaa häntä etenemään seuraavaan etappiin, jos hänellä on siihen resursseja ja halua. Näin pohti työnantajien edustaja:

"Että se sä tuut Suomeen ja oot siivooja oppiakseen kieltä, et se ei tarkoita siivooja ja että sun hautakivessä tulee lukemaan siivooja."

"Koska eihän eläinlääkäri Syyriasta, joka on ollut siellä yläluokan ihminen ja käyttänyt rahansa tullakseen Suomeen pelastamaan sukunsa, niin ei hänkään ole motivoitunut niinkun ajamaan taksia. Se on se, että pitää niinkun nähdä se seuraava polku. Heidän pitää uskaltaa luottaa tähän yhteiskuntaan ja nähdä se urapolku."

Molemmilla paikkakunnilla on menossa projekteja, joiden tavoitteena on helpottaa maahan muuttaneiden uran suunnittelua ja työhön pääsyä. Näissä projekteissa annetaan tietoa suomalaisesta koulutuspolusta ja työelämästä ja autetaan maahan muuttaneita konkreettisesti kaikissa

työnhaun eri vaiheissa. Näin hankkeilla paikataan peruspalvelujen puutteita. Tällä on suuri merkitys myös seuraavan sukupolven toimintamahdollisuuksille, koska vanhempien työstätyksellä on iso merkitys sille, miten maahanmuuttajataustaiset lapset jatkavat toisen asteen opintoihin peruskoulun jälkeen. Ne nuoret, joiden vanhemmat ovat työssä, ovat parhaassa asemassa koulutuksen jatkon suhteen etnisestä taustastaan riippumatta. Näin maahanmuuttajataustaisten vanhempien työllisyysmahdollisuuksien parantaminen on samalla paras väylä parantaa heidän lastensa koulu-uria. (Kilpi-Jakonen 2011, 94, 96.) Työllistymisen tukemisessa on kyse hedelmällisestä toimintamahdollisuudesta.

Paitsi että ihmiselle on tärkeää päästä mukaan yhteisöihin, hänelle on tärkeää myös toimia näissä yhteisöissä ja antaa oma panoksensa yhteisön hyväksi. Ihmisen osallisuuteen kuuluu myös vastavuoroisuus, ja sillä on merkittävä rooli ihmisen itsekunnioitukselle. Tästä puhuivat myös Wolff ja de -Shalit (2009). Tämä työn eetosta pauhaava yhteiskunta ei hyödynnä niitä resursseja, mitä maahan muuttaneilla on.

"...niin kyllä minusta meille niinku yhteiskunnallisesti yks suuri haaste on myöskin se, että mitenkä me osataan hyödyntää se resurssi, mikä näissä ihmisissä tulee, ett jotenki että se on niinku kulkee sit jollakin tavalla käsikädessä myöskin tämän täysvaltaisuuden kanssa, että ett pääsee niinkun toimimaan niillä olemassa olevilla taidoilla ja kyvyillä, mitä on ja resursseilla mitä on."

Haastatteluissa nousi esiin myös tarve sellaisille työpaikoille, joissa olisi mahdollista työskennellä osa-aikaisesti, jos ihmisen voimavarat eivät riitä kokopäivätyöhön. Muutenkin olisi mieltävä myös muita vaihtoehtoja kuin palkkatyötä yhteiskunnan osallistumisen muodoiksi. Ehkä kansalaispalkka voisi mahdollistaa uusia tapoja tehdä yhteistä hyvää, jos se tulisi voimaan muodossa, johon ei liity pakko-osallistumista.

6.6.5 Yhteistyö ja asiakasohjaus eri palvelujen kesken

Myös kunnallisten palvelujen yhteistyö työvoimahallinnon palvelujen kanssa vaikuttaa maahan muuttaneiden työllistymismahdollisuuksiin. Jokaisen ihmisen etu olisi, että eri palvelut nivoutuisivat mielekkääksi kokonaisuudeksi. Yhteistyö kuitenkin vaihtelee, ja palvelu ei ole myöskään tasalaatuista eri kunnissa ja eri paikkakunnilla.

"Mutta ei mulla oo kunnan kans juurikaan mitään kontaktia, vaikka mul on niin paljon maahanmuuttajia, ketkä mä tiedän, että ne on myös esim. toimeentulotuen asiakkaita. Että tottakai on jotain."

"Kyllä siellä on ollut niinkun vähän semmoista, että tehdään se mikä meidän on pakko, mut sitten niinku TE-toimistolle siirtyy sitten se loppu. ... niin kyllä siellä"

niinkun edelleen vähän ihmetellään, että mistä näitä tulee, että. Pitääkö näillekin antaa palvelua? Tämä oli vähän liian karkeesti sanottu."

Asiakasohjaus on todella tärkeässä roolissa varsinkin maahan muuttaneiden kohdalla, koska heillä voi olla itsellään hyvin puutteelliset tiedot eri palveluista ja niiden tarjoamista mahdollisuuksista. Asiakasohjaus ei aina toimi.

"Kun on näitä soide-uudistuksia ja näitä ja ne aiheuttaa et pitää hakea sitä omaa työtä ja on niinkun paljon semmosta miten. Jos oma työkin on vähän mullistuksessa ja epäselvää ja aiheuttaa sitä kiirettä ja ehkä jotain myllerrystä ihmisessä. Niin musta tuntuu, et se ei, se näkyy sitten tännepäin, ja tota että asiakasohjaus mun suuntaan ei oo tänä syksynä kyllä hirveen hyvin toiminu."

Toisaalta oli myös kokemuksia, että yhteistyö esimerkiksi kunnan palvelujen ja TE-toimiston kesken voi olla toimivaakin ja asiakas vaihdetaan saattaen toiseen palveluun. Tämä tuli aineistossa esiin lähinnä TE-toimiston kolmaslinjan asiakkaiden kanssa. (TE- palveluissa on kolme palvelulinjaa, jonne työttömät ohjataan tarpeen mukaan. Kolmaslinja vastaa pitkäaikaistyöttömistä ja vaikeasti työllistettävistä.)

6.7 Osallisuus: käytännön päättelyä ja yhteenkuuluvuutta toimintamahdollisuuksissa

Nussbaumin (2011, 39–40) mukaan sekä käytännön päättelyn että yhteenkuuluvuuden toimintamahdollisuuksien pitäisi sisältyä muihin toimintamahdollisuuksiin, läpäistä niitä kaikkia. Kuten jo aiemmin on tullut ilmi, niin tässä tutkielmassa katson, että ne yhdessä määrittävät osallisuutta.

Käytännön päättelyn toimintamahdollisuus korostaa, että ihmisillä tulee olla mahdollisuus muodostaa käsitys hyvästä ja suunnitella sen pohjalta elämäänsä, ja yhteenkuuluvuuden toimintamahdollisuus painottaa, että ihmisillä tulee olla mahdollisuus elää yhdessä toisten kanssa, olla sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja tuntea empatiaa. Ihmisten tulee saada elää yhteisössään itseään kunnioittavasti ja ilman nöyryytyksiä, samanarvoisina toisten kanssa rodusta, sukupuolesta, seksuaalisesta suuntautumisesta, etnisistä seikoista, kastista, uskonnosta tai alueellisesta alkuperästä riippumatta. (Nussbaum 2007, 77; 2011, 34; Björklund & Sarlio-Siintola 2010, 40.) Palveluissa nämä toimintamahdollisuudet tarkoittavat sitä, että ihmiset saavat riittävästi oikeaa tietoa suunnitelmiansa ja päätöstensä pohjaksi ja heidät kohdataan palveluissa arvostavasti heidän lähtökohdistaan käsin.

6.7.1 Neuvontapisteet auttavat tieto-osallisuudessa

Jotta ihminen voi olla täysivaltainen ja aktiivinen toimija ja suunnitella omaa elämäänsä, hän tarvitsee riittävästi tietoa, tieto-osallisuutta. Tiedon saamisessa on kuitenkin paljon parantamisen varaa. Kun yhdeltä maahan muuttaneelta kysyttiin haastattelussa, että mistä hän on saanut tietoa palveluista, niin hän vastasi näin:

"... nykyään enemmän ymmärtää ja oppii enemmän suomea, osaa lukea ja sitten minä jos netissä tai lehdissä, ja tarkistaa tai katso tietoja, mutta ennen minä en ymmärtää, ei tiedä, en tiedä kenelle saa neuvoa, kenelle saa neu- siis, en tiedä oikeesti missä tai kuka voi auttaa."

Jokaisella viranomaisella, joka maahan muuttaneita kohtaa, tulisi olla tietoa ja taitoa ohjata heitä eteenpäin eri asioissa riippumatta siitä, mikä työntekijän toimenkuva on. Tätä toin esiin jo terveyden toimintamahdollisuudessa. Jokaisella työntekijällä pitäisi olla kokonaiskuva alueen palveluista ja mahdollisuuksista, minkä pitäisi olla mahdollista näillä pienehköillä paikkakunnilla. Toinen haastatteluissa esiin tullut pulma oli, että varsinkin hyvin pienillä paikkakunnilla ei esimerkiksi TE-toimistossa osattu neuvoa maahan muuttaneita, koska heitä oli vain muutamia, eikä tietotaitoa maahan muuttaneiden ohjaamisesta ollut kertynyt. Tätäkin helpottaisi toimivat yhteistyöverkostot eri tahojen kesken. Puutteellinen kokemus ja tietotaito pienillä paikkakunnilla maahan muuttaneiden palvelujen järjestämisessä näkyi myös Martinin ym. (2013) ja de Liman ja Wrightin (2009) tutkimuksissa.

Yhteistyöverkostojen tärkeys on paikkakunnilla havaittakin ainakin päätellen tämän hetken hankkeista, joissa useissa on tavoitteena juuri toimivien yhteistyöverkostojen kehittäminen eri toimijoiden ja palveluiden kesken. Toisaalta myös jokainen yksittäinen työntekijä voi aloittaa yhteistyön. Maahan muuttajien toimintamahdollisuuksien ja osallisuuden kannalta tasavertainen suhde työntekijään ja yhdessä yhteydenotto johonkin toiseen tahoon, josta katsotaan olevan hyötyä, on aina hyvä lähtökohta.

Molemmissa paikkakunnissa on hanketoimintana perustettu matalan kynnyksen neuvontapisteet, joihin maahan muuttaneet voivat mennä joustavasti ilman ajan varaamista ja joissa saa henkilökohtaista palvelua ja ohjausta. Siellä voi käydä kysymässä, että mitä postilaatikosta tullut Kelan kirje tarkoittaa. Tällaiset helposti saavutettavat neuvonta- ja ohjauspalvelut ovat todella tärkeitä paikkoja, jollaisia maahan muuttaneet toivoivat itsekin Heinon (2015) tutkimuksessa. Näistä ohjauspisteistä pitäisi kuitenkin tulla vakituksia peruspalveluja, jotta ne eivät lop-

puisi hankkeen päätyttyä ja ihmiset voisivat luottaa palvelun jatkuvuuteen. Wolffin ja de-Shalitin (2007) mukaan se, että voi luottaa toimintamahdollisuuden säilyvyyteen luo turvallisuutta. Neuvontapalvelut palvelevat myös muita työntekijöitä, jotka voivat tarvittaessa joko ohjata ihmisiä sinne tai saada konsultaatiota soittamalla palveluun. Neuvontapalvelupisteisiin kertyy kokemustietoa palvelujen toiminnasta alueella, mitä kannattaisi systemaattisesti kerätä ja viedä eteenpäin poliittisille päättäjille ja virkamiehille palvelujen kehittämiseksi.

Tiedon saantiin liittyvät myös erikieliset esitteet ja materiaalit. Erityisesti päivähoitossa oli käännetty lomakkeita ja tehty mm. kuvakortteja selventämään vanhemmille, että millaisia vaatteita lapselle tulee hankkia, mutta monissa muissa palveluissa materiaaleja ei ollut. Myös digitaalisia välineitä voisi hyödyntää huomattavasti enemmän, esimerkiksi esittelyvideoita eri kielillä voisi olla kunnan keskeisistä palveluista kunnan verkkosivuilla. Digitaalisten materiaalien rinnalla tulee kuitenkin aina olla myös paperiset versiot, sillä joillekin maahan muuttajille nimenomaan palvelujen digitaalisuus on este.

6.7.2 Sosiaalisten verkostojen ja suhteiden suuri rooli yhteenkuuluvuudelle

Mukaan pääseminen ja tunne yhteenkuuluvuudesta ovat ihmisen perustarpeita, osallisuuden keskiössä. Yhteenkuuluvuus on hedelmällinen toimintamahdollisuus, jolla on vaikutuksia myös muihin toimintamahdollisuuksiin laajalla alueella. (Wolff & de-Shalit 2007, 54–56.)

Maaseudulle muutetaan myös kantasuomalaisten puolisoiksi. Puoliso voi toimia maahan muuttaneen porttina tähän yhteiskuntaan ja ohjata ja helpottaa kaikin tavoin hänen sopeutumistaan Suomeen.

"No jos mä katon tätä meidän aluetta nyt, niin sanoisin, että he jotka tulevat perhesyistä, heillä on tämä puoliso, joka tukee ja joka ...jonka kautta pääs... sosiaalielämä tavallaan aukeaa, ett mä en kato ett he olisivat mikä... missään riskiryhmässä."

On myös mahdollista, ettei puoliso ei pysty auttamaan maahan muuttaneen mukaan pääsyssä paikallisiin ympyröihin tai jopa ehkäisee tämän toimintamahdollisuuksia.

"Täällä meidän alueella on jotenkin niinku nää puoliset...perhesyistä tulleet on...niinkun...se ehkä on kysymys näistä...ku tää on aika laaja tää maaseutu tässä ja että maaseudulle siis tullaan naimisiin ja sillä tavalla eletään eristynyttä elämää, että välttämättä se puoliso ei osaa ...tai puolisoilla ei ole ennestäänkään niitä sosiaalisia ympyröitä kovin paljon, niin siinä tapauksessa puoliso... niin kun tänne tulee maahanmuuttajana naimisiin tällasen niinku valmiiksi syrjässä olevan ja..ja syrjäytymisvaarassa olevan kantasuomalaisen kanssa, niin se on riski..."

"Hmm. No. Aika... Ei voi ehkä yleistää mutta aika usein on ollu sellaisia tilanteita ehkä että he ei oo välttämättä saaneet siltä aviopuolisolta tai perheeltä tietoa heidän mahdollisuuksista."

Perheen lisäksi etniset ja kulttuuriset yhteisöt voivat tarjota mahdollisuuksia osallisuuteen. Var-sinkin kiintiöpakolaisina tulleilla on paikkakunnilla omia yhteisöjään. Yleensä tällainen yhteisö on tuki ja turva ja yhteisön jäsenet auttavat toisiaan, mutta yhteisössä voi esiintyä myös hierarkkisuutta ja poissulkemista.

"Mutta että sitte kuitenkin niinkö, no just äsken tapasin nuorta ni se just puhuki, että he nyt ruokaa sitten kun tänään tulee uusia afgaaneja ja he vievät sitte ruokaa, että hyvin tiivis niillä on se..."

"Esimerkiksi nuorten keskuudessa, niin ei oteta kontaktia tiettyyn, jos edustaa tiettyä uskontoa tai sukua, ei tulla edes auttamaan, ei tulkata."

Kun maahan muuttaneilta kysyttiin haastatteluissa, että keiden puoleen he kääntyvät, kun tarvitsevat apua tai on jokin hätä, niin vastaus oli ystävät. Maahan muuttanut kuvaili muuttoaansa opiskelemaan Suomeen:

"It was pretty convenient for me because a friend of me from my village was already here. So I could always be in contact with him."

Ystävät olivat kaikille haastatelluille maahan muuttaneille tärkeitä ja auttoivat toimimalla tulkeina, opastamalla palveluissa jne. Ystävät olivat muita maahan muuttaneita omasta maasta tai muista maista. Osallisuutta voi kokea eri yhteisössä eri tavoin ja eri vahvuksena (Nivala & Ryy-nänen 2013, 26–27), ja maahan muuttaneiden omat piirit ja ystävät tarjoavat yhden yhteisön, johon ihminen voi kuulua, osallistua ja tuntea kuuluvansa.

Omien yhteisöjen lisäksi maahan muuttaneiden tulisi päästä mukaan laajemmin tähän yhteis-kuntaan, osaksi naapurustoa, koulutusta, työelämää, paikkakuntaa jne. Kun haastatteliija kysyi ryhmähaastattelussa seitsemältä maahan muuttaneelta, onko heillä suomalaisia ystäviä, niin yh-deltäkään ei löytynyt sellaista. Yksinäisyys vaivaakin myös maahan muuttaneita. Tätä toivat esiin sekä työntekijät että maahan muuttaneet itse.

"... Kiinassa varmasti vaikka ei tuttuja, mutta jos samassa vaikka asuu samassa alueessa, siellä tulee lapsia heti juttelee, mitä sinun lapset minkä ikäinen ja heti pääsee puhumaan, täällä ei oikeen, minun silloin vähän, siis alussa kun lapse- kaksi lasta, ja minulle alussa vähän hankala, ja sitten kaipasin semmonen tilanteessa, vaikka minä ei puhu paljon, aina siis kotona, mutta joskus tuntuu kaipaisin sellainen kavereita."

Suomalainen vähäpuheinen kulttuuri ei mitenkään edistä muualta tulleen mukaan pääsyä. Haastateltujen maahan muuttaneiden mukaan suomalaiset naapurit eivät puhu ja muihin suomalaisiin on vaikea tutustua. Näin pohti eräs äiti:

"... joskus ulkomaalaiset sanoo suomalaiset ovat vähän siis semmonen kylmä, siis tuntuu, no, ei tarkoita huonoo, mut ei siis alkaa puhuu kun paljon se puhumaan, mutta se on pe- siis supisuomalainen, että ei oo aina siis puhu paljon..."

Samasta ilmiöstä kertoi maahan muuttanut, joka oli työssä. Hän kertoi ihmetelleensä alkuaikoina, että eikö hänestä pidetä työpaikalla vai kokeeko työkaveri hänen läsnäolonsa epämukavaksi, koska hänen kanssaan ei juteltu lainkaan.

"Yeah, you'd be working all day and all you talk is 'coffee now ... coffee finished.' It's normal, it takes some time to understand."

Kulttuurit kuitenkin muokkautuvat vuorovaikutuksessa jatkuvasti, myös puhekulttuuri Suomessa, ja edistystäkin tapahtuu. Kyseinen maahan muuttanut jatkoi: *"But today people have changed, they talk more often."*

Osallisuus vaatii ihmisten välistä kommunikaatiota ja tilanteita, joissa sitä syntyy. Suuremmissa kaupungissa on kunnan ylläpitämä kaikenikäisten kohtaamispaikka, joka on avoinna päivittäin ja jossa käy vanhempia lapsineen, koululaisia, eläkeläisiä jne. Kuka tahansa saattaa myös varata tilat esimerkiksi omien juhliensa viettoon, joten tilat edistävät silläkin tavoin asukkaiden mahdollisuuksia yhteenkuuluvuuteen. Myös yhdistysten ja järjestöjen yhteinen tila, jossa on viikoittain yhtenä iltana kansainvälinen ilta, oli paikka, jossa maahan muuttaneet kävivät.

"...sillon siellä on semmonen uusi kansainväli- kansainvälinen ilta kes- joka keskiviikko, niin sitten tie- tie- silloin siellä heti alussa mietitään, tulee semmonen tilanteeseen, siellä kutsutaan kaikki kansalaisia ja sekä maahanmuuttajia siellä voi oppia suomen kieltä ja toi- siis tutu- vähän kulttuuri, eri kulttuuri moni tulee, monikulttuuri ee -kulttuurisuus menee siellä ja vaikka tavata vaikka ni silloin se on tosi mukava..."

Tällaiset yhteiset kohtaamispaikat ovat todella tärkeitä ja auttavat maahan muuttaneita tutustumaan ja kohtaamaan muita paikkakuntalaisia. Yhteenkuuluvuus edistää ihmisten kokonaisvaltaista hyvinvointia, ja yhteisiin paikallisten asukkaiden kohtaamistiloihin kannattaisi palveluissa panostaa.

6.7.3 Mahdollisuus ihmisarvoon, itsemääräämisoikeuteen ja oikeudenmukaisuuteen?

Läksin tämän tutkielman johdannossa liikkeelle sosiaalityölle ja itselleni tärkeitä arvoista: ihmisarvosta, oikeudenmukaisuudesta ja itsemääräämisoikeudesta, joiden tulisi toteutua kaikissa

kohtaamisissa. Ne ovat arvoja, jotka saavat ilmiänsä käytännön päättelyn ja yhteenkuuluvuuden toimintamahdollisuuksissa. Näiden arvojen toteutumiseen vaikuttavat mitä suurimmassa määrin myös työntekijän asenteet ja työskentelytapa. Keskeisessä asemassa on työntekijän ja maahan muuttaneen välinen suhde, joka vaikuttaa siihen, millaisia toimintamahdollisuuksia kohtaamisesta maahan muuttaneelle avautuu. Jotta asiakas-työntekijä -suhde voi olla vastavuoroinen ja ihmisen itsekunnioitusta tukeva, täytyy kohtaamisten lähtökohtana olla, että tehdään asioita ihmisen kanssa, ei hänen puolestaan. Työskentelyn lähtökohtana ovat ihmisen omat arvot ja päämäärät sekä jaettu valta. Jos työntekijä holhoaa maahan muuttanutta objektina, kohteena, hän heikentää tämän omaa toimijuutta ja subjektiivuutta. Tällöin kyse on ylivoimasta. Jos ihmisellä on toimintamahdollisuusvajeita esimerkiksi heikon kielitaidon vuoksi, on näitä toimintamahdollisuusvajeita kompensoitava erilaisilla työtavoilla joustavasti. Kyse on aina ihmisestä yksilönä ja hänen ainutkertaisista lähtökohdistaan. Tavoitteena on, että ihmisen tunne omasta kyvykkyydestä ja toimijuudesta vahvistuu. Se on itsekunnioituksen perustaa. Työntekijän kunnioittavaa asennetta ja dialogia ovat korostaneet myös Turtiainen (2012), Anis (2008) ja Tuori (2012).

Palveluissa tulisi tukea sitä, mikä ihmisen itsensä mielestä on hyvä elämä. Valitettavasti työntekijät usein joutuvat "kauppaamaan" sitä mitä järjestelmä haluaa ihmisen omien toiveiden sijaan. Näissä tilanteissa kyse on myös ammattilaisen vallankäytöstä, manipulaatiosta, jolloin ihmistä ohjataan toimimaan järjestelmän haluamalla tavalla. Tästä esimerkkinä oli mm. työntekijän ahdistus siitä, että nuoria ohjataan ammattikouluun, koska lukiosta puuttuu opiskeluun tarvittava tuki. Järjestelmälähtöisyys rajoittaa ihmisten toimintamahdollisuuksia ja joskus jopa estää niitä, kun palveluissa päin vastoin tulisi tukea ihmisten toimintamahdollisuuksia ja kompensoida mahdollisia toimintamahdollisuusvajeita.

Vielä suurempi este näiden arvojen toteutumiselle ovat ne ennakkoluulot ja rasismi, joita maahan muuttaneet tämänkin tutkielman pohjalta kohtaavat. Huolestuttavaa on, että myös muutamassa työntekijöiden puheenvuorossa tuli selkeää kategorisointia ja jopa rasismiakin jotakin tiettyä etnistä ryhmää kohtaan.

"N1: Joo tää on tavallista, mutta tää koskee ehkä tiettyä ryhmää että (sitte)

N2: (kansalaisia) tietyn maan

N1: Nii, nii, että meillä, mul on esimerkiks luokassa yks kaks kolme neljä, ne on kaikki eristä maasta, mut et se on justin tää yhen maan kansalainen joka

N2: No, tää on samaa tää mun, ja sit se menee nii että tän, tän yhden kansalaisuuden kans on nää ongelmat..."

Jos työntekijällä on ihmistä kohtaan valmiiksi tällainen asenne tämän etnisen taustan vuoksi, ei maahan muuttaneella ole mahdollisuutta osallisuuteen, yhteenkuuluvuuteen ja tasaveroiseen suhteeseen ja kohteluun. Kun kyseessä on työntekijä, niin kyseessä on aina myös valtasuhde, ja näin työntekijä käyttää ylivaltaansa todella väärin. Pienellä paikkakunnalla yhdenkin ihmisen asenteilla voi olla todella suuri merkitys maahan muuttaneen toimintamahdollisuuksiin kuten myös Sotkasiira & Haverinen (2016) totesivat. Yhteistyö eri tahojen kesken olisi todella tärkeää. Verkostomaisessa tavassa työskennellä asiat tulevat läpinäkyvämmiksi ja erilaiset näkökulmat nousevat esiin. Tämä voisi ehkäistä myös työntekijöiden yksin jäämistä, uupumista ja kyynistymistä.

Kyse on myös laajemmin alueen kulttuurista, jossa vaikutuksensa on niin poliittisilla päättäjillä kuin eri organisaatioiden johdolla ja työntekijöilläkin. Walter, Ruiz, Tourse, Morningstar, MacArthur & Daniels (2017) korostavat päättäjien ja eri organisaatioiden johdon selkeää ja suoranaista rasmin tuomitsemista. Ihmisillä on tietoisia ja tiedostamattomia ennakkoluuloja, kun he työskentelevät ihmisten kanssa, joilla on kulttuurisia arvoja ja normeja, jotka eroavat heidän omistaan. Nämä ennakkoluulot tulisi tunnistaa. Jotta eri organisaatioissa voidaan avoimesti pohtia ennakkoluuloja, se vaatii myös johtajuutta, joka rohkaisee oppimista työyhteisössä, jossa virheet ovat sallittuja ja konfliktit kohdataan. Kyse on paitsi työntekijöiden omasta itsereflektiosta myös organisaatioiden toiminnan läpivalaisusta. Paikkakunnan päättäjien tulisi luoda sellaista perustaa, että ennakkoluulojen ja rasmin ilmentymiä ja vaikutuksia voitaisiin rehellisesti tutkia. Avain asenteiden ja käytöksen muuttamiseen on ymmärtää marginalisoitujen yksilöiden kokemuksia ja tunnistaa myös ne tiedostamattomat ajatukset ja teot, jotka alun alkaen ovat olleet aiheuttamassa marginalisaatiota. (Walter, Ruiz, Tourse, Kress, Morningstar, MacArthur & Daniels 2017, 218–219.)

Eräs haastatelluista maahan muuttaneista kuvasi, kuinka vieraaseen liittyy pelkoja, joista ei päästä eteen päin, jos ei kohdata ja puhuta.

"Having said that there are some people in society who have stereotypes in mind. This is where they come from, this is the religion they have, this is how they live. It could be a threat. There is always fear, I think. But I think it is a dilemma because first you are not willing to know because you are afraid. Especially if you have heard some things about the place I come from. So you are afraid, you will never make the move to come close to me. What I would think is well I don't know what they think about me, even if you are just looking at me to wonder what I was doing if I'm walking on the street. I would think something else, why is he staring at me. A lot of things is because we have a lot problems in our head because we do not talk."

Suvaitsevaisuuden ja ymmärryksen lisääntyminen vaatii kohtaamisia, puhetta ja kuulemista. Ihmissuhteet ja verkostot rakentuvat arjen kohtaamisissa, voidaan puhua myös arjen kansalaisuudesta, joka rakentuu vastavuoroisista kansalaisuuden tapahtumista (Isin 2008). Tässä ihan pienet paikkakunnat erottuivat haastatteluissa edukseen.

"... jos puhutaan nyt näistä perheistä, jotka ihan muuttuu syrjäkylään, niin kyllä tämä syrjäkylän henge, henki on semmonen, ett se vie mukaanansa siinä arjen kotouttamisessa, ett, ett se arjen kansalaisuus toimii erittäin hyvin näissä meidän pienissä kunnissa, ett ett kaupungissa, missä voit olla incognitona ja missä on useampi maahanmuuttaja, se on niinkun arkea, ett ei niitä huomaa enää, hyvällä ja pahalla tavallaan... niin ihmiset jotka asuvat siellä, niin he kokevat kyllä tavallaan sitä juuri sitä arkikansalaisuutta, koska he on otettu vastaan ja he, kylä on niinku kantanu heitä, tavallaan."

Tämä on se etu, mikä pienimmillä paikkakunnilla on. Ihmiset eivät jää kasvottomiksi ja heidän kanssaan kohdataan arjessa, kylänraitilla ja kaupan kassalla. He pääsevät mukaan yhteisöön ja osallisiksi sen elämästä. Sama yksilöllinen suhtautuminen ja kiinnostus maahan muuttaneisiin maaseudulla tuli esiin Saartenojan ym. (2009) selvityksessä. Tämän tutkielman aineistossa tällaista "kylä kantaa" -henkeä löytyi juuri todella pienistä, muutaman tuhannen asukkaan paikkakunnista. Tästä kertoo myös seuraava esimerkki. Kotouttamislaissa todetaan, että kunnassa tulee edistää suvaitsevaista ilmapiiriä. Eräällä hyvin pienellä maalaispaikkakunnalla pohjustettiin kiintiöpakolaisten asuttamista kuntaan.

"N1: Siellä tehtiin hyvä alkutyö. Siellä pohjustettiin hyvin, yli kaks vuotta. Ensinhän oli todella iso vastustus, sitten vielä isompi. Sit kun valtuusto teki päätöksen ja kaikki nää hetkeksi rauhoittu, mutta sitten alkoi valtava loan heitto.

H: Joo.

N1: Tämmöistä mitä sitten pienellä paikkakunnalla voi olla. Sittenhän me oltiin siellä ja tuota (kaupungin nimi, kyseisestä kaupungista) oli ja. Oli tämmöinen kansalaisille avoin kyselyilta ja he kyllä kysyi ihan kaikkea mahdollista. Mutta todella hyvin he ovat ottaneet vastaan."

Loppujen lopuksi paikalliset lahjoittivat paljon tavaraa huonekaluista polkupyöriin ja lakanoihin ja varustivat paikkakunnalle tulevien perheiden asuntoja kaikin tavoin. Pakolaisten saavuttua arjen verkostot läksivät pyörimään ja uudet asukkaat otettiin mukaan elämän menoon. Hyvä ja tarpeeksi pitkä vuoropuhelu etukäteen yhdessä paikallisten asukkaiden kanssa oli kuitenkin ratkaisevaa tälle onnistuneelle lopputulokselle.

Ymmärryksen ja suvaitsevaisuuden lisääminen on tavoitteena myös niissä monissa hankkeissa, joita molemmilla tutkimuspaikkakunnilla on parhaillaan maahan muuttaneisiin liittyen me-

nossa. Tarve tulla hyväksytyksi ja saada arvostusta on ihmisen perustarve. Se, että saa arvostavaa ja kunnioittavaa kohtaamista ja kohtelua muilta, on avainasemassa kaikissa toimintamahdollisuuksissa. Rasismi on korrosiivinen olosuhde, jonka vaikutus leviää eri toimintamahdollisuuksiin. Mikään koulutuspaikka tms. ei ole aito toimintamahdollisuus, eikä inklusiosta voida puhua, jos ihmisen arvoa kyseenalaistetaan. Ei voi liikaa korostaa, että ihmisarvoon kuuluu vapaus stigmoista (Aaltola 2010, 179) ja rasismilla rikotaan ihmisarvoa.

7 YHTEENVETO JA POHDINTA

Tarkastelin tässä tutkielmassa maahan muuttaneiden sosiaalista osallisuutta Senin (2001) ja Nussbaumin (2000a) kehittämän toimintamahdollisuusteorian avulla. Määritin osallisuuden ja toimintamahdollisuuksien suhdetta siten, että osallisuus on pääsyä toimintamahdollisuuksiin ja mahdollisuutta käytännön päättelyyn ja yhteenkuuluvuuteen eri toimintamahdollisuuksissa, eli mahdollisuutta oman elämän suunnitteluun ja kunnioittavaan ja tasa-arvoiseen kohtaamiseen suhteissa muihin ihmisiin. Kartoitin maahan muuttaneiden toimintamahdollisuuksiin liittyviä seikkoja kahdessa eri seutukunnassa. Minulla oli kaksi erillistä tutkimuskysymystä: toinen koski tekijöitä, jotka yhdistyvät palvelujen muuntamiseen toimintamahdollisuuksiksi ja toinen työllistymiseen liittyviä tekijöitä.

7.1. Tulokset

Pitkälti samat tekijät liittyvät sekä maahan muuttaneiden toimintamahdollisuuksiin yleisesti kuin myös tarkennettaessa katsetta erityisesti työllistymisen toimintamahdollisuuteen. Näin olen esittelen vastaukset tutkimuskysymyksiini tässä yhteenvedossa yhdessä, toinen toisiinsa loimituen. Lisäksi tutkielmaa tehdessäni huomioin, että mitkä tekijät liittyivät erityisesti paikkakuntien pienuuteen, ja tuon myös nämä erityispiirteet kootusti esiin tässä yhteenvedossa.

Kielitaito, tiedon puute palveluista, ammattilaisten työkuulttuuri ja työntekijän ja maahan muuttaneen suhde

Keskeiset seikat, joilla on vaikutusta siihen, miten palveluista avautuu toimintamahdollisuuksia ja jotka vaikuttavat työllistymiseen, voidaan yhdistää kommunikaatioon. Heikolla kielitaidolla palvelujärjestelmän ymmärtäminen ja siinä toimiminen on haasteellista. Kielestä johtuvia toimintamahdollisuusvajeita tulisi kompensoida riittäväillä tulkkipalveluilla ja niin kauan, että ihminen varmasti ymmärtää ja pystyy tuottamaan kieltä itsenäisesti. Tulkkipalvelujen merkitystä on korostanut myös Hammar-Suutari (2009) tutkimuksessaan. Myös aikaresurssi eli pidempi aika maahan muuttaneen kohtaamiseen, kapulakielen välttäminen ja selkkokieliisyys helpottavat kommunikaatiota. Työllistyminen edellyttää useimmiten joko ruotsin tai suomen kielen taitoa, mutta haastateltujen työnantajien mukaan kohtuullinen kielitaito riittää, ja toisessa yrityksessä työllistymiseen kävi myös englannin kieli.

Tiedon puute hankaloittaa ja rajoittaa maahan muuttaneiden toimintamahdollisuuksia. Jotta voi tehdä päätöksiä ja suunnitella omaa elämäänsä, täytyy olla tietoa eri vaihtoehdoista, tieto-osallisuutta. Tietämättömyys palvelujärjestelmästä on tullut esiin monissa muissakin tutkimuksissa, mm. Jäppinen 2007, Hammar-Suutari (2009), Saartenoja ym. (2009), Törmä ym. (2014) ja de Lima & Wright (2009). Molemmilla tutkimuspaikkakunnilla on hanketoimintana perustettu maahan muuttaneiden neuvontapisteet, joissa voi kysyä neuvoa ja saada henkilökohtaista ohjausta. Heinon (2015) tutkimuksessa maahan muuttaneet itse korostivat tällaisten neuvontapisteiden tarpeellisuutta. Tieto-osallisuuteen vaikuttaa myös palveluohjaus: se, että työntekijä katsoo tilannetta maahan muuttaneen kanssa kokonaisvaltaisesti ja ohjaa tarvittaessa myös muihin mahdollisiin palveluihin.

Ammattilaisten työkuultuurilla ja työntekijän ja maahan muuttaneen välisellä suhteella on iso rooli siinä, miten palveluista muotoutuu aitoja toimintamahdollisuuksia. Kyse on kommunikatiosta laajassa merkityksessä, mikä näkyi kaikissa palveluissa terveydenhuoltopalveluista kielikoulutukseen. Asiakaslähtöinen, avoin ja joustava maahan muuttaneiden erityiset tarpeet huomioiva kohtaaminen palveluissa avaa maahan muuttaneille toimintamahdollisuuksia. Kohtaamisen laatua ovat tuoneet esiin omista tutkimuksistaan myös Turtiainen (2012), Anis (2008) ja Tuori (2012). Tarvittaessa yhteistyö ja verkostomainen työote eri tahojen kesken luovat turvallisuuden tunnetta maahan muuttaneelle, helpottavat häntä jäsentämään palvelujen kokonaisuutta ja auttavat ammattilaisia näkemään laajemmin erilaisia toimintamahdollisuuksia maahan muuttaneen tilanteessa. Ammattilaisten työkuultuuriin liittyvä tekijä on myös erikielisten diagnostisten menetelmien ja välineiden puute puhe- ja oppimisvaikeuksien diagnosoinnissa, mikä hidastaa ja hankaloittaa maahanmuuttajataustaisten lasten ja aikuisten avun saantia näissä tilanteissa. Näitä erikielisiä diagnostisia välineitä ja materiaaleja pitäisi kehittää.

Järjestelmäkeskeisyys, palveluiden laatu ja verkostojen puute

Työllisyys- ja koulutuspolitiikan sekä palvelujärjestelmän järjestelmälähtöisyys hankaloittavat maahan muuttaneiden toimintamahdollisuuksia. Työntekijät ohjasivat nuoria näiden omien lukiotoiveiden vastaisesti ammattikouluun, koska he katsoivat lukio-opinnot ilman tukea liian haasteellisiksi. Maahanmuuttajataustaisilta oppilailta ja opiskelijoilta puuttui tarvittava tuki opintoihin valmistavan koulutuksen jälkeen. Jotta lukio- tai ammattikoulutus olisi aito toimintamahdollisuus maahan muuttaneelle, pitäisi koulutuksen arkeen nivoa helposti saatavaa ja saavutettavaa tukea, kuten kieliapua, opiskelutekniikoiden opetusta ja läksyapua. Työntekijät toivat esiin tätä ristiriitaa järjestelmän ja ihmisen omien lähtökohtien välillä. Jotta järjestelmää

voitaisiin kehittää, pitäisi eri ammattilaisten yhdessä ja mieluiten yhdessä maahan muuttaneiden kanssa viedä asiaa eteen päin. Tiedontuotanto ja -keruu alueilla olevien hankkeiden piirissä on yksi keino pyrittäessä vaikuttamaan järjestelmän ja palveluiden kehittämiseen.

Koulutus-, työnhaku- ja urasuunnittelupalvelujen saatavuus, saavutettavuus ja laatu liittyvät työllistymiseen. Kielitaito on hyvin keskeisessä roolissa yhteiskuntaan mukaan pääsemisessä, se on parhaimmillaan hedelmällinen toimintamahdollisuus. Kielikoulutuksen oikea taso ja opettajan pätevyys ovat kuitenkin ratkaisevia sille, että kielikoulutuksesta avautuu maahan muuttaneelle aitoja toimintamahdollisuuksia. Ei riitä, että järjestetään kielikoulutusta, pitää olla laadukasta kielikoulutusta. Siihen kannattaisi kunnissa todella panostaa. Maahan muuttaneilla on usein puutteita suomalaisen työskulttuurin ymmärtämisessä ja työnhakutaidoissa, mutta peruspalveluissa, kuten TE-toimiston palveluissa, ei konkreettista apua ole saatavilla. Toimintamahdollisuuksien puutteita tulisi kuitenkin kaikin tavoin kompensoida henkilökohtaisella palvelulla kasvottomien digitaalipalvelujen sijaan. On ristiriitaista, että vaikka työllistyminen nähdään kotouttamisen päätavoitteena, niin peruspalveluissa tätä tavoitetta ei tueta kaikin mahdollisin tavoin. Molemmilla paikkakunnilla käynnissä olevat hankkeet auttavat maahan muuttaneita suomalaiseen työskulttuuriin tutustumisessa ja työelämään hakeutumisessa. Myös verkostoilla, varsinkin suhteilla kantaväestöön, on aiempien tutkimusten mukaan (mm. Ahmad 2005, Forsander 2013, Frijtersin ym. 2005) suuri merkitys maahan muuttaneiden työllistymiseen. Haastatelluilla maahan muuttaneilla näitä suhteita ei juuri ollut.

Sukupuoli ja maassaolon status

Kulttuuriset seikat, sukupuoleen liittyvät tekijät ja elämäntilanne kietoutuivat usein yhteen, kun tarkasteltiin erityisesti naisten mahdollisuutta mennä kielikurssille ja työllistyä. On tärkeää, että naiset kohdataan palveluissa heidän omista lähtökohdistaan käsin ja tuetaan heidän omaa toimijuuttaan. Myös Heinon (2015) tutkimuksessa nousi esiin palvelujen kohdentamisen tarve ja Nordberg (2015) nosti esiin sen, kuinka palveluissa ohitettiin naisten omat toiveet. Haastatelluissa nousi esiin varsinkin eronneiden naisten vaikeudet saada otetta työmarkkinoista. Maahan muuttaneiden naisten hankaluudet päästä työmarkkinoille ovat todenneet mm. Forsander (2007), Davydova (2012) ja Larja ym. (2015) omissa tutkimuksissaan. Palveluissa tulisikin kiinnittää erityistä huomiota maahan muuttaneiden naisten tilanteeseen ja hyödyntää myös esimerkiksi ryhmätoimintaa, jossa olisi mahdollisuuksia myös vertaistukeen.

Maahanmuuton status vaikuttaa suoraan siihen, mihin palveluihin ihminen on oikeutettu. Paperittomien ihmisten kohdalla voidaan puhua myös eksklusiosta, koska heidän toimintamahdollisuutensa ovat hyvin rajatut tässä yhteiskunnassa.

Sosiaaliset suhteet, ennakkoluulot ja rasismi

Sosiaalisen osallisuuden keskiössä on mahdollisuus kohdata muita tasavertaisesti ja saada kunioittavaa kohtelua kaikissa tilanteissa sekä mahdollisuus solmia ihmissuhteita. Hyvät suhteet muihin ihmisiin edistävät myös kaikkia muita toimintamahdollisuuksia toimien näin hedelmällisenä toimintamahdollisuutena (Wolff & de-Shalit 2007). Maahan muuttaneiden ei ollut helppoa luoda suhteita muihin ihmisiin, varsinkaan kantasuomalaisiin, ja useat kokivat itsensä myös yksinäisiksi. Sen vuoksi kaikki matalan kynnykset kohtaamispaikat, asukastuvat ja harrastus- ja toimintamahdollisuudet, jotka auttavat kohtaamaan muita ihmisiä, ovat todella tärkeitä. Niihin kuntien kannattaisi panostaa.

Ennakkoluulot ja rasismi ovat asioita, jotka rajoittavat ja estävät maahan muuttaneiden toimintamahdollisuuksia. Maahan muuttaneet kohtaavat ennakkoluuloja ja rasismia, ja he kohtaavat niitä myös palveluissa ja työntekijöiden taholta. Rasismia pienillä paikkakunnilla ovat omissa tutkimuksissaan nostaneet esiin myös Sotkasiira & Haverinen (2016) ja de Lima (2005). Toivoisin, että hallitus ei lausunnoillaan palautuskeskuksista ja rangaistuksista paperittomien auttajille lisäisi vastakkainasettelua, vaan tuomitsisi rasismia ja korostaisi yhteistä taistelua rasismia ja terrorismia vastaan. Tätä eettistä selkärankaa ja arvojohtajuutta toivoisin myös kuntien päättäjiltä. Suvaitsevaisuuden lisääminen onkin tavoitteena niillä monilla hankkeilla, joita alueilla paraikaa on. Tämä vaatii selkeätä kannanottoa, sitoutumista ihmisarvoon ja yhdenvertaisuuteen, ja rasismia suorasanaisesti tuomitsemista sekä kuntien päättäjiltä että eri organisaatioiden johdolta. Samoin eri organisaatioiden ja työntekijöiden itsensä tulisi jatkuvasti läpivalaista toimintaansa, jotta tunnistettaisiin ne ennakoasenteet, joiden varassa käytännössä toimitaan.

Haastatellut työnantajat ja ammattilaiset näkivät suurimpana esteenä maahan muuttaneiden työllistymiselle työnantajien ennakkoluulot ja asenteet. Yhdessä paikallisten työnantajien kanssa voisi miettiä, miten näihin asenteisiin ja ennakkoluuloihin voisi vaikuttaa ja miten saataisiin alennettua kynnystä palkata se ensimmäinen maahanmuuttajataustainen työntekijä. Julkinen palvelujärjestelmä voisi näyttää hyvää esimerkkiä monikulttuurisen henkilökunnan palkkaamisessa.

Pienten paikkakuntien erityispiirteet

Tekijöitä, jotka liittyvät palvelujen muuntamiseen toimintamahdollisuuksiksi ja työllistymiseen erityisesti pienillä paikkakunnilla, ovat tulkkipalvelujen saatavuus, pitkät välimatkat, vähemmistöjen näkyvyys, palvelujen joustavuus ja paikallinen politiikka. Oman tulkkikeskuksen puute ja pitkät matkat vaikuttivat tulkkipalveluihin. Syrjäkylillä pitkät välimatkat vaikeuttivat myös kielikurssille pääsyä, samoin työharjoittelumahdollisuudet olivat vähäisiä. Pitkät välimatkat nousivat esiin myös Martinin ym. (2013) selvityksessä. Myönteinen puoli juuri näissä ihan pienimmissä paikoissa oli, että maahan muuttaneet olivat näkyviä ja heidän kanssaan oltiin kanssakäymisissä, jolloin he pääsivät osallisiksi kyläyhteisöön ja sen toimintaan. Tämä sama näkyi myös Saartenojan ym. (2009) haastatteluissa.

Palvelut eivät pienillä paikkakunnilla ole välttämättä niin erikoistuneita kuin isommissa kaupungeissa, ja samat työntekijät hoitavat monia eri asioita maahan muuttaneen kanssa, mikä edistää luottamusta. Samoin pienellä paikkakunnalla palvelut voivat parhaimmillaan olla hyvin joustavia, kuten neuvolapalvelut molemmilla paikkakunnilla olivat. Kolikon toinen puoli on, että maahan muuttaneiden määrän vähäisyyden vuoksi palvelujen tarjonta varsinkin koulutuspalvelujen osalta voi olla suppeampaa. Valinnanvaraa ja eri tasoisia koulutuksia ei välttämättä ole kovinkaan paljoa. Myös Martinin ym. (2013) selvityksessä palvelujen henkilökohtaisuus näkyi vahvuutena ja maahanmuuttajamäärien pienuus vaikeutti palvelujen järjestämistä. Paikallispolitiikan merkitys maahan muuttaneiden toimintamahdollisuuksille korostuu pienillä paikkakunnilla. Hyvä pakolaisten vastaanoton valmistelu kunnassa johti onnistuneeseen lopputulokseen. Toisaalta maahan muuttaneista saattaa tulla paikallisen politiikan välineitä niin kuin toisella paikkakunnalla oli kieliasiaa käynyt. Vanhempien ja lasten kotouttaminen eri kielillä on olosuhde, jolla on heikentäviä vaikutuksia moniin eri toimintamahdollisuuksiin. Ihmisen itsemääräämisoikeus, oikeus samanarvoiseen kohteluun ja ihmisarvo siten, että ihminen on lopputulos, ei väline millekään poliittisille päämäärille, pitäisi aina olla kunnan päätösten lähtökohtana.

7.2 Johtopäätösten kiteytys ja pohdintaa

Palveluiden olemassaolo ei takaa ihmisten saavan niistä sellaista tukea ja hyötyä, että ne edistäisivät heidän toimintamahdollisuuksiaan. Seikat, jotka vaikuttavat ihmisten toimintamahdol-

lisuuksiin nimenomaan maahanmuutto -tapahtuman vuoksi, ovat puutteellinen kielitaito ja tiedonpuute palveluista ja toimintatavoista. Se miten näitä kahta seikkaa huomioidaan ja kompensoidaan palveluissa, vaikuttaa siihen, miten hyvin palvelut toimivat maahan muuttaneiden toimintamahdollisuuksia edistävästi. Tämä on tämän tutkielman empiirisestä aineistosta noussut keskeisin johtopäätös. Maahan muuttaneiden toimintamahdollisuuksien puutteita tulisi palveluissa kaikin tavoin kompensoida, jotta voidaan puhua palvelujen muuntamisesta toimintamahdollisuuksiksi ja yhdenvertaisista toimintamahdollisuuksista. Jos ajatellaan palvelujen toiminnan sijoittuvan janalle, jonka toisessa päässä on järjestelmälähtöinen ja kaavamainen toiminta ja toisessa päässä arvostava ja ihmisen omista lähtökohdista lähtevä toiminta, niin mitä lähempänä palvelussa ollaan janan asiakaslähtöisempää päätä, niin sitä parempi mahdollisuus palvelulla on edistää maahan muuttaneen toimintamahdollisuuksia. Kyse on palvelujärjestelmän lähtökohtien, työntekijöiden asenteiden ja toimintatapojen muuttamisesta asiakaslähtöisemmiksi huomioiden ihmisten yksilölliset tarpeet.

Rasismi on asia, joka liittyy suoraan kunnioittavaan kohtaamiseen ja estää maahan muuttaneiden yhdenvertaiset toimintamahdollisuudet. Ihmisarvon, oikeudenmukaisuuden ja yhdenvertaisuuden pitäisi olla itsestäänselviä lähtökohtia kaikissa peruspalveluissa. Paikallispolitiikalla on merkityksensä myös ennakkoluuloissa ja rasismissa: siinä miten maahan muuttaneiden paikkakunnalle tuloa käsitellään ja maahan muuttaneista puhutaan. Paikalliset arvot ja normit vaikuttavat siihen, miten ihmiset katsovat, että he voivat toisia kohdata ja kohdella. Tämä korostuu pienillä paikkakunnilla.

Oli yllättävää, miten vahvasti paikallispolitiikka saattaa muutenkin vaikuttaa maahan muuttaneiden toimintamahdollisuuksiin. Jos haastattelut olisi tehty täysin suomenkielisissä kunnissa, niin paikallispolitiikka ei luultavasti olisi noussut näin selkeästi esiin. Mattilan & Björklundin (2013) tutkimuksessa osa Närpiön maahanmuuttajataustaista asukkaista kritisoi sijoittamistaan ruotsinkieliseen kuntaan, mutta tämän tutkielman aineistossa maahan muuttaneet eivät nostaneet kieliasiaa esiin ja kommentoineet sitä haastatteluissa mitenkään. Olisi tärkeää tehdä lisää tutkimusta maahan muuttaneiden tilanteista pienillä paikkakunnilla ja tiedon myötä koetaan myös vaikuttaa näihin tilanteisiin.

Hieman yllätti myös se, että niin monissa palveluissa tuotiin esiin, ettei maahan muuttaneiden kanssa toimiessa tehdä yhteistyötä muiden tahojen kanssa. Kuitenkin pienehköillä paikkakun-

nilla koko palvelujärjestelmän tuntemisen ja yhteistyön muihin tahoihin luulisi olevan mahdollista. Toivottavasti käynnissä olevat hankkeet saavat yhteistyöverkosta rakennettua. Tässäkin kyse on myös organisaatioiden ja työntekijöiden halusta ja asenteista edistää ihmisten toimintamahdollisuuksia yhdessä toimien.

Molemmilla paikkakunnilla hankkeet ylläpitävät maahan muuttaneiden neuvontapisteitä ja auttavat maahan muuttaneita konkreettisesti työn hakemisessa. Hankkeiden kautta saadaan rahoitusta palvelujen kehittämiseen. Olisi kuitenkin tärkeää, että näitä palveluja saisi hankkeiden jälkeenkin peruspalveluissa. Muutenkin voisi pohtia jatkuvien määräaikaisten hankkeiden virtaa. Ihmisten toimintamahdollisuuksien kannalta olisi parempi kehittää peruspalveluja siten, että niissä olisi kokonaisvaltaisempi, pitkäjänteisempi ja asiakaslähtöisempi ote. Tämä toisi maahan muuttaneille myös luottamusta ja turvallisuutta tulevaisuuteen ja toimintamahdollisuuksien säilymiseen.

Ihminen haluaa paitsi saada myös antaa muille ihmisille, tehdä vuorostaan hyvää. Ihmisyyteen kuuluu, että pystyy huolehtimaan myös muista, osoittamaan kiitollisuutta ja vastavuoroisuutta. Se luo myös itsekunnioitusta. (Wolff ja de-Shalit 2007, 45–47.) Suomi yhteiskuntana on rakentunut palkkatyön varaan, mutta nykyisessä maailmassa työmarkkinat ovat pirstaloituneet ja globalisoituneet. Työn lisäksi täytyy olla myös muita tapoja osallistua yhteisen hyvän kerryttämiseen ja toimimiseen muiden kanssa. Kansalaispalkka voisi toimia talouden turvaajana, ja erilainen harrastus-, yhdistys-, kansalais- sekä vapaaehtoistoiminta voisivat olla näitä muita väyliä toimia ja vaikuttaa. En tarkoita julkishallinnon viljelemää ja sen lähtökohdista lähtevää osallistamista, vaan tarkoitan, että meidän tulisi luoda erilaisia toimintamahdollisuuksia yhteiskunnassa ja paikallisyhteisöissä toimimiseen.

Tämän tutkielman teoriaan liittyvä johtopäätös on, että toimintamahdollisuusteoria on toimiva viitekehys osallisuuden tarkasteluun käytännössä ja mahdollistaa käytännön toiminnan tarkastelun eettisesti, ihmisarvoon, yhdenvertaisuuteen ja itsemääräämisoikeuteen peilaten. Näin toimintamahdollisuusteoria sopii hyvin sosiaalityön tutkimukseen. Tutkielmaa tehdessäni minulla oli vaikeuksia yhdistää osallisuuden käsitettä mielekkäästi toimintamahdollisuusteoriaan ja määrittää osallisuuden ja toimintamahdollisuuksien välistä suhdetta. Läksin liikkeelle osallisuuden käsitteestä ja tulin sitten toimintamahdollisuuksiin, kun monet lukemani tutkimukset lähtivät liikkeelle toimintamahdollisuuksista. Näissä muissa tutkimuksissa osallisuutta määri-

teltiin pelkästään yhteenkuuluvuuden toimintamahdollisuutena, mutta niissä osallisuus ei ollutkaan lähtöpisteenä. Nussbaum (2000a) kuitenkin korostaa sekä käytännön päättelyn että yhteenkuuluvuuden toimintamahdollisuuden roolia kaikkia muita toimintamahdollisuuksia läpäisevinä. Päädyin määrittelemään, että osallisuus on pääsyä toimintamahdollisuuksiin ja sekä käytännön päättelyn että yhteenkuuluvuuden mahdollisuutta eri toimintamahdollisuuksissa. Jos käytännön päättelyn toimintamahdollisuus olisi jäänyt pois osallisuudesta, olisi yksi kolmesta tärkeästä arvosta eli itsemääräämisoikeus jäänyt puuttumaan. Käytännön päättelyn toimintamahdollisuus edellyttää tietoa, jonka merkitys korostuu erityisesti maahan muuttaneiden tilanteita tarkasteltaessa, se on tärkeä osa osallisuutta. Loppujen lopuksi osallisuuden ja toimintamahdollisuuksien yhteensovittamisen toisiinsa tällä tavoin palveli mielestäni hyvin tätä tutkielmaa.

Tutkielmani tarkoitus oli saada kokonaiskuvaa maahan muuttaneiden toimintamahdollisuuksiin vaikuttavista tekijöistä, ja sen tällainen näkökulma, jossa tarkastelussa olivat mukana laajasti eri hyvinvointipalvelut ja työllistymiseen vaikuttavat seikat, mielestäni mahdollisti. Tämä laajuus teki kuitenkin tutkielmasta myös hieman pintaraapaisun. Toimintamahdollisuusteoria on käyttökelpoinen viitekehys palvelujen tarkasteluun, ja eri peruspalveluja kannattaisi tarkastella syvällisemminkin sen mukaan, miten ne edistävät tai huonoimmillaan estävät ihmisten toimintamahdollisuuksia. Näin palveluja pystyttäisiin kehittämään toimintamahdollisuuksia tukevaan suuntaan. Toimintamahdollisuusteoria sopii osallisuuden tarkasteluun muissakin ympäristöissä kuin palveluissa. Olisi mielenkiintoista tutkia esimerkiksi kansalais- ja poliittista osallisuutta ja niihin vaikuttavia tekijöitä toimintamahdollisuusteorian avulla, kun tämä tutkielma rajautui pelkästään hyvinvointiosallisuuteen.

Toimintamahdollisuudet konkretisoituvat yksittäisen ihmisen elämässä, mikrotasolla, kun taas makrotasolla päättäjiä on mietittävä, miten ihmisille luodaan yhdenvertaisia toimintamahdollisuuksia ja miten toimintamahdollisuusvajeita kompensoidaan. Koulutuksen puute on korrosiivinen olosuhde, jonka vaikutukset ulottuvat ylisukupolvisesti maahan muuttaneiden seuraavan sukupolven toimintamahdollisuuksiin. Koulutusresurssien leikkaamisen sijaan pitäisi kaikin tavoin panostaa laadukkaaseen koulutukseen, jossa huomioidaan maahan muuttaneiden toimintamahdollisuusvajeet ja järjestetään riittävästi tukea. Näen inklusion ainoana mahdollisena tienä ihmisten hyvinvointiin myös maailmanlaajuisesti. Nussbaum (2000b) perusteli toimintamahdollisuuksiensa listaa sillä, että globaalissa maailmassa meillä pitää olla tietty yhteinen ymmärrys siitä, mitä toimintamahdollisuuksia eri hallitusten tulisi kansalaisilleen taata ja mitä

nämä voivat vaatia. Keskustelu ihmisarvoisesta elämästä ja sen vaatimista toimintamahdollisuuksista ei voisi olla ajankohtaisempi.

LÄHTEET

- Aaltio, Elina. 2013. Hyvinvoinnin uusi järjestys. Helsinki: Gaudeamus.
- Aaltola, Elisa. 2010. Ihmisoikeudet. Teoksessa Niemelä, Pauli (toim.) Hyvinvointipolitiikka. Helsinki: WSOYpro.
- Adams, Robert. 2003. Social work and empowerment. Third edition. Balgrave Macmillan Press.
- Ahmad, Akhlaq. 2005. Getting a Job in Finland. The Social Networks of Immigrants from the Indian Subcontinent in the Helsinki Metropolitan Labour Market. Helsinki: University of Helsinki.
- Ahmad, Akhlaq. 2010. "Voisin tietysti palkata heitä, mutta..." Teoksessa Wrede, Sirpa & Nordberg, Camilla (toim.) Vieraita työssä. Työelämän etnistyvä eriarvoisuus. Helsinki: Palmenia, 72–92.
- Alkire, Sabine. 2009. Using the capability approach: prospective and evaluative analyses. Teoksessa Comin, Flavio, Qizilbash, Mozaffar & Akire, Sabine (toim.) The Capability Approach. Concepts, Measures and Applications. New York: Cambridge University Press, 26–49.
- Anttiroiko, Ari-Veikko. 2003. Kansalaisten osallistuminen, osallisuus ja vaikuttaminen tietoyhteiskunnassa. Teoksessa Bäcklund, Pia. (toim.) Tietoyhteiskunnan osallistuva kansalainen. Tapaus Nettimaunula. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus, 11–31.
- Arneson, Richard, J. 2011. Luck Egalitarianism - A Primer. Teoksessa Knight, Carl. & Stemplowska, Zofia (toim.) Responsibility and Distributive Justice. Oxford: Oxford University Press, 24–50.
- Björklund, Liisa & Sarlio-Siintola, Sari. 2010. Inhimilliset toimintavalmiudet suomalaisessa hyvinvointipolitiikassa. Teoksessa Hiilamo, Heikki & Juho Saari (toim.) Hyvinvoinnin uusi politiikka - johdatus sosiaalisiin mahdollisuuksiin. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Booth, Alison L., Leigh, Andrew & Varganova, Elena. 2010. Does Racial and Ethnic Discrimination Vary Across Minority Groups? Evidence from a field Experiment. Discussion paper No 4947. Bonn: Iza.
- Buchert, Ulla. 2016. Hyvinvointipalveluissa tuotetaan toiseutta luokittelemalla ihmisiä maahanmuuttajiksi. Janus 24 (1), 84–86.
- Carlsson, Magnus. & Rooth, Dan-Olof. 2007. Evidence of ethnic discrimination in the Swedish labor market using experimental data. Labour Economics, 14 (4), 716–729.
- Davydova, Olga. 2012. Venäjän lännestä Suomen itään. Teoksessa Keskinen, Suvi, Jaana Vuori, & Anu Hirsiaho (toim.) Monikulttuurisuuden sukupuoli. Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa. Tampere: Tampere University Press, 72–100.

Deneulin, Séverine. 2008. Beyond individual freedom and agency: structures of living together in the capability approach. Teoksessa Comin, Flavio, Qizilbash, Mozaffar & Alkire, Sabine (toim.) *The Capability Approach. Concepts, Measures and Applications*. New York: Cambridge University Press, 105–124.

EDU.fi -sivusto. <http://edu.fi/yleissivistava_koulutus/maahanmuuttajien_koulutus/kieli_avaimena_oppimiseen> Viitattu 6.8.2017.

ELY-keskus 2017. Tiedonanto sähköpostitse 20.3.2017.

Eräsaari, Risto. 2005. Inklusio, eksklusio ja integraatio sosiaalipolitiikassa. *Kiistakysymysten kartoitusta*. *Janus* 13 (3), 252–267.

Forsander, Annika. 2007. Kotoutuminen sukupuolittuneille työmarkkinoille? Maahanmuuttajien työmarkkina-asema yli vuosikymmen Suomeen muuton jälkeen. Teoksessa Martikainen, Tuomas & Tiilikainen, Marja (toim.) *Maahanmuuttajanaiset: Kotoutuminen, perhe ja työ*. Helsinki: väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja, D 46/2007, 312–334.

Forsander, Annika. 2013. Maahanmuuttajien sijoittuminen työelämään. Teoksessa Martikainen, Tuomas, Saukkonen, Pasi & Säävälä, Minna (toim.) *Muuttajat. Kansainvälinen muutto-liike ja suomalainen yhteiskunta*. Helsinki: Gaudeamus, 220–244.

Forsander, Annika & Ekholm, Elina. 2001. Maahanmuuttajat ja työ. Teoksessa Forsander, Annika, Ekholm, Elina, Hautaniemi, Petri, Ali, Abdullahi, Alitolppa-Niitamo, Anne, Kyntäjä, Eve & Cuong, Nguyen Quoc (toim.) *Monietnisyyt, yhteiskunta ja työ*. Helsinki: Palmenia, 57–82.

Frijters, Paul, Shields Michael A. & Price Stephen Wheatley. 2005. Job Search Methods and Their Success: A Comparison of Immigrants and Natives in the UK. *The Economic Journal* 115 (507), F359–F376.

Gothóni, Raili. & Siirto, Ulla. 2016a. Johdanto: Pakolaisuus muuttuvassa maailmassa. Teoksessa Gothóni, Raili & Siirto, Ulla (toim.) *Pakolaisuudesta kotiin*. Helsinki University Press: Gaudeamus, 9–18.

Gothóni, Raili & Siirto, Ulla. 2016b. Käsitteet ja lyhenteet. Teoksessa Gothóni, Raili & Siirto, Ulla (toim.) *Pakolaisuudesta kotiin*. Helsinki University Press: Gaudeamus, 266–272.

Gretschel, Anu. 2002. Kunta nuorten osallisuusympäristönä. Nuorten ryhmän ja kunnan vuorovaikutussuhteen tarkastelu kolmen liikuntarakentamisprojektin laadunarvioinnin keinoin. Jyväskylän yliopisto, *Studies in Sport, Physical Education and Health*, 85. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/13503/9513912868.pdf?sequence=1>> Viitattu 7.7.2017.

Hammar-Suutari, Sari. 2009. Asiakkaana erilaisuus. Kulttuurien välisen viranomaistoiminnan etnografia. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja N:o 147. Joensuu: Joensuun Yliopistopaino.

- Harakkamäki, Liisa. 2008. Maahanmuuttajanaisen polku työhön: Tutkimus maahanmuuttajanaisten työllistymisestä Suomen työmarkkinoilla. Ammattikasvatuksen lisensiaatin tutkimus. Tampereen yliopisto.
- Heino, Eveliina. 2015. Venäläistaustaisten perheiden peruspalvelukokemukset institutionaalisen luottamuksen näkökulmasta. *Janus* 23 (4), 351–368.
- Helve, Otto. 2017. Turvapaikanhakijoiden sosiaali- ja terveysterveyst. Luento MONET-seminaarissa 11.5.2017, THL. Luentodiat verkossa.
<<https://www.slideshare.net/THLfi/turvapaikanhakijoiden-sosiaali-ja-terveyspalvelut>. > Viitattu 9.9.2017.
- Herne, Kaisa. 2012. Mitä oikeudenmukaisuus on? Helsinki: Gaudeamus.
- Hick, Rod. 2012. The capability Approach: Insights for a New Poverty Focus. *Journal of Social Policy* 41 (2), 291–308.
- Hirvilampi, Tuuli. 2015. Kestävän hyvinvoinnin jäljillä. Ekologisten kysymysten integroiminen hyvinvointitutkimukseen. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 136. Kelan tutkimusosasto.
<<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/154175/Tutkimuksia136.pdf?sequence=4>> Viitattu 20.7.2017.
- Hirvilampi, Tuuli & Mäki, Sari. 2013. Toimeentulovaikeuksia, yksinäisyyttä ja alemmuuden kokemuksia. Perusturvasaajien rajalliset toimintamahdollisuudet. Teoksessa Kangas, Olli, Niemelä, Mikko & Raijas, Anu (toim.) Takaisin perusteisiin. Perusturvan riittävyys kulutuksen näkökulmasta. Helsinki: Kelan tutkimusosasto. Teemakirja 12, 120–140.
- Hokkanen, Liisa. 2009. Empowerment valtaistumisen ja voimaantumisen dialogina. Teoksessa Mäntysaari, Mikko, Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-kustannus, 315–337.
- Hämäläinen, Juha. 2008. Nuorten osallisuus. *Sosiaalipedagoginen aikakauskirja* 9, 3–34.
- Isin, Engin F. 2008. Theorizing Acts of citizenship. Teoksessa Isin, Engin, F. & Nielsen, Greg, M. (toim.) *Acts of citizenship*. London & New York: Zed Books, 15–43.
- Isin, Engin, F. & Nielsen, Greg M. 2008. Introduction. Teoksessa Isin, Engin F. & Nielsen, Greg M. (toim.) *Acts of citizenship*. London & New York: Zed Books, 1–12.
- Jäppinen, Maija. 2007. Maahanmuuttajuus, arki ja palvelutarpeet. Teoksessa Jäppinen, Maija, Hurtig, Johanna & Törrönen, Maritta (toim.) *Arjen polkuja ja kohtaamisia: venäläistaustaiset maahanmuuttajat ja palvelujärjestelmä Kaakkois-Suomessa*. Kotka: Helsingin yliopisto, koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia, 66–112.
- Katisko, Marja. 2016. Kulttuurien välinen kompetenssi sosiaalityössä. Teoksessa Törrönen, Maritta, Hänninen, Kaija, Jouttimäki, Päivi, Lehto-Lundén, Tiina, Salovaara, Petra & Veistilä, Minna (toim.) *Vastavuoroinen sosiaalityö*. Gaudeamus Helsinki University Press, 178–188.

- Keskinen, Suvi & Vuori, Jaana. 2012. Erot, kuuluminen ja osallisuus hyvinvointiyhteiskunnassa. Teoksessa Keskinen, Suvi, Vuori, Jaana & Hirsiaho, Anu (toim.) *Monikulttuurisuuden sukupuoli. Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa*. Tampere: Tampere University Press, 7–35.
- Kiilakoski, Tomi. 2007. Johdanto: Lapset ja nuoret kuntalaisina. Teoksessa Gretschel, Anu. & Kiilakoski, Tomi (toim.). *Lasten ja nuorten kunta. Nuorisotutkimus-verkosto/Nuorisotutkimusseura, Julkaisuja 77*, 8–20.
- Kilpi- Jakonen, Elina. 2011. Continuation to upper secondary education in Finland: Children of immigrants and the majority compared. *Acta Sociologica* 54 (1), 77–106.
- Kiviniemi, Kari. 2010. Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Valli, Raine & Aaltola, Juhani (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS – kustannus, 70–85.
- Koponen, Päivikki, Jokela, Satu, Skogberg, Natalia, Castaneda, Anu, Suvisaari, Jaana, Laatikainen, Tiina & Koskinen, Seppo 2015. Ulkomaalaistaustaiset kokevat terveytensä hyväksi, mutta terveysongelmien yleisyydessä on suuria eroja. Teoksessa Nieminen, Tarja, Sutela, Hanna & Hannula, Ulla (toim.) *Ulkomaista syntyperää olevien työ ja hyvinvointi Suomessa 2014*, 151–162. <http://www.stat.fi/tup/julkaisut/tiedostot/julkaisuluetteloyyti_uso_201500_2015_16163_net.pdf> Viitattu 25.8.2017.
- Kotouttamislaki: Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010. <<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2010/20101386>> Viitattu 4.4.2017.
- Kuronen, Marjo. 2004. Valtaitumista vai voimavaraistumista - feministisiä näkökulmia empowermentin sosiaalityön käsitteenä ja käytäntönä. Teoksessa Kuronen, Marjo, Granfelt, Riitta, Nyqvist, Leo & Petrelius, Päivi (toim.) *Sukupuoli ja sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja*. Jyväskylä: PS- kustannus, 277–296.
- Kyhä, Henna. 2011. *Koulutetut maahanmuuttajat työmarkkinoilla*. Väitöskirja. Turun yliopisto.
- Larja, Liisa & Sutela, Hanna. 2015. Ulkomaalaistaustaisten miesten työllisyysaste lähes samalla tasolla kuin suomalaistaustaisella –naisilla enemmän vaikeuksia työllistyä. Teoksessa Nieminen, Tarja, Sutela, Hanna & Hannula, Ulla (toim.) *Ulkomaista syntyperää olevien työ ja hyvinvointi Suomessa 2014*, 71–82. <http://www.stat.fi/tup/julkaisut/tiedostot/julkaisuluetteloyyti_uso_201500_2015_16163_net.pdf> Viitattu 30.12.16.
- Larja, Liisa, Sutela, Hanna & Witting, Mika. 2015. Ulkomaalaistaustaiset nuoret jatkavat toisen asteen koulutukseen suomalaistaustaisia harvemmin. Teoksessa Nieminen, Tarja, Sutela, Hanna & Hannula, Ulla (toim.) *Ulkomaista syntyperää olevien työ ja hyvinvointi Suomessa 2014*, 55–67. <http://www.stat.fi/tup/julkaisut/tiedostot/julkaisuluetteloyyti_uso_201500_2015_16163_net.pdf> Viitattu 15.9.2017.
- Larja, Liisa, Warius, Johanna, Sundbäck, Liselott, Liebkind, Karmela, Kandolin, Irja & Jansinkaja-Lahti, Inga (toim.) 2012. *Discrimination in the Finnish Labor Market. An Overview and a Field Experiment on Recruitment*. Publications of the Ministry of Employment and the Economy.

<<http://yhdenvertaisuus-fi-bin.directo.fi/@Bin/6a25f372f0e2c50f56ef23f37cb9ae75/1483472131/application/pdf/469926/discrimination-in-the-finnish-labour-market.pdf>> Viitattu 2.1.17.

Leemann, Lars & Hämäläinen, Riitta-Maija. 2016. Asiakasosallisuus, sosiaalinen osallisuus ja matalan kynnyksen palvelut. *Pohdintaa käsitteiden sisällöstä. Yhteiskuntapolitiikka* 81 (5), 587–594.

Lemetyinen, Telle & Riusala, Kimmo. 2004. Selvitys maahanmuuttajatyöstä saaduista kokemuksista ja parhaista käytännöistä Pohjanmaalla. Työministeriö. Helsinki: Oy Edita Ab. <http://www.rakennerahastot.fi/vanhat_sivut/rakennerahastot/tiedostot/esr_julkaisut_2000_2006/10_selvitys_maahanmuuttajatyosta_saaduista_kokemuksista_ja_parhaista_kaytannosta_pohjanmaalla.pdf> Viitattu 9.9.2017.

Lessmann, Ortrud & Rauschmayer, Felix. 2013. Re-coceptualizing Sustainable Development on the Basis of the Capability Approach: A Model and Its Difficulties. *Journal of Human Deveploment and Capabilities* 14 (1), 95–114.

de Lima, Philomena. 2005. Addressing Racial Harassment in Rural Communities. *CjScotland*. <http://cjscotland.co.uk/wp-content/uploads/2011/01/racial_harrassment.pdf> Viitattu 8.5.2017.

de Lima, Philomena & Wright, Sharon. 2009. Welcoming migrants? Migrant labour in rural Scotland. *Social Policy and Society* 8 (03), 391–404.

Maahanmuuttovirasto 2016. Euroopan muuttoliikeverkoston julkaisu. <http://emn.fi/files/1528/Tilastokatsaus_2016_FI_netti.pdf> Viitattu 14.7.2017.

Maahanmuuttovirasto. Tilasto turvapaikanhakijoista. <http://www.migri.fi/download/64990_Tp-hakijat_2015.pdf?462b37f1d380d488> Viitattu 10.5.2017.

Martikainen, Tuomas & Tiilikainen, Marja. 2008. Maahanmuuttajanaiset: Käsitteet, tutkimus ja haasteet. Teoksessa Martikainen, Tuomas & Tiilikainen, Marja (toim.) *Maahanmuuttajanaiset: kotoutuminen, perhe ja työ. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja, D 46/2007*. Helsinki: Väestöliitto, 15–37.

Martin, Anna, Mäntylä, Miia & Pakkanen, Merja. 2013. Maahanmuuttajien kotoutuminen maaseudulle kolmen sektorin yhteistyönä. Vaasa: Vaasan yliopisto, Levón- instituutti. <http://www.uva.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-460-5.pdf> Viitattu 1.5.2017.

Mattila, Markku & Björklund, Krister. 2013. Tomaatteja, teollisuutta ja monikulttuurisuutta. Närpiön malli maahanmuuttajien kotouttamisessa. Pohjanmaan aluekeskuksen tutkimuksia nro 5. Turku: Siirtolaisinstituutti. <<http://www.migrationinstitute.fi/files/painetutpohjanmaan-aluekeskuksen-julkaisuja-ja-tutkimuksia/sipa-5-narpion-malli-siirtolaisuusinstituutti2013.pdf>> Viitattu 1.5.2017.

Mäntysaari, Mikko. 2016. Hyvinvointiliberalismi ja uusliberalismi sosiaalityön toimintaympäristöinä. Teoksessa Törrönen, Maritta, Hänninen, Kaija, Jouttimäki, Päivi, Lehto-Lundén, Tiina, Salovaara, Petra & Veistilä, Minna (toim.) *Vastavuoroinen sosiaalityö*. Gaudeamus Helsinki University Press, 75–86.

- Niemelä, Pauli. 2010. Hyvinvointipolitiikan teoria. Teoksessa Niemelä, Pauli. (toim.) Hyvinvointipolitiikka. Helsinki: WSOYpro, 16–37.
- Nieminen, Tarja. 2017. Ulkomaalaistaustaisten työmarkkina-asema ja työnhaku. Luento MONET- seminaarissa 11.5.2017, THL. Luentodiat verkossa. <<https://www.slideshare.net/THLfi/ulkomaalaistaustaisten-tyomarkkinaasema-ja-tyinhaku>> Viitattu 9.9.2017.
- Nivala, Elina & Ryyänen, Sanna. 2013. Kohti sosiaalipedagogista osallisuuden ideaalia. Sosiaalipedagoginen aikakauskirja 14, 9–41.
- Nordberg, Camilla. 2015. Invisibilised Visions. Migrant mothers and the reordering of citizenship in a Nordic welfare state context. *Nordic Journal of Migration Research*, 5 (2), 67–74.
- Nussbaum, Martha C. 2000a. *Women and Human Development. The Capability Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nussbaum, Martha C. 2000b. Woman's Capabilities and Social Justice. *Journal of Human Development* 1(2), 219–247.
- Nussbaum, Martha C. 2007. *The Frontiers of Justice*. Harvard: Harvard University Press.
- Nussbaum, Martha C. 2011. *Creating capabilities. The Human Development Approach*. Cambridge, Massachusetts and London: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Närhi, Kati, Kokkonen, Tuomo & Matthies, Aila-Leena. 2014. Asiakkaiden osallisuus ja työntekijöiden harkintavalta palvelujärjestelmässä. *Janus* 22 (3), 227–241.
- Pakolaisten vastaanotto - tietopaketti kunnille. <<https://www.jakobstad.fi/assets/1/Uploads/Pakolaisten-vastaanotto-Tietopaketti-kunnille.pdf>> Viitattu 11.3.2017.
- Peltola, Marja. 2014. Kunnollisia perheitä. Maahanmuutto, sukupolvet ja yhteiskunnallinen asema. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 147.
- Pierson, John H. 2016. *Tackling Poverty and Social Exclusion. Promoting social justice in social work*. London and New York: Routledge.
- Pirhonen, Jari. 2013. Toimintamahdollisuudet vanhojen ihmisten pitkäaikaishoidossa. Martha C. Nussbaumin teoria etnografisen tutkimuksen valossa. *Gerontologia* 27 (2), 58–72.
- Pirhonen, Jari & Pulkki, Jutta. 2016. Sosiaali- ja terveydenhuollon perusarvojen jäljillä - avuntarpeen ja riippuvuuden tunnistaminen vanhuspalveluissa. *Janus* 3 (24), 251–264.
- Pohjola, Anneli. 2016. Sosiaalityön vastuu heikompaan asemaan joutuneista. Teoksessa (toim.) Törrönen, Maritta, Hänninen, Kaija, Jouttimäki, Päivi, Lehto-Lundén, Tiina, Salovaara, Petra & Veistilä, Minna (toim.) *Vastavuoroinen sosiaalityö*. Gaudeamus Helsinki University Press, 87–96.
- Pöllänen, Pirjo. 2013. Hoivan rajat. Venäläiset maahanmuuttajanaiset ja ylitajainen perhehoiva. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 57/2013. Helsinki: Väestöliitto.

<https://vaestoliitto-fi-bin.directo.fi/@Bin/5e4c2ae1a46e1e7ef0b9bc15c3f13e46/1493615124/application/pdf/3258914/Pöllänen%20Pirjo_hoivan%20rajat.pdf> Viitattu 1.5.2017.

Rapley, Tim. 2011. Some Pragmatics of Qualitative Data Analysis. Teoksessa Silverman, D. (toim.) *Qualitative Research 3rd Edition*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: Sage Publications, 273–290.

Rawal, Nabin. 2008. Social Inclusion and Exclusion. *Dhaulagiri Journal of sociology and Anthropology Vol.2*. Tribhuvan University.
<<http://www.nepjol.info/index.php/DSAJ/article/view/1362>>
Viitattu 1.1.17.

Rawls, John. 2001. *Justice as Fairness. A restatement*. Cambridge, Massachusetts, London: The Belknap Press of Harvard University Press.

Robeyns, Ingrid. 2005. The Capability Approach: a theoretical survey. *Journal of Human Development* 6 (1), 93–114.

Robeyns, Ingrid. 2008. Sen's capability approach and feminist concerns. Teoksessa Comin, Flavio, Qizilbash, Mozaffar & Alkire, Sabine (toim.) *The Capability Approach. Concepts, Measures and Applications*. New York: Cambridge University Press, 82–104.

Rouvinen -Wilenius, Päivi. 2014. Voidaanko yhdenvertaista osallisuutta ja yhteisöllisyyttä mitata? Teoksessa Jämsén, Arja & Pyykkönen, Anne (toim.) *Osallisuuden jäljillä*. Joensuu: Pohjois -Karjalan Sosiaaliturvayhdistys, 51–68.
<<http://www.jelli.fi/lataukset/2014/05/oSallisuuden-j%C3%A4ljill%C3%A4-verkkoversio-pakattuna-16052014.pdf>>
Viitattu 1.1.17.

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna 2006. KvaliMOTV- Menetelmäopetuksen tietovaranto (verkkójulkaisu). <http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L5_6.html> Viitattu 16.9.2017.

Saari, Juho. 2011. *Hyvinvoinnin kentät*. Teoksessa Saari, Juho. (toim.) *Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta*. Gaudeamus Helsinki University Press, 33–78.

Saartenoja, Antti, Träsk, Maarit, Tantarimäki, Sami & Mattila, Markku. 2009. *Maaseudun maahanmuuttajat. Kokemuksia työperäisestä maahanmuutosta Etelä-Pohjanmaan ja Varsinais-Suomen maaseudulla*. Helsinki: Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti.
<<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/24745/Raportteja41.pdf?sequence=1>>
Viitattu 1.5.2017.

Sen, Amartya. 1992. *Inequality reexamined*. Oxford: Oxford University Press.

Sen, Amartya. 1993. Capability and well-being. Teoksessa Nussbaum, Martha C. & Sen, Amartya (toim.) *The Quality of life*. Oxford: Clarendon Press, 30–53.

Sen, Amartya. 1995. Gender inequality and theories of justice. Teoksessa Nussbaum, Martha C. & Glover, Jonathan (toim.) *Women, Culture and Development: A Study of Human*

Capabilities. Oxford: Clarendon Press, 259–273.

Sen, Amartya. 1999. *Development as freedom*. Oxford: Oxford University Press.

Sen, Amartya. 2000. *Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny*. Manila: Asian Development Bank 2000. <<https://think-asia.org/bitstream/handle/11540/2339/social-exclusion.pdf?sequence=1>> Viitattu 16.7.2017.

Sen, Amartya. 2004. Capabilities, Lists and Public Reason: Continuing the Conversation. *Feminist Economics* 10 (3), 77–80.

Sen, Amartya. 2009. *The Idea of Justice*. London: Penguin books.

Sihvola, Juha. 1998. Aristotelismi, liberalismi ja hyvinvointivaltio. Teoksessa Kemppainen, Erkki & Mäntysaari, Mikko (toim.) *Aristoteles, Rawls ja sosiaalipolitiikka*. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy, 27–46.

Sihvola, Juha. 2007. Rawls ja *Kansojen oikeuden* filosofinen tausta. Teoksessa Rawls, John. *Kansojen oikeus*. Helsinki: Gaudeamus, 269–302.

Siirto, Ulla & Hammar, Sari. 2016. Kotouttava työ pakolaisina Suomeen muuttaneiden parissa. Teoksessa Gothóni, Raili & Siirto, Ulla (toim.) *Pakolaisuudesta kotiin*. Helsinki University Press: Gaudeamus, 189– 210.

Sosiaalihuoltolaki, SHL 1301/2014

<<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141301>> Viitattu 30.12.16.

Sotkasiira, Tiina & Haverinen, Ville-Samuli. 2016. Battling for citizenship. A case study of Somali settlement in Lieksa, Finland. *Nordic Journal of Migration Research* 6 (2), 115–123.

Sutela, Hanna. 2015. Ulkomaalaistaustaisten työsuhteet usein määrä- tai osa-aikaisia -ammattirakenne selittää suuren osan eroista. Teoksessa Nieminen, Tarja, Sutela, Hanna & Hannula, Ulla (toim.) *Ulkomaista syntyperää olevien työ ja hyvinvointi Suomessa 2014*, 83–109. Helsinki, Tilastokeskus.

<http://www.stat.fi/tup/julkaisut/tiedostot/julkaisuluetteloyyti_uso_201500_2015_16163_net.pdf> Viitattu 9.9.2017.

Sutela, Hanna. & Larja, Liisa. 2015. Maahanmuuton syyt. Teoksessa Nieminen, Tarja, Sutela, Hanna & Hannula, Ulla (toim.) *Ulkomaista syntyperää olevien työ ja hyvinvointi Suomessa 2014*. Helsinki, Tilastokeskus.

<http://www.stat.fi/tup/julkaisut/tiedostot/julkaisuluetteloyyti_uso_201500_2015_16163_net.pdf> Viitattu 5.9.2017.

Suutari, Timo, Lämsä, Anna-Maija, Lähdesmäki, Merja & Mattila, Markku. 2016. Maahanmuuttajat työvoimana maaseudun yrityksissä. Yrityksen yhteisvastuun näkökulma. Raportteja 161. Helsingin yliopisto: Ruralia instituutti.

<<http://www.helsinki.fi/ruralia/julkaisut/pdf/Raportteja161.pdf>> Viitattu 1.5.2017.

Särkelä-Kukko, Mona. 2014. Osallisuuden eriarvoisuus ja eriarvoistuminen. Teoksessa Jämsén, Arja & Pyykkönen, Anne (toim.) *Osallisuuden jäljillä*. Joensuu: Pohjois- Karjalan

Sosiaaliturvayhdistys, 34–50. <<http://www.jelli.fi/lataukset/2014/05/oSallisuuden-j%C3%A4ljill%C3%A4-verkkoversio-pakattuna-16052014.pdf>> Viitattu 5.2.2017.

Tilastokeskus 2016. Ennakkoväkiluku sukupuolen mukaan alueittain, joulukuu 2016. <http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__vrm__vamu/005_vamu_tau_101.px/table/tableViewLayout1/?rxid=82ce39f0-3202-4b33-bfcd-3ece427997ad> Viitattu 10.4.2017

Tilastokeskus. Kuntien avainluvut. <<http://www.stat.fi/tup/alue/kuntienavainluvut.html?year=2016&active1=SSS&active2=598>> Viitattu 11.3.2017.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Tuori, Salla. 2012. Kuunteleminen monikulttuurisuuden mahdollistajana. Teoksessa Keskinen, Suvi, Vuori, Jaana & Hirsiaho, Anu (toim.) Monikulttuurisuuden sukupuoli. Tampere: Tampere University Press, 101–120.

Turtiainen, Kati. 2012. Possibilities of trust and recognition between refugees and authorities. Resettlement as part of durable solutions to forced migration. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research, nro 451.

Törmä, Sinikka, Huotari, Kari, Tuokkola, Kati & Pitkänen, Sari. 2014. Ikäihmisten moninaisuus näkyväksi. Selvitys vähemmistöihin kuuluvien ikääntyneiden henkilöiden kokemasta syrjinnästä sosiaali- ja terveyspalveluissa. Sisäministeriön julkaisu 14/2014. <https://yhdenvertaisuus-fibin.directo.fi/@Bin/5409f2019006bb44ccf7cdd0c66c5d7b/1493780176/application/pdf/347010/ikäihmisten_moninaisuus_näkyväksi_WEB.pdf> Viitattu 2.5.2017.

Ulkomaalaislaki 301/2004. <<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040301>> Viitattu 4.4.2017.

Varjonen, Sirkku. 2013. Ulkopuolinen vai osallistuja? Identiteetit, ryhmäsuhteet ja integraatio maahanmuuttajien elämäntarinoissa. Väitöskirja. Helsingin yliopisto.

Vuori, Jaana. 2015. Kotouttaminen arjen kansalaisuuden rakentamisena. Yhteiskuntapolitiikka 80 (4), 395–404.

Walter, Angela Wangari, Ruiz, Yvonne, Tourse, Robbie Welch Christler, Kress, Helene, Morningstar, Betty, MacArthur, Bet & Daniels, Ann. 2017. Leadership Matters: How Hidden Biases Perpetuate Institutional Racism in Organizations. Human Service Organizations: Management, Leadership & Governance, 41 (3), 213–221.

Wolff, Jonathan & de-Shalit, Avner. 2007. Disadvantage. New York: Oxford University Press.

LIITE 1

1. VANHEMMUUDEN HAASTEET:

a. Minkälaiseksi maahanmuuttajavanhemmat kuvaavat vanhemmuuden muutoksen Suomeen tulon jälkeen?

2. KOKEMUKSET JA NÄKEMYKSET VARHAISEN TUEN PALVELUISTA:

Millaisia käsityksiä/kokemuksia, hyviä sekä kriittisiä, suomalaisesta neuvolasta, oppilashuollosta ja varhaiskasvatuksesta?

Otetaanko äitiyden ja isyyden kysymykset huomioon ko. palveluissa?

Millaisia käsityksiä on näiden palveluiden vanhemmuutta vahvistavasta toiminnasta?

Millaisena suomalainen lastensuojelu näyttäytyy ulospäin, myös yli valtion rajojen?

Mitkä tekijät synnyttävät luottamusta edellä mainittuihin palveluihin?

onko luottamusta? Uskaltavatko lapset/nuoret/ perheet puhua ongelmista? Jos ei, mistä tämä johtuu?

3. TARPEENMUKAISUUS:

Minkälaista tukea ja osaamista tarvitaan viranomaisilta vanhemmuuden vahvistamiseksi Mitä tietoa näistä kysymyksistä olisitte kaivanneet heti maahantulon jälkeen?

Mikä on toimivaa, mihin toivoisivat muutosta?

4. KEHITTÄMINEN

Mitä tarvitaan haluttaessa parantaa vallitsevaa tilannetta?

Millaista tukea kaipaisivat

Mikä parantaisi luottamuksen rakentamista?

LIITE 2: Alustavia kysymyksiä neuvolan, varhaiskasvatuksen ja oppilashuollon työntekijöille

1. VANHEMMUUDEN TARPEIDEN TUNNISTAMINEN

Millaisia tarpeita olette huomanneet neuvolassa/varhaiskasvatuksessa/oppilashuollossa maahanmuuttajataustaisilla lapsilla/nuorilla/perheitä verrattuna ns. kantasuomalaisiin?

Millaisia huolen aiheita maahanmuuttajataustaiset lapset/nuoret /perheet herättävät työntekijöissä?

Näettekö lapsen/nuoren kehityksen kannalta merkittäviä riskejä maahanmuuttajataustaisissa perheissä?

1. MITEN TOIMITAAN

Miten heränneeseen huoleen reagoidaan?

Millaisia valmiuksia työntekijöillä on vastata kyseisiin tarpeisiin?

Millaisia varhaisen tuen ja puuttumisen tavoitteita ja työmuotoja on käytössä?

Suhtautuvatko maahanmuuttajaperheet luottavaisesti omaan toimintaasi?

Läheisverkostojen tuen hyödyntäminen?

Yhteistyö maahanmuuttajayhteisöjen ja järjestöjen kanssa?

Miten toimii eri toimijoiden välinen yhteistyö (neuvola, varhaiskasvatus, oppilashuolto, lastensuojelu)? Onko sellaista? Miten toimii tiedon siirtäminen näissä verkostoissa Jos ei ole yhteistyöverkostoja, mitä ovat niiden esteet?

1. TARPEENMUKAISUUS:

Miten varhaisen tuen muodot soveltuvat maahanmuuttajataustaisille perheille/äidille/isille?

Miten tukimuotoja pitäisi arvioida suhteessa maahanmuuttajataustaisiin perheisiin. Miten tuki otetaan vastaan? Osataanko sitä itse hakea/pyytää?

Miten kantaväestöstä poikkeavat tarpeet vaikuttavat yhteistyöhön/vuorovaikutukseen maahanmuuttajataustaisten perheiden/vanhempien (äitien/isien) kanssa?

Miten asiakkaiden erityistarpeisiin voidaan vastata?

Millaista erityisosaamista tarvitaan? Yhteistyö maahanmuuttajataustaisten perheiden kanssa?

1. KEHITTÄMISTARPEET

Miten voisitte kehittää omaa työtänne vastaamaan paremmin maahan- muuttajataustaisten perheiden tarpeisiin?

Millaista monialaista yhteistyötä tulisi kehittää?

Varhainen puuttuminen lasten, nuorten ja perheiden ongelmiin ei yksistään riitä, vaan tarvitaan myös hyvinvointia rakentavaa ja ongelmia ehkäisevää työtä. Mitä se voisi olla?

Millaisista asioista vanhempien pitäisi saada tietoa jo kotoutumiskoulutuksessa tai muissa alkuvaiheen palveluissa?

LIITE 3

Työntekijöiden ryhmähaastatteluiden kysymykset, vaihdellen hieman paikan toimintojen mukaan.

1. PALVELUT

Ketkä maahanmuuttajat teidän palvelujen näkökulmasta ovat suurimmassa vaarassa jäädä palvelujen ulkopuolelle?

Ketkä ylipäänsä ovat suurimmassa vaarassa syrjäytyä yhteiskunnasta?

Jos ajatellaan maahanmuuttajataustaisia henkilöitä teidän palveluissa, niin keitä kaikkia he ovat?

Mitkä ovat ne maahanmuuttajien tarpeet ja toiveet, jotka eivät nykyisissä palveluissa täyty? Mitä vielä tarvittaisiin?

Miten ikä- tai sukupuolikysymykset näyttäytyvät teidän palveluissa?

2. OSALLISUUS

Mitä tarvitaan siihen, että maahanmuuttaja pääsee täysivaltaisesti mukaan, osalliseksi tähän yhteiskuntaan?

Miten osallisuutta, täysivaltaisuutta voitaisiin edesauttaa?

3. KOULUTUS

Miten kielikoulutukset toimivat?

Onko kielikoulutus riittävää ja sopivaa?

Miten työelämälähtöisyys kielikoulutuksessa toimii?

Miten erilaiset nivelvaiheet koulutuksesta toiseen toimivat?

Millaista tukea puuttuu ja mitä tarvittaisiin lisää?

4. TYÖHÖN PÄÄSY

Mitkä asiat edistävät tai estävät maahanmuuttajien/ maahanmuuttajanuorten työhön pääsyä?

5. KUNTIEN VÄLISET EROT

Miten mahdolliset kuntien väliset erot näyttäytyvät eri palveluissa, kotoutumisessa ja koulutuksessa?

Pienet paikkakunnat verrattuna suurempiin kaupunkeihin?

LIITE 4

1. Työnantajat

Taustakysymykset

Kuinka paljon yrityksessä on työntekijöitä? Kuinka moni heistä on maahanmuuttajataustainen?

Mistä eri lähtömaista työntekijöitä on?

Tiedättekö mitkä ovat olleet näiden työntekijöiden maahantulo -syyt?

Mistä lähtien olette palkanneet maahanmuuttajataustaisia ihmisiä?

Miten / miksi yritykseen alun perin alettiin palkata maahanmuuttajataustaisia ihmisiä?

Oliko kyseessä tietoinen strategia?

Työtehtävät, rekrytointi ja perehdytys

Millaisissa tehtävissä maahanmuuttajataustaiset työntekijät työskentelevät?

Millä tavoin maahanmuuttajien rekrytointi poikkeaa kantasuomalaisen rekrytoinnista? Mitä pitää ottaa huomioon?

Millaisia asioita pitää ottaa huomioon maahanmuuttajataustaisten ihmisten perehdyttämisessä?

- työelämään liittyvät lait, niihin perehdytys
- työtehtäviin liittyvä perehdytys
- perehdytysmateriaali
- muut työelämään liittyvät tiedot/taidot, työaikojen noudattaminen, ilmoitusvelvollisuus poissaollessa jne.

Työyhteisö

Miten kantasuomalaiset työkaverit suhtautuvat muualta muuttaneisiin työtovereihinsa?

Miten yhteistyö arjessa toimii?

Työllistymiseen vaikuttavat seikat

Mitkä seikat vaikuttavat mielestänne maahanmuuttajien työllistymiseen?

Mitä pidätte maahanmuuttajataustaisten työntekijöiden rekrytoimisen ja työllistämisen onnistumisen avaimina?

Miten yhä useampi muualta Suomeen muuttanut voisi työllistyä?

Millaisia palveluja tarvittaisiin maahanmuuttajataustaisten ihmisten työllistämistä helpottamaan?

Millaisia neuvoja antaisitte maahanmuuttajille työnhakuun liittyen?

Miten neuvoisitte muita yrityksiä maahanmuuttajataustaisten ihmisten työllistämisen suhteen?

Mikä on kielitaidon merkitys työllistymisessä?

Entä koulutuksen tai aiemman työkokemuksen merkitys?

Tulevaisuus

Aiotteko palkata lisää maahanmuuttajataustaisia työntekijöitä tulevaisuudessa?

LIITE 5

2. Työntekijä

Taustakysymykset

Kuinka kauan olet asunut Suomessa?

Mikä oli Suomeen tulosi syy?

Olitko töissä tai opiskelitko kotimaassasi?

Työhön tulo ja työtehtävät

Miten tulit tähän yritykseen töihin?

Kuinka kauan olet työskennellyt tässä yrityksessä?

Oletko aikaisemmin työskennellyt tai ollut työharjoittelussa tms. Suomessa?

Millaisia tehtäviä työhösi kuuluu? Mitä teet työssä?

Oletko tyytyväinen työhösi? Tykkäätkö työstäsi?

Perehdytys

Millaista perehdytystä työhön olet täällä saanut?

Miten sinua on opetettu työhön?

Kuinka sait tietoa erilaisista laeista, jotka koskevat työelämää?

Tiedätkö että on olemassa lakeja, jotka vaikuttavat työhön? Kuka sinulle kertoi näistä laeista?

Kuinka sait perehdytystä työtehtäviin? Kuka sinua perehdytti?

Miten sinua neuvottiin tekemään työtä? Kuka sinua opetti? Näyttikö joku miten työtä tehdään? Keneltä kysyit, jos et osannut?

Kuinka sait muuta tietoa, miten työpaikalla toimitaan? Esimerkiksi miten pitää toimia, kun on sairas, eikä pääse töihin?

Saitko jotakin perehdytysmateriaalia?

Saitko täältä työstä jotakin paperia, jossa oli ohjeita?

Onko perehdytys ollut mielestäsi riittävää?

Saitko tarpeeksi opetusta?

Työyhteisö

Miten työkaverit ovat ottaneet sinut vastaan?

Ovatko työkaverit sinulle ystävällisiä?

Miten yhteistyö arjessa sujuu?

Auttavatko työkaverit sinua?

Työllistymiseen vaikuttavat seikat

Mitkä seikat vaikuttavat mielestäsi maahanmuuttajien työllistymiseen?

Miten yhä useampi muualta Suomeen muuttanut voisi työllistyä?

Millaisia palveluja olisit tarvinnut Suomeen muutettuasi?

Mitä olisit tarvinnut saadaksesi töitä helpommin?

Millaisia palveluja tarvittaisiin maahanmuuttajataustaisten ihmisten työllistämistä helpottamaan?

Mitä maahanmuuttajat tarvitsevat, että voivat työllistyä?

Miten neuvositt muita maahanmuuttajia, että he pääsevät töihin?

Entä miten neuvositt työnantajia, että miten helpottaa maahanmuuttajien töihin pääsyä ja töissä olemista?

Miten neuvositt työnantajia?

Miten voisi auttaa maahanmuuttajia pääsemään töihin?

Miten voisi helpottaa maahanmuuttajien töissä olemista?

Mikä on kielitaidon merkitys työllistymisessä?

Pitääkö osata suomea tai ruotsia?

Entä koulutuksen tai aiemman työkokemuksen merkitys?

Tulevaisuus

Mitä ajattelet omasta tulevaisuudestasi työntöön suhteen? Teetkö täällä töitä myös jatkossa?